

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Caspar Paludan-Müller

VIDENSKAB
OG
SKOLE

Selvbiografi og taler

UNIVERSITETSFORLAGET I AARHUS

VIDENSKAB OG SKOLE

CASPAR PALUDAN-MÜLLER

VIDENSKAB OG SKOLE

Selvbiografi og taler

UNIVERSITETSFORLAGET I AARHUS

1958

Udgivelseskomité :

H. P. CLAUSEN   VAGN DYBDAHL   TROELS FINK   KNUD HANNESTAD
ERIK RESKE-NIELSEN   HELGE SØGAARD   RUDI THOMSEN

Indledning og redaktion :

VAGN DYBDAHL

Printed in Denmark by Aarhus Stiftsbogtrykkerie

to Børge J. Andersen.

DENNE UDGAVE TILEGNES

PROFESSOR, DR. PHIL.

C. O. BØGGILD-ANDERSEN

20. JUNI 1958

Til

professor, dr. phil. C. O. Bøggild-Andersen

På Deres 60-års dag bringer undertegnede fagfæller og læsere af Deres skrifter Dem vor hyldest og lykønskning.

Denne hilsen ledsager vi med en udgave af Caspar Paludan-Müllers selvbiografi og skoletaler. Vi har derved ønsket at bringe et bidrag til karakteristik af en af Danmarks store historikere. Selv står De i dag som bærer af de bedste traditioner inden for dansk, humanistisk historieforskning, derfor håber vi, at de følgende sider vil glæde Dem.

SVEND AAKJÆR
rigsarkivar
København

KAREN M. ANDERSEN
adjunkt
Hellerup

CHR. ANKER
stud. mag.
Århus

GUSTAV ALBECK
docent, dr. phil.
Århus

PER SVEAAS ANDERSEN
forskningsstipendiat
Oslo

F. ASKGAARD
museumsinspektør
Søborg

NIELS ALKJÆR
universitetslektor
Åbyhøj

C. J. ANDERSSON
handelsgartner
Greve

ARTUR ATTMAN
professor
Göteborg

HARALD WESTERGÅRD
ANDERSEN
stud. mag., Århus

ELLA ANDERSSON
aut. fysioterapeut
København

H. BACH
professor, dr. phil.
Århus

HOLGER ANDERSEN
fhv. præsident
Hellerup

INGVAR ANDERSSON
rigsarkivarie
Stockholm

KAREN BAGGE
fhv. overbestyrerinde
København

POVL BAGGE
professor
Holte

CARL V. BRAMSNÆS
fhv. nationalbankdirektør
København

HAAKON BØTTGER
cand. mag.
Charlottenlund

JØRGEN BICHEL
professor
Århus

ÅGE BREDSTED
stadsbibliotekar
Århus

GOTTFRID CARLSSON
professor
Lund

SILIAM BJERRE
højskoleforstander
Vestbirk

F. S. BROHOLM
afd.formand, stud. mag.
København

STEN CARLSSON
professor
Uppsala

ANDREAS BLINKENBERG
professor, dr. phil.
Risskov

H. C. BROHOLM
dr. phil., inspektør ved
Nationalmuseet, København

AKSEL E. CHRISTENSEN
professor, dr. phil.
København

AAGE FASMER BLOMBERG
lektor, cand. mag.
Langesø

HENRY BRUUN
arkivar ved Rigsarkivet
København

CARL JOHAN CHRISTENSEN
stud. mag.
Århus

GUDMUND BOESEN
museumsinspektør
København

JOHANNES BRØNDSTED
direktør for Nationalmuseet
København

IB CHRISTENSEN
stud. mag.
Randers

B. BOËTHIUS
professor
Stockholm

JOHS. BRØNDUM-NIELSEN
professor, dr. phil.
Rungsted kyst

TORBEN CHRISTENSEN
professor, dr. theol.
København

STURE BOLIN
professor
Lund

BIRGIT OG WM. BUSCH
stud. mag.'er
Århus

VAGN CHRISTENSEN
stud. mag.
Århus

JUL. BOMHOLT
socialminister
Roskilde

H. O. BØGGILD-ANDERSEN
maler
Springforbi

NIELS A. CHRISTIANSEN
lektor
Roskilde

EINAR BOYESEN
ekspedisjonssjef, dr. philos.
Oslo

K. BØGHOLM
redaktør, M.F.
Espergærde

H. P. CLAUSEN
cand. mag.
Århus

JENS CLAUSEN
lektor
Århus

JØRGEN S. DICH
professor
Risskov

C. G. FEILBERG
professor, dr. phil.
Virum

POUL COLDING
lektor, dr. phil.
Charlottenlund

PREBEN DOLLERUP
stud. mag.
København

TROELS FINK
professor, dr. phil.
Århus

VILH. LA COUR
dr. phil.
Birkerød

ANNEGRETE OG
VAGN DYBDAHL
arkivar, mag. art., Århus

JENS FISCHER
cand. mag.
København

F. L. CRONE
direktør, cand. jur.
Helsingø

SIGRID ECKHOFF
Husaker, Slidre

L. BINDSLØV FREDERIKSEN
mag. art., programredaktør
ved Statsradiofonien, Kastrup

PAUL DAHL
cand. mag.
Århus

TORA EINANG
Husaker, Slidre

ANDREAS FREHR
stud. mag.
Århus

TORSTEN DAHL
professor ved
Aarhus Universitet, Århus

JOHANNES ELGVIN
Voksenlia

ASTRID FRIIS
professor
København

TROELS DAHLERUP
arkivar
København

POUL ENEMARK
bibliotekar, cand. mag.
Højbjerg

HOLGER FRIIS
tandlæge
Hjørring

WALTER DALLAND
stud. mag.
København

POVL ENGELSTOFT
redaktør
København

SVEN V. GABRIELSEN
lektor
Århus

OLE DEGN
stud. mag.
Århus

ST. ERTBØLL
trafikkontrollør
Århus

GEORG GALSTER
overinspektør ved
Nationalmuseet, København

AAGE I. DAVIDSEN
lektor
Rønne

KNUD FABRICIUS
professor, dr. phil.
København

JOHN GARDBERG
fil. dr., rektor
Karis

OSKAR GARSTEIN
lektor, dr. theol.
Smestad

E. JUEL HANSEN
sparekassfuldmægtig
Odense

HOLGER HJELHOLT
dr. phil.
København

KRISTOF GLAMANN
universitetsadjunkt
Virum

GEORG HANSEN
forfatter, lærer
Høng

JENS HOLMGAARD
arkivar v. Rigsarkivet
København

P. V. GLOB
professor, dr. phil.
Risskov

H. P. HANSEN
museumsforstander
Herning

ANDREAS HOLMSEN
professor
Cslo

MAX GOLTERMANN
overlærer
Års

PEDER HANSEN
mag. art.
København

J. HOLST-JENSEN
adjunkt
Virum

FRODE GRIBSVAD
landsarkivar
Åbenrå

EINAR HEDIN
kansliråd
Stockholm

JENS HOLT
professor, dr. phil.
Århus

HJALMAR GYLLER
kommandørkaptajn
København

N. G. HEINE
museumsinspektør
Lyngby

PAUL HOLT
seminarforstander
Århus

HANS HAARDER
højskoleforstander, cand. mag.
Rønshoved

VELLO HELK
cand. mag.
København

C. HOLTEN
professor, dr. med.
Århus

INGER TRYDE HAARLØV
cand. mag.
Hellerup

SVEN HENNINGSEN
professor, dr. phil.
København

JOHANNES HUMLUM
professor, dr. phil.
Århus

KNUD HANNESTAD
lektor, dr. phil.
Århus

C. L. HENRICHSEN
lektor, cand. mag.
København

V. HVIDT
fh. stiftamtmand
Århus

CARL RISE HANSEN
overarkivar
Roskilde

LEO
HINDBORG-FREDERIKSEN
lektor, Herning

JOHAN HVIDTFELDT
landsarkivar
Viborg

JØRGEN HÆSTRUP
lektor, dr. phil.
Sct. Klemens

SIGURD JENSEN
stadsarkivar, dr. phil.
Hvidovre

INGER JØRGENSEN
stud. mag.
Århus

LISE OG NIELS HØJLUND
stud. & cand. mag.
Århus

BØRGE JESSEN
professor
København

JOHAN JØRGENSEN
arkivar
København

ANDR. FRED. HØST
& SØN
kgf. hofboghandel, København

THELMA JEXLEV
amanuensis, fru
Herlev

JOHAN BØNNELYCKE
JØRGENSEN
sognepræst, Sønderup pr. Slagelse

ANDERS IVERSEN
stud. mag.
Århus

OTTO JOHANSEN
arbejdsmand
Stenvad

TROELS G. JØRGENSEN
højesteretspræsident, dr. jur.
Charlottenlund

E. BORUP JENSEN
lektor
Kgs. Lyngby.

ARNE ODD JOHNSEN
dr. philos., forsker
Oslo

TAGE KAARSTED
vidsk. assistent, cand. mag.
Århus

HOLGER JENSEN
cand. mag.
Hjørring

EINAR W. JUVA
prof. emeritus
Åbo

HANS KLÆR
direktør
Århus

J. JEPPESEN JENSEN
konsulent
Ålborg

MIKKO JUVA
professor
Åbo

ANTON KJØLBY
ps. kommunelærer
København

POVL JOHS. JENSEN
professor, dr. phil.
Rungsted kyst

A. A. JØRGENSEN
afdelingsingeniør, cand. polyt.
Vanløse

KNUD KLEM
museumsdirektør
Helsingør

RASMUS JENSEN
stud. mag.
Århus

ANDREAS JØRGENSEN
cand. mag.
København

REGNAR KNUDSEN
lektor
Risskov

SIGURD JENSEN
registrator ved Erhvervsarkivet
Århus

HARALD JØRGENSEN
overarkivar, dr. phil.
Humblebæk

IB KOCH-OLSEN
højskoleforstander
Roskilde

INGER M. KOFOED
stud. mag.
København

G. LARSEN
lektor
Viborg

AXEL LINVALD
dr. phil., fhv. rigsarkivar
Hellerup

HALVDAN KOHT
professor
Lysaker

OTTO LARSEN
bibliotekar, cand. theol.
Århus

ASGER LOMHOLT
arkivar
København

THORKILD KORSGAARD
adjunkt
Birkerød

VIGGO LARSEN
cand. mag.
Århus

JOHS. LOMHOLT-THOMSEN
lektor
København

PER KRARUP
rektor, dr. phil.
København

AKSEL LAURIDSEN
højskoleforstander
Åkirkeby

ERIK LUND
rektor
Fredericia

KNUD KRETZSCHMER
lektor
Lyngby

FINN H. LAURIDSEN
arkivar, cand. mag.
Århus

HANS LUND
gårdejer, cand. mag.
Tanderupgård, Ribe

CARL KREBS
professor, dr. med.
Århus

FRED^K LAUSEN
direktør
Clasonsborg

TORBEN LUND
professor, dr. jur.
Risskov

SVEN MØLLER
KRISTENSEN
professor, dr. phil., Skåde

A. MEHLSÉN LAUSTSEN
adjunkt, cand. mag.
Kalundborg

ERIK LYNGBY
cand. mag.
Århus

PAUL KRÜGER
professor, dr. phil.
Århus

C. W. LEBAHN
seminarielærer, cand. mag.
Valby

O. LØYE
apoteker
Viborg

AAGOT LADING
rektor
København

JOHANNES LEHMANN
forfatter, dr. phil.
Hellerup

KAJ LØBER
rektor
Ålborg

ERNST LARSEN
rektor
København

P. G. LINDHARDT
professor, dr. theol.
Skødstrup

ERIK LÖNNROTH
professor
Göteborg

AKSEL DAMSGAARD
MADSEN
stud. mag., Århus

JOHANNES MUNCK
professor, dr. theol.
Århus

ASGER NYHOLM
dr. theol., seminarieførstander
Tønder

EJNAR MADSEN
direktør
København

WILLY MUNCK
rektor for Aarhus Universitet
Risskov

N. E. NØRLUND
professor, dr. phil.
København

OLUF MARTENSEN-LARSEN
OG FRU ELSE M.-L.,
F. PALUDAN-MÜLLER
læge
Hørsholm

EJNAR MUNKSGAARD
international boghandel og
forlag, København

GEORG NØRREGÅRD
dr. phil.
København

HENRIK MØLLER
lærer
Ålborg

AGNETE OLSEN
København

EERO MATINOLLI
docent, fil. dr.
Åbo

AKSEL H. NELLEMAN
adjunkt, mag. art.
Kolding

OLAF OLSEN
kst. museumsinspektør,
cand. mag., Virum

HANS JØRGEN MENG
stud. mag., realskolelærer
Århus

ALVAR NELSON
professor, dr. jur.
Hasle

KARL OLSEN
rektor
Viborg

A. MICKWITZ
fil. dr.
Helsingfors

HANS NEUMANN
museumsinspektør, cand. mag.
Haderslev

POUL J. C. OLSEN
korrektør
Brønshøj

JOHN MIDGAARD
rektor, dr. phil.
Ljan

C. A. MUNK NIELSEN
stud. mag.
København

THOMAS HATT OLSEN
arkivar, cand. mag.
Ballerup

A. KRARUP MOGENSEN
amanuensis
Højbjerg

POUL NIELSEN
stud. mag.
København

HELGE PALUDAN
stud. mag.
Århus

KNUD MOSEHOLM
rektor
Kolding

SVEN A. NILSSON
professor
Uppsala

C. F. PALUDAN-MÜLLER
kaptain
København

H. PALUDAN-MÜLLER
fhv. postmester
Søborg

JOHS. PEDERSEN
professor
København

KIRSTEN OG KNUD PRANGE
arkivar, mag. art.
Viborg

M. M. C. PALUDAN-
MÜLLER
direktør, København

JØRGEN PEDERSEN
professor
Risskov

REGIN PRENTER
professor, dr. theol.
Århus

RAGNA PALUDAN-
MÜLLER
oberstinde, København

NIELS JØRGEN PEDERSEN
stud. mag.
Århus

JØRGEN QVISTGAARD
stud. mag.
København

JØRGEN PAULSEN
museumsdirektør
Hillerød

VALD. PEDERSEN
bogtrykker
København

SIGURD RAMBUSCH M. A.
stud. mag.
Århus

BENDT N. DEEGEN
PETERSEN
stud. mag., Århus

VIGGO PETERSEN
lektor
Sønderborg

A. RANULF
frue
Århus

BENTE PEDERSEN
stud. mag.
Vanløse

ARTHUR PEETRE
forskningsassistent
Lund

AA. RASCH
arkivar
København

CHR. PETERSEN
dr. phil.
København

HASSE PETRINI
fil. dr., landsarkivarie
Härnösand

EDIT RASMUSSEN
arkivar, cand. mag.
København

EINAR PEDERSEN
realskolelærer, stud. mag.
Magleby pr. Borre

KJELD PIHL
fuldmægtig, cand. mag.
Århus

ERIK RASMUSSEN
adjunkt, dr. phil.
Virum

ELLEN PEDERSEN
adjunkt
Odense

K. F. PLESNER
dr. phil.
København

GUNNER RASMUSSEN
museumsinspektør, cand. mag.
Århus

ERNST E. PETERSEN
adjunkt, cand. mag.
Bagsværd

MOGENS LYSTER POULSEN
stud. mag.
Århus

KNUD RASMUSSEN
stud. mag.
Århus

ERIK RESKE-NIELSEN
lektor, mag. art.
Åbyhøj

KNUD RAHBEEK SCHMIDT
universitetsadjunkt
Århus

SIGVARD SKOV
mag. art.
Kolding

PETER RIISMØLLER
museumsinspektør
Ålborg

P. SCHOU
forretningsfører
Skive

JOHANNE SKOVGAARD
fhv. arkivar
København

ANNE RIISING
arkivar
Odense

JENS CARL M. SCHULZE
stud. mag.
Århus

H. SKOVGAARD-PETERSEN
stud. mag.
Århus

POUL RUUS
redaktør
København

HENRIK SEEDORFF
adjunkt
Thisted

VAGN SKOVGAARD-
PETERSEN
cand. mag., København

GUNNAR SANDFELD
lektor
Gimsing

EMANUEL SEJR
fhv. overbibliotekar
Århus

FRIDLEV SKRUBBELTRANG
universitetslektor, dr. phil.
Virum

ELSE KAI SASS
professor
Århus

LARS SJÖDIN
fil. dr.
Bromma

VIGGO STARCKE
minister
Ørholm

BRUNO SCHILLING
grosserer
Nykøbing S.

V. SJØQVIST
arkivar, mag. art.
Virum

J. SLETTEBO
museumsinspektør
Sønderborg

BØRGE SCHILLING
konsulent
Ringsted

POUL SKAANING
cand. mag.
Vordingborg

EDVARD STANG
rektor
Drammen

AUGUST F. SCHMIDT
forfatter
Brabrand

PETER SKAUTRUP
professor
Risskov

SVERRE STEEN
professor
Oslo

J. BOISEN SCHMIDT
stadsarkivar, cand. mag.
Kgs. Lyngby

K. H. SKOTT
adjunkt
Nykøbing F.

VAGN STEEN
universitetslektor
Göteborg

AXEL STEENSBERG
dr. phil.
København

HELGE SØGAARD
museumsdirektør, dr. phil.
Århus

SVEN WELANDER
fil. lic.
Malmö

K. STEFFENSEN
cand. mag.
Ålborg

ERIK SØRENSEN
stud. mag.
Århus

FRANTZ WILHELM WENDT
generalsekretær, cand. mag.
Hellerup

TORSTEN STEINBY
fil. dr.
Helsingfors

O. BYRGE SØRENSEN
civilingeniør
Lyngby

GUNNAR WIBERG
lärovärksadjunkt
Uppsala

ASGAUT STEINNES
riksarkivar
Oslo

PAUL SØRENSEN
lektor
Hellerup

JOHS. VILLUMSEN
seminarielærer
Jelling

AD. STENDER-PETERSEN
professor, dr. phil.
Åbyhøj

PREBEN SØRENSEN
cand. mag.
Århus

JACOB S. WORM-MÜLLER
professor
Oslo

OLE STENDER-PETERSEN
stud. mag.
København

LEO TANDRUP
stud. mag.
Århus

AGNETE VØHTZ
departementschef
København

ERLING STENSGÅRD
bibliotekar
Århus

RUDI THOMSEN
professor, dr. phil.
Århus

PAUL G. ØRBERG
adjunkt, cand. mag.
Svendborg

AKSEL STREHLE
rektor
Horsens

ARNE WAGENBLAST
stud. mag.
Århus

JENS CHR. ØSTERGAARD
stud. mag.
Århus

ERIK STRÖMGREN
professor
Risskov

CURT WEIBULL
professor
Göteborg

EINAR ØSTVEDT
dr. phil., historiker
Strømdalsåsen

H. BLOM SVENDSEN
sokneprest
Bygdøy

LAURITZ WEIBULL
f. d. professor
Lund

FRANZ BLATT
professor, dr. phil.
Århus

ÅBO AKADEMIS BIBLIOTEK	KUNGL. BIBLIOTEKET
ÅRHUS KOMMUNES BIBLIOTEKER	KUNGL. KRIGSARKIVET
DET DANSKE SPROG- OG LITTERATUR- SELSKAB	KØBENHAVNS STADSARKIV
DEN DANSKE HISTORISKE FORENING	KØBENHAVNS UNIVERSITETS HISTORISKE INSTITUT
ERHVERVSARKIVET	LANDSARKIVET FOR FYN
FOLKETINGETS BIBLIOTEK	LANDSARKIVET FOR NØRREJYLLAND
FREDERIKSBERG KOMMUNE- BIBLIOTEKER	LANDSARKIVET FOR SJÆLLAND M. M.
GENTOFTE KOMMUNEbibliOTEK	DET NATIONALHISTORISKE MUSEUM PÅ FREDERIKSBORG
GÖTEBORG STADSBIBLIOTEK	DET KONGELIGE NORSKE VIDEN- SKABERS SELSKABS BIBLIOTEK
GÖTEBORGS UNIVERSITET, HISTORISKA INSTITUTIONEN	ODENSE CENTRALBIBLIOTEK
HERNING BIBLIOTEK	RIGSARKIVET
HISTORISK SAMFUND FOR ÅRHUS STIFT	RIKSARKIVET I OSLO
JYSK SELSKAB FOR HISTORIE, SPROG OG LITTERATUR	ST. JØRGENS GYMNASIUM
KOLDING GYMNASIUMS BIBLIOTEK	SILKEBORG BIBLIOTEK
DET KONGELIGE BIBLIOTEK	STATSBIBLIOTEKET I ÅRHUS
	CENTRALBIBLIOTEKET I VIBORG

INDHOLD

Indledning	21
<i>Caspar Paludan-Müller :</i>	
Selvbiografi.. .. .	42
Taler	51
1843	51
1850	55
1853	60
1854	66
1855	71
1857	76
1862	80
1863	85
1869	89
Den historiske undervisning i de lærde skoler ..	95
Henvisninger og noter	121
Slutord	128

INDLEDNING

Caspar Paludan-Müllers liv var delt mellem videnskab og lærergerning. Han følte jævnligt en modsætning mellem de to sider af sin gerning, en modsætning, som undertiden kunne give uro og spænding i et sind, der som Paludan-Müllers ikke var indstillet på at lade tilværelsens ydre tilskikkelser være et tandhjuls tænder, der automatisk drev ham gennem livet i en fast rytme. Han stillede stadig sig selv opgaver, han reflekterede over tidens begivenheder og følte sig ind imellem kaldet til at tage del i dem. Under alt dette var der en stadig trang hos ham til at gøre status over sig selv og sin tid; hans dagbøger er ikke journaler over dagens hændelser, men overvejelser over politik og videnskab, filosofi og religion¹. Det kan da ikke undre, at skoletaler for ham blev mere end rutinemæssig lejlighedsfilosofi, og at selv en fåsided selvbiografi måtte blive andet end data, embedsudnævnelser og ordensdekorationer. De er blevet en afspejling både af Caspar Paludan-Müller og af hans tid, og deri søger denne udgave sin begrundelse².

Den selvbiografi, der indleder udgaven, er et udkast eller en kladde fra 1870'ernes midte³. Den er udateret, men forhold fra omkring 1820 omtales som liggende 56 år tilbage, muligvis kan det være en kladde til et vita beregnet for ordenskapitlet – Caspar Paludan-Müller var blevet kommandør af Dannebrog den 23. november 1874⁴. Selvbiografien er med blyant skrevet på 8 løse blade i lille kvart; skriften er flere steder næsten helt udvisket. Enkelte steder mangler data, som der, med henblik på senere udfyldning, er afsat plads til, andre steder er der foretaget indskud uden hensyn til, at teksten derved er blevet sønderbrudt – alt er det småting, som forfatteren vel, hvis der har været en renskrift, har afpuddet siden. Er selvbiografien

blevet indsendt til ordenskapitlet, er den som de andre biografier gået tabt ved Christiansborgs brand i 1884.

Selvbiografien er ejendommelig derved, at den ikke kommer ind på Paludan-Müllers historiske arbejder. Den mulighed er der, at hele denne side af hans liv har været udskudt til et samlet afsnit sidst i biografien, der kun er overleveret som et fragment. I sin form og sin stil virker biografien ret tidløs – modsat talerne, der i ordvalg, stil og indhold oftest bærer den sene romantiks hele præg. Til gengæld træder andre træk frem, der er karakteristiske for det lange tidsafsnit, de ret få sider spænder over.

Optakten er givet med drengelivet i Kerteminde under Napoleonskrigene med det lille genrebillede af spaniolerne legende med de danske præstebørn. Bemærkningerne om lærerne giver et indtryk af de vanskeligheder, der var i de små provinsbyer, når børnene skulle have en undervisning som grundlag for optagelse i de lærde skoler. I doktorvitaet fra 1840 fortæller Caspar Paludan-Müller, at undervisningen foregik dels hjemme, dels »i et af min Fader oprettet Institut, som i nogle Aar besøgtes af Elever fra forskellige Egne af Fyen«⁵.

Da Paludan-Müller i 1819 kom i katedralskolen i Odense begyndte et afsnit af hans liv – den lærde skole – som skulle komme til at strække sig over mere end et halvt århundrede. Studieårene i København var kun et kort intermezzo. Dette halve århundrede bragte de mest gennemgribende reformer, som det lærde skolevæsen endnu har været udsat for i dets historie i Danmark.

Det var begyndt med Rousseaus teorier og de tyske filantropisters praktiske arbejder. Også Danmark så sit filantropin (1795, Bernstorffsminde ved Brahetrolleborg). Den større forståelse for barnet og den unge, og den større interesse for realfagene, som var filantropisternes fortjeneste, bragte sammen med nyhumanismen (C. G. Heyne) den gamle lutherske latinskole til fald. Navnlig nyhumanismen med dens krav om en undervisning, der lagde hovedvægten på forståelsen af de klassiske tekster og på den opdragende virkning, der ville ligge i kendskabet til den klassiske oldtidskultur, blev afgørende for den danske latinskoles form – som den også satte sit præg på Paludan-Müllers idealer.

De nye opdragelsesteoriens resultat blev i Danmark den såkaldte Augustenborgske reform i årene 1805–09. Den var en følge af et årelangt kommissionsarbejde udført under ledelse af hertug Frederik Christian af Augustenborg; målene var imidlertid sat for højt, og dette sammen med realfagenes fremtrængen undergravede hurtigt det nye skolesystems grundlag. De grundlæggende fag var efter den Augustenborgske reform græsk og latin, til disse kom dansk, fransk, tysk, religion, geografi, historie, aritmetik og geometri samt hebraisk for vordende teologer. Modsat tidligere, hvor hver klasse havde en lærer i alle fag, skulle undervisningen nu stykkes ud på faglærere; planen om en specialist i hvert enkelt fag måtte man dog straks opgive, og i det hele blev vanskelighederne med at skaffe kvalificerede lærere belastende for latinskolen århundredet igennem⁶. For at bøde på lærermanglen genindførtes i 1818 eksamen for overordnede lærere (philologisk embedseksamen, der havde været nedlagt i en årrække), men man slækkede allerede her på kravene om en særlig faguddannelse, ganske vist blev den klassiske filologi og historien det centrale, men dertil føjedes hebraisk, religion, matematik og filosofi. Populær blev denne eksamen aldrig, men til gengæld gav den sine indehavere praktisk talt løfte på at nå rektorembederne⁷.

Hovedparten af latinskolernes lærere i det 19. århundrede var teologer, enkelte matematiklærere var dog cand. polyt.'er. Også Caspar Paludan-Müller blev teolog, og efter et par års lærervirksomhed i hovedstaden⁸, vendte han i 1829 tilbage til Odense skole. Som så mange andre teologer, der begyndte i skolen, havde Paludan-Müller måske også tænkt sig adjunktembedet som gennemgang til et præstekald, i hvert fald prædikede han i 1832 for dimis, og flere gange, helt op i 1840'erne, tænkte han på at søge kald⁹.

Det var økonomiske hensyn, der bragte en gejstlig løbebane ind i billedet. Universitetet var på grund af embedsindehavernes alder ikke nogen mulighed for ham, og præstegerningen gav også mulighed for et studieliv. Han gjorde dog ikke springet, men fortsatte skolearbejdet og studierne i Odense. Netop det videnskabelige arbejde var baggrunden for, at han – skønt ikke-filolog – kunne avancere. Her skal Paludan-Müllers arbejder

ikke gennemgås, kun skal disse års videnskabelige produktion mindes i titlerne: Harald Blåtands lovgivning (1832), Jens Andersen Beldenak (1836), de to bøger om Machiavelli (1836 og 38) og disputatsen i 1840 om Kalmarunionen. Efter disputatsen fulgte år med indsamling af materiale til de to samlinger »Aktstykker til oplysning især af Danmarks indre forhold i ældre tid« (1841–45) og »Aktstykker til Nordens historie i grevfeidens tid« (1852–53).

Hensynet til Paludan-Müllers videnskabelige arbejder var afgørende, da han i 1843 blev overlærer uden at have filologisk eksamen. Derimod er det ikke rigtigt, når han i selvbiografien oplyser, at han fik tilladelse til at disputere uden at være magister. De fordringer, han fik dispensation fra, var kravet om enten at beklæde anseligt embede (d.v.s. et rektorat eller et professorat) eller også at have gjort sig bekendt ved lærde skrifter. I sin ansøgning af 13. april 1839 henviser Paludan-Müller til, at han stadig har anvendt sin fritid til studier og nævner sine skrifter. Under sagens behandling erklærede det filosofiske fakultet, at ansøgeren nok var en mand aflærdom, men flertallet fandt ikke, at det præsterede opfyldte betingelserne; konsistorium indstillede alligevel til universitetsdirektionen, at det ansøgte blev bevilget, og efter dennes allerunderdanigste forestilling blev den ønskede tilladelse »allernaadigst forundt Adjunct ved Odense Catedralskole, C. P. Paludan-Müller«¹⁰.

Doktorgraden banede som nævnt vejen til et videre avancement i skolevæsenet. I ansøgning af 28. april 1842 indgav Paludan-Müller »allerunderdanigst bøn« om at måtte søge overordnet skoleembede uden at have filologisk embedseksamen; han påberåbte sig dels de eksamensresultater, hans elever havde opnået, dels sit videnskabelige arbejde. Ansøgningen blev af skolens rektor fremsendt med følgende anbefaling:

Saa vigtigt det er for Skolefaget at have dygtige Arbeidere, saa vanskeligt er det at finde dem, som i fortrinlig Grad forene dertil fornødne Evner, artes, dona docendi og dona ludendi, og som forbinde disse ved Naturanlæg og møysom Flid erhvervede Evner med den ædleste Lyst og kraftigste Villie til at anvende og ved Anvendelsen stedse at vedligeholde og forøge dem; da jeg i Supplicanten erkjender en Mand, om hvilken jeg af 13 Aars Erfaring med fuldeste Overbevisning kan erklære: at han af

alle de Medarbejdere, jeg i over 50 Aar har haft i Skolefaget, har i Dygtighed, det er: Evne forbundet med Villie, haft faae Ligemænd; saa maa jeg ansee det for min allerunderdanigste Pligt paa det allervarmeste at anbefale hans foranstaaende Ansøgning til allernaadigst Bønhørelse.

Ansøgningen mødte hos de forskellige myndigheder, herunder konsistorium og det filosofiske fakultet, den største velvilje, og den 14. oktober 1842 blev det ansøgte bevilget. Allerede året efter blev Paludan-Müller ved ledighed udnævnt til overlærer i Odense¹¹.

Overlærerembedet bragte ikke ændrede arbejdsopgaver, titlen indebar blot en lønningsændring – en forbedring fra 500 til 800 rd.¹² En yderligere forbedring var det, da han i 1853 overtog rektorstillingen i Nykøbing Falster. Lønningsloven af 1855 gav rektorerne en årlig løn på 1.600 rd. stigende til 2.200 rd.¹³

Overtagelsen af rektoratet skete, inden skolerne endnu var faldet til ro efter den Madvigske reform af 1850¹⁴. Den ny undervisningsplan bragte som nye fag fysik, astronomi og naturhistorie, hidtil havde de hørt under den såkaldte 2. eksamen ved universitetet, denne eksamen blev nu nedlagt, og fagene blev, som også examen artium, flyttet ud til skolerne. Den mere effektive skoleundervisning i de reale fag var en følge af den fra omkring 1830 øgede naturvidenskabelige interesse; samtidig førte de nationale strømninger til en udvidelse af modersmålsundervisningen. Et skridt mod skolernes sekularisering var det, at hebraisk blev gjort frivillig, og at karakteren deri ikke blev regnet med i eksamensgennemsnittet. Heller ikke denne reform bragte ro om latinskolerne, og i de næste par årtier var skoledebatten så levende som ingensinde før, Paludan-Müllers taler er for en del indslag i debatten. Udgangen blev loven af 1871, der gennemførte tvedelingen i en sproglig-historisk og en matematisk-naturvidenskabelig retning, den ordning, der bestod indtil skoleloven af 1903. I 1860'erne havde der under grundtvigiansk indflydelse været en stærk bevægelse i rigsdagen for oprettelse af en særlig nordisk linie med hovedvægten på nordisk sprog og samfundsfagene: statsforfatning, økonomi og retslære – disse strømninger formåede dog ikke at trænge igennem ved reformen, en tribut til dem var optagelsen af oldnordisk blandt skolens fag¹⁵.

Ved overtagelsen af rektoratet stod Paludan-Müller som en almen-
anerkendt skolemand. Bag sig havde han et lødigt videnskabeligt forfatter-
skab, og han var siden 1843 medlem af Videnskabernes Selskab; han havde
taget aktiv del i samfundsdebatten og herunder været medlem af den
grundlovgivende rigsforsamling, sidst men ikke mindst havde han været en
dygtig og energisk lærer. Han havde undervist i dansk, historie og geografi,
en tid også i tysk. Odense-rektoren, magister R. J. F. Henrichsen, var da
heller ikke tilbageholdende, da han påtegnede ansøgningen om rektoratet.
Det hedder heri bl. a.:

Jeg vil da kun bemærke, at, ligesom Skolen i ham har en saa fortrinlig Lærer i Histo-
rie og Dansk for de høiere Classer, som vist ingen anden Skole i Landet har at op-
vise, saaledes har hans Indflydelse paa Disciplenes almindelige Dannelse og For-
ædling ved Lærdom, Veiledning, Autoritet, Charakter og hele Personlighed baaret
meget velsignelsesrige Frugter... Desuden besidder han et ikke ringe administra-
tivt Talent...¹⁶.

Rektor Henrichsen kom også ind på den tunghørighed, som skulle til-
tage stærkt i de følgende år. Han fremhævede dog, at den ulempe, der var
knyttet til den svage hørelse, blev betydelig formindsket ved den interesse
for fagene, som han forstod at vække og vedligeholde hos eleverne, »og ved
det moralske Herredømme, som han har over dem ved sine udbredte Kund-
skaber og sin Charakter«.

Trods den tiltagende tunghørighed blev Paludan-Müller en dygtig og
anset skoleleder. Dr. Ellen Jørgensen siger herom:

Nykøbing skole var i forfald, da han overtog den. Disciplinen var slet og hjælpemid-
lerne ringe; der måtte sættes et hårdt arbejde ind, om alt skulle bringes på fode. Af
discipeltallet, der steg fra år til år fra 1854 til 1864, ser man, at oplandets mening om
forholdene ændredes. »Han holdt sin skole som et krigsskib«, hed det siden om
Paludan-Müller. Drengene var ikke i tvivl om, at rektor måtte lystres. Selv om hans
tunghørighed kunne friste til ungdommelig spas, sad respekten dybt. Hans svære
skikkelse med hovedet præget af tanke og vilje, hans alvor og pligt troskab gjorde
indtryk på dem. Siden blev hans mandige personlighed dem et forbillede; med stolt-
hed regnede de sig for hans disciple¹⁷.

En række forbedringer gennemførtes i disse år på skolen. Men ikke alt var alvor. Han kunne i timerne lade historie være historie og i stedet fortælle historier. »Han kunne også på en smuk frostdag, når Sundet var tillagt, give skolen fri til skøjteløb, og selv løb han da i spidsen«¹⁸.

Fra Nykøbingtiden er det, at Georg Brandes har tegnet et par billeder af det Paludan-Müllerske hjem, billeder, der supplerer det lidt dystre, Paludan-Müller selv opridser i selvbiografien. Georg Brandes var ven med sønnen, den teologiske student Jens Paludan-Müller. I 1862 tilbragte de to nogle juliuger i rektorboligen, smukke og rige uger, som Georg Brandes siger. »Den gamle strenge fader med sit løvehoved og de umådelige bryn imponerede ved sin alvor og sin skarpsindighed«, og den unge student fra et af handelens middelstandshjem var endnu som den 60-årige verdensberømt betaget af mødet med den gamle danske kultur: »Husets værdige frue tilhørte, også hun, en familie, der havde gjort sit navn bekendt i dansk litteratur; hun var født Rosenstand-Gøiske«. Også døtrene gjorde et dybt indtryk på Georg Brandes; de var »hver for sig sjældne mennesker med præget af at tilhøre en familie, som sad inde med landets højeste kultur; den ældste var kvindeligt fin, den næstældste havde med sit romerindepræg og sit bronnehoved skøn og udpræget ejendommelighed; den yngste var endnu kun en elskværdig ung pige«. Den afsondrethed, som Paludan-Müller taler om i selvbiografien, gjaldt ikke de unge i huset; ungdom fra byen kom i hjemmet, »og dagene gik hen med ringespil, fjerboldspil, enkeleg, musik, vandringer i haven og fornøjelige skovture«¹⁹.

Det har sikkert været indtrykket af de sidste år i Nykøbing, der har mørkfarvet skildringen i selvbiografien. Hørelsen tog af, og det må have givet øgede vanskeligheder i skolearbejdet. Allerede fra besøget i 1862 fortæller Brandes: »Han var så tunghør, at en tankeudveksling med ham var meget vanskelig. Han brugte derfor måltiderne... til under dem at læse aviser og bøger. Han var helt udenfor den almindelige samtale og meddelte overhovedet indtryk af en umådelig selvstændighed og et storladent syn på de menneskelige forhold«²⁰.

Personlige sorger kom til. Den eneste søn, Jens Paludan-Müller, faldt i tapper kamp ved Oversø den 6. februar 1864. Han var i 1862 blevet

cand. theol. og fik året efter universitetets guldmedalje for en afhandling om Gullands forhold til Danmark og Sverige. Faderen udgav i 1865 denne afhandling, og i 1914 udgav slægten det smukke mindeskrift over sønnen, »Jens Paludan-Müller«, som Paludan-Müller forfattede i de nærmeste år efter 1864. Allerede i 1867 måtte Caspar Paludan-Müller igen udgive en kær ung vens sidste og efterladte arbejde. Den næstældste datters forlovede, filologen Fr. Nutzhorn, døde uventet i Italien, og Paludan-Müller udgav da i 1867 hans efterladte oversættelse af Apuleius' »Amor og Psyche«²¹.

Under rektortiden var Paludan-Müllers videnskabelige arbejde ikke standset. I det første år afsluttede han »Grevens feide« (1853–54), og i de følgende år den lange række af afhandlinger – bl. a. om Saxo, Skibykrøniken, Hvitfeld, herredagene i Odense 1526 og 1527. Trods de 67 år var det således ikke en mand, som var standset i arbejdet, der i 1872 gjorde springet fra rektorboligen til universitetet. Forelæsningsarbejdet bandt dog den aldrende forsker, således at der kun i de første år blev tid og kraft til publicering, i 1874 kom »De første Oldenborgske konger« og »Kong Valdemars jordebog«.

Endnu var der dog kraft over Paludan-Müllers foredrag. H. V. Clausen, der blev student i 1878 – fire år før Paludan-Müllers død – skrev i 1927 til Ellen Jørgensen: »Jeg har jo set ham, hørt ham: Løvehovedet, de vilde rullende øjne under buskede bryn; den statelige skikkelse, på hvilken diplomatfrakken sad så smukt om skuldrene; den lidt buldrende røst – han vidste jo ikke, hvor højt han talte – med det fynske tonefald«²². Et ikke mindre imponerende indtryk må tilhørerne have fået, når han i sine bedste år holdt skoletalerne.

Der er bevaret ti skoletaler fra Caspar Paludan-Müller, og her medtages de ni²³. Den ene udeladte tale er fra 1859 og er udelukkende et rids af Nykøbing Katedralskoles historie. De to af talerne, fra 1863 og 1869, har tidligere været offentliggjort i den lille bog »To taler af professor C. Paludan-Müller. Mindeblad for forhenværende disciple. Udgivet af hans børn« (1882). Der har sikkert foreligget flere taler af Paludan-Müller fra rektor-

tiden, men for fire års vedkommende er det dog oplyst, at han ikke holdt taler: 1858 blev den holdt af en anden af skolens lærere, og i årene 1860, 1864 og 1867 var der ikke afslutningshøjtideligheder, da eksamenerne disse år først afsluttedes sent lørdage umiddelbart før sommerferierne²⁴. Talerne er skrevet i små hæfter, de fleste i lille oktav; det er ikke renskrifter – i hvert fald er der ofte ret gennemgribende ændringer og rettelser. Til støtte under talen er de i reglen forsynede med mange understregninger og andre opmærksomhedstegn. Som for selvbiografiens vedkommende er retskrivning og tegnsætning i hovedreglen fulgt slavisk. Tidstypiske inkonsekvenser – for eksempel i brugen af c/k, e/æ, ee/e og i/j – er kun sjældent søgt normaliserede, dog er i i forlyd (f. eks. ieg) overalt normaliseret til j.

Alle talerne berører skolens forhold. To af dem – 1855 og 1862 – udskiller sig ved næsten udelukkende at være indlæg i den aktuelle skoledebat, medens de andre er mere almene. Om alle talerne gælder det, at de i hvert fald set med vor tids øjne både i form og indhold ligger på et niveau højere end naturligt er, når hovedparten af tilhørerne er latinskoleelever. Det har de sikkert også gjort dengang, som skole- og for den sags skyld også universitetstaler til studenter vist altid gør. Talerne har dog også henvendt sig til lærerne og »enhver, der ønsker at kjende skolens arbeide og de unges fremgang«, som der står i indbydelserne til at overvære eksamen og årsafslutning. Til dette kommer imidlertid, at den form, talerne har, for en stor del bygger på den klassiske stil, som tidens latinskoledrenge og studenter var fortrolige med i en udstrækning, der er ukendt blandt vor tids gymnasieungdom. Den abstraktion, som ofte forekommer, var også mere dyrket dengang end nu. Eksempler på tidens stileopgaver, netop stillede til øverste klasse af Paludan-Müller, vil vise dette: Den sande angers væsen og yttringsmåde. – Det fælles og det forskellige i disse rækker af begreber: Tilfredshed, lykke, lyksalighed, salighed; mismod, harme, forbitelse, fortvivelse. – Sammenligning mellem grækernes og romernes forestillinger om livet efter døden. – At udvikle følgende række: Den ærede, den hædrede, den navnkundige, den berømte og den store mand²⁵.

Gennem næsten alle talerne klinger grundlaget: Paludan-Müllers stærke kristentro. Det er ikke en tro, der tager form af vækkelsesprægede

oplevelser. Trods Paludan-Müllers i mange retninger bevægelige sind, vil man tro, også efter læsning af hans religiøse meditationer i hans nedskrivningsbog, at han ville have kunnet gøre H. N. Clausens ord til sine: »Jeg har intet at berette om bodskampe eller om nådelysets pludselige gennembrud«²⁶. Uden at det har været vanekristendom for ham, har han fulgt den linie, som var herskende blandt tidens akademikere.

Om Paludan-Müllers kirkesyn ses også en del deraf, at han straks ved sin overtagelse af rektoratet afbrød en herskende tradition for fælles altergang to gange årligt for lærere og konfirmerede elever. Også den tvungne kirkegang for elever, der ikke havde deres hjem i byen, ophævedes i Paludan-Müllers rektortid, idet han fandt, at »en korporations sædvanemæssige kirkegang i manges øjne bliver odiøs som en uberettiget tvang, i andres halvcomisk som en gammeldags mode«²⁷.

Paludan-Müllers samfundssyn var ubetinget konservativt, sådan ønskede han det i hvert fald selv betragtet²⁸. I politisk henseende blev han også regnet for konservativ, men i sin pjece »Hvad er nu at gøre i Danmark?« fra marts 1848 gik han betingelsesløst ind for en fri forfatning, og på den grundlovgivende rigsforsamling hævdede han sin selvstændighed over for de konservative i en række spørgsmål, men samtidigt ængstedes han for et bonderegimente. Adskillelsen mellem stat og kirke ønskede han fuldstændig gennemført. Dybest hos ham lå måske modsætningen til de liberale og skandinavismen; han ønskede ikke at se den sjællandske øgruppe som »dusken i Sveriges hale«, som han udtrykker sig i sin omtale af valget 1865, hvor han gik ind for venstremanden, skolelærer A. C. Hansen, og imod D. G. Monrad²⁹.

I Paludan-Müllers skoleindstilling er der en lignende blanding af konservatisme og radikalisme. Hans ideal var nok bevarelsen af den gamle klassiske dannelsesform, men han skød kundskabstilegnelsen i baggrunden til fordel for karakteropdragelsen. Han fremhævede ikke lærernes autoritet, men betydningen af det eksempel, de gav i deres livsførelse, og han var modstrakt anvendelse af karaktersystemet, mod tvang og idelig opsyn.

Paludan-Müllers første skoletale er fra 1843. Den blev holdt ved højtideligheden den 13. oktober, da den nye rektor R. J. F. Henrichsen overtog rek-

toratet og Paludan-Müller overlærerembedet. Rektor Jacob Saxtorph (1771–1850) havde fået afsked til 1. oktober, hvor skoleåret skiftede, efter at have beklædt embedet siden 1818, forud havde han bl. a. været forstander for Blågårds Seminarium og været et fremtrædende medlem af skolekommissionen af 1807. Hans efterfølger blev filologen R. J. F. Henrichsen (1800–1871), der kom fra en lektorstilling i Sorø og beklædte rektoratet til sin død. Samme år havde teologen Chr. H. Kalkar (1802–86) forladt overlærerembedet ved skolen for at blive præst, og ved den lejlighed var det, at Paludan-Müller blev overlærer³⁰.

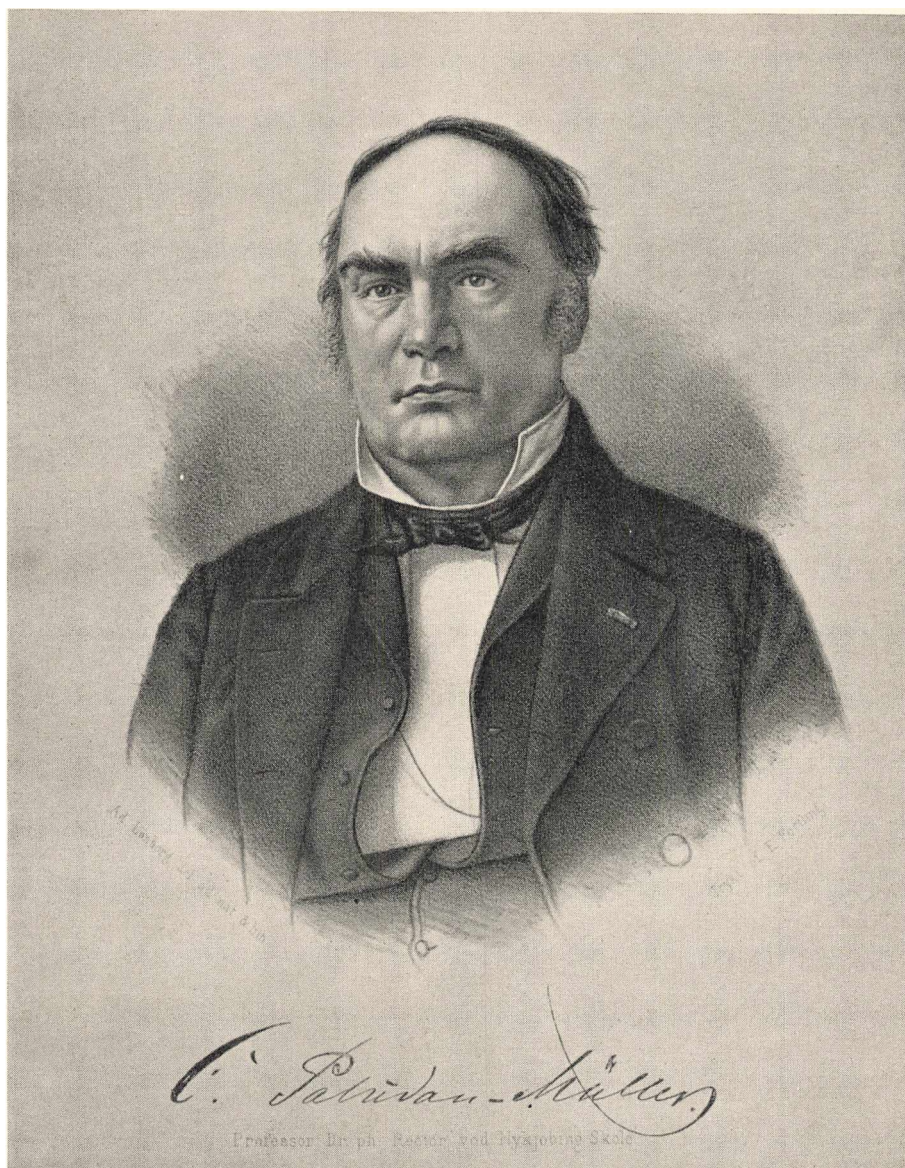
Rektorindsættelsen blev foretaget af biskop Nicolai Faber, overlærerindsættelsen dernæst af rektor. Biskoppen var knyttet til skolen gennem medlemskab af det eforat (stiftamtmand og biskop), der efter skoleanordningen af 1809 jævnlige skulle visitere skolen og føre opsigt med orden og disciplin³¹.

Paludan-Müllers tale ved en lejlighed som denne måtte naturligt nok ligge uden for aktuelle skoleproblemer. Den er meget almen i indhold i den henseende, at den holder sig til »ånden« i lærernes og elevernes arbejde. I pagt med tiden er den i formen mere patetisk, end den ville have været blot få årtier senere. Det gælder ordvalget (ånd, tåge, vingeslag, gennemluer), og det gælder navnlig stilen, der er bygget op med gentagelser, men dog lykkeligt undgår at havne i ordgyderiet. Der er den klassiske gentagelse både for at fastholde sammenhængen og for at accentuere (Også I unge Mennesker... ogsaa I, 5. afsnit) og gentagelsen med samme formål, men med mindelser af den yndede og mere elegante omvendte gentagelse (Give Gud...., Gud give, 2. afsnit). Andre former for gentagelser er også repræsenterede f. eks. varierende ord (Livets Prosa, Livets Trivialitet, 4. afsnit) eller spor af kædegentagelsen (tunge Vei, – tung, fordi den er trættende, og trættende, fordi... 3. afsnit). Medvirkende til at give talen det patetiske præg er tillige de mere eller mindre skjulte bibelcitater (eks. 4. afsnit: han lever, røres, og er i Gud, osv; jfr. Apost. G. 17,28).

Netop kristendommen sætter sit præg på talens idéindhold. Det er ikke et kristeligt anstrøg, der i dagens anledning er kastet over ordene, men et gennemført system, der dominerer. Talen er et tydeligt udtryk for den hegelske åndsfilosofi – også i andre af talerne er påvirkningen fra Hegel tyde-

lig. Det er udtryk for den hegelske tankegang, når alt gøres til ånd (eks. Thi som enhver af Livets Skikkelser, er ogsaa Skolen Aandens værk, 4. afsnit – Hver Lectie... hver Stiil... et Arbejde i Aandens Tjeneste, 5. afsnit). Den hegelske trindeling træffes også (Videnskaben er dog ikke den højeste Form for Aandens Aabenbaring i det Endelige: Religionen staaer over den, 4. afsnit), ligesom den hegelske dialektik forekommer (det Endeliges og det Time-liges Enhed med det Evige, 4. afsnit). Denne påvirkning fra Hegel er direkte, det fremgår af faderens breve til Paludan-Müller, at denne netop i 1830'erne atter og atter, dog ikke uden kritik, læste Hegel³². Paludan-Müller er da selv nået frem til den kristelige hegelianisme, som Martensens dogmatiske forelæsninger i disse år indledede: »I den kristelige hegelianisme fandt man, hvad tiden krævede: en helhedsanskuelse, hvori alle modsætninger kunne formidles i en højere enhed, hvor kristendommen, filosofien og den romantiske digtning kunne række hinanden hånd«³³.

Talens andet hovedtema, lærergerningens trivialitet, lå tungt over Paludan-Müllers sind. Året før skrev han til Molbech: »Vidste De, hvad det vil sige, i tretten Aar at gaee den samme daglige Vei til den samme Skole, dagligt tygge den samme Viisdom eller Daarskab for Skoledrenge, dagligt kæmpe med Sløvhed og Barnagtighed, ugentlig læse sine 29 Timer paa Skolen med et Appendix af skriftlige Arbejder og privat Undervisning, – havde De prøvet, hvor blytung Vægten af et saadant dagligt Liv hænger sig ved Aanden og holder den ved Jorden, vilde De begribe, at af en Adjunct er Intet at vente for Videnskab; – De vilde forstaae, hvorledes min Ungdoms Drømme om store Bedrifter i Clios Tjeneste den ene efter den anden flyve med Vildgjæssene«³⁴. Brevets og talens klage over trivialiteten bør sammenholdes med selvbiografiens sidste afsnit, hvor Paludan-Müller fremhæver glæden over det praktiske arbejde; som så mange videnskabsmænd – uanset hvor embedsgerningen ligger – har Paludan-Müller sikkert snart fundet, at videnskab og embedsgerning kolliderede, snart følt, at de gensidigt befrugtede hinanden. I talen fremhæver han da også videnskaben som stimulans i lærergerningen; endnu stærkere fremhæves betydningen af lærernes videnskabelige arbejde i tiltrædelsestalen fra 1853, der i meget gentager talen fra 1843. Der kan næppe være tvivl om, at der var en realitet bag talen om for-

Litografi efter tegning af Ad. Lønborg.

bindelsen mellem videnskaben og latinskolernes lærerkorps. Tiden omkring det 19. århundredes midte var skoleprogrammernes højperiode, og de står som et vidnesbyrd om et mere udstrakt videnskabeligt arbejde rundt ved skolerne end i dag, selv om man tager i betragtning, at datiden manglede de fagtidsskrifter, hvortil skolernes videnskabsmænd søger i dag og dermed i denne forbindelse forsvinder som korporation. Skoleprogrammernes udgivelse blev netop fremhævet som et middel til at stimulere det videnskabelige arbejde, og selv om det blev afvist at gøre udarbejdelsen af den årlige afhandling til tvungen turnus blandt lærerne – som tilfældet var i Nordtyskland – blev det dog foreslået at gøre fastansættelse i skolen afhængig af udarbejdelsen af en programafhandling³⁵.

I modsætning til 1843-talen er talen fra 1850 mindre præget af filosofisk tankegang og terminologi. Et enkelt sted synes tydeligt at vise påvirkning fra Schleiermacher; når Paludan-Müller i næstsidste afsnit taler om, hvordan den hårde opdragelse af de ældre generationer har gjort sin virkning, synes han, som Schleiermacher, at forudsætte, at det enkelte menneske i sig har resultater af de foregående slægters øvelse³⁶. Talens bestandige dvælen ved det gode og det onde, skal næppe betragtes ud fra et principielt etisk synspunkt, men som gældende reglerne for det daglige liv mellem menneskene, han lader da også skolen kun give et grundlag, den enkelte må senere i en modnere alder forme sin livsanskuelse (7. afsnit). Understregningen i samme afsnit af tankevirkens betydning, af den etiske værdi i overblikket og i at hæve sig over øjeblikket hører tidens filosofi til og træffes hos flere af romantikkens filosoffer: »Det moralske onde udspringer af træghed, afhængighed, – træghed til eftertanke, til at hæve sig over det øjeblikkeligt givne, modstræben mod at gå udover den nærværende tilstand« (Fichte³⁷).

Tankerne fra de to Odensetaler går for en del igen i tiltrædelsestalen i Nykøbing 1853. Den har tilmed for en dels vedkommende verbaloverensstemmelse med talen fra 1843. Situationen er da også nogenlunde den samme, blot at det nu er Paludan-Müller, der den 3. oktober indsættes i rektorembedet af biskoppen over Lolland-Falsters stift, D. G. Monrad³⁸. I formen er tiltrædelsestalen, skønt ramme om delvis samme indhold, mere afdæmpet, mindre patetisk end 1843-talen. Og skønt det kristne grundlag er lige

urokket, er også det nu mere afdæmpet. Hver stil, hver lektie er nu »et Skridt mod Maalet« i stedet for »en Gud velbehagelig Gjerning«. Tankerne fra 1843 er her mere uddybede, mere nuancerede. Stadig sættes det karakteropdragende frem som skolens fornemste mål, betydningen af lærernes personlighed understreges yderligere, og beskæftigelsen med disciplinære småting afvises.

Den samme grundopfattelse anslås straks i talen fra 1854. Paludan-Müller skyder her karaktergivningen i baggrunden. At det ikke blot var til brug ved skoleafslutningen fremgår deraf, at han straks ved overtagelsen af rektoratet havde indskrænket karaktergivningen. Hidtil havde skolen fulgt den skik hver uge at indføre karaktererne for hver enkelt præstation i karakterbøgerne og omflytte eleverne efter gennemsnittet, men Paludan-Müller var mod dette system: »Selv en flink Discipel kan faae en daarlig Charakteer; det er ikke billigt, at han desuden skal have den Ubehagelighed, at bære paa sit Uheld til Ugens Ende for da at faae en Irettesættelse for hvad der allerede er oprettet. Overalt er det hele Charakteervæsen mig betænkeligt, og dets saa ofte paaberaabte Nødvendighed har aldrig villet blive mig indlysende«. På Nykøbing skole var man derfor gået over til månedskarakterer i stedet, og i øverste klasse var karaktererne blevet afløst af vidnesbyrd³⁹.

Fremad mod en mere nutidig opfattelse af skoleuddannelsen peger også Paludan-Müllers ønske om udvidelse af sang- og gymnastikundervisningen. Det sædvanlige ugentlige timetal i disse fag var 1 times sang og 2 timers gymnastik; det sidste fag hvilede på fodfolkets eksercitsreglement. Efter 1871 blev timetallene for begge fag fordoblede, og selv om riffelskydning, hugning og eksercits stadig optog megen plads, var der dog en voksende forståelse for den egentlige gymnastik⁴⁰. – Mod fremtidens skoleordning peger også ordene om en deling af det lærde skolevæsen i to linier, naturfagernes fremtrængen gør sig stadig stærkere gældende; men næsten hegelsk virker det, når Paludan-Müller lader de to sfærer (sprog/historie og naturlæren) gå op i en enhed: den bestående lærde skoles dannelsesideal.

Forholdet mellem den klassiske dannelse og naturfagernes fremmarch tager Paludan-Müller også op i næste års tale, fra 1855. Talen er i højere grad end de tidligere et indlæg i skoledebatten, der netop var blusset op.

Navnlig på to områder bevægede debatten sig: realfagernes stilling og hele det lærde skolevæsens opbygning – det første var på embedsmandsplan, det andet i det politiske plan.

Madvigs skolereform (jfr. s. 25) havde udvidet matematikken i skolerne og havde for første gang bragt en egentlig undervisning i naturfagene ind i undervisningsplanen. En kommission, der havde inspiceret undervisningen i de matematisk-naturvidenskabelige fag foreslog imidlertid i begyndelsen af 1855 en betydelig udvidelse af denne undervisning. Forslaget blev sendt til udtalelse ved en række skoler, hvor det dog ikke blev gunstigt modtaget, og det blev da heller ikke gennemført⁴¹. Det første afsnit af Paludan-Müllers tale må sikkert ses på baggrund af kommissionens forslag, i sit indlæg understregede han, som han stedse gjorde, betydningen af at se Danmark som en del af Europa og advarede mod en overdreven nationalfølelses væren sig selv nok.

Den øvrige del af talen er navnlig rettet mod A. F. Tscherning. På rigsdagen kom man i samlingen 1854/55 flere gange ind på mere principielle drøftelser af det lærde skolevæsen dels i forbindelse med drøftelse af latinskolelærernes lønningsforhold, dels i forbindelse med nedlæggelse af Kolding lærde skole. Tscherning tog her flere gange anledning til skarpt at angribe eksamensvæsen under enhver form, herunder at adgangen til universitetet var afhængig af nogen adgangseksamen, der udelukkede »en mængde mennesker med stort geni og store naturgaver, men som omstændighederne ikke havde tilladt at sætte sig på de lærde skolars bænke i en række af år«. Det var også Tscherning, der i debatten indførte begrebet skoleindustri. Ligesom det ville være urimeligt med statsejede klædefabrikker, var det urimeligt, når staten ved at opretholde en skoleindustri konkurrerede med private. Oprettelsen og driften af lærde skoler burde hvile på de private, der så eventuelt kunne få statsstøtte. Tscherning blev i folketinget navnlig imødegået af nationalliberalismens og konservatismens mænd, selve hans angreb på eksamenssystemet lod man stort set ligge, derimod påpegede man – som også Paludan-Müller – den endnu større overvægt, som hovedstaden ved en afskaffelse af statsskolerne ville få inden for den højere uddannelse. Man påpegede også, at statsskolernes drift kun i ringe grad tyngede statsbudgettet.

Den senere konseilpræsident J. B. S. Estrup, der da var nyvalgt folketingsmand, understregede, at overgang til private skoler ville udelukke den mindrebemidlede del af befolkningen fra den højere uddannelse, og den økonomiske gevinst ville være ringe: »Når vi her i denne sal votere millioner til statens forsvarsvæsen, så tror jeg ikke, at det skulle være vanskeligt at finde de få tusinde, der vistnok ganske anderledes frugtbringende ville kunne anvendes i denne retning«⁴².

Baggrunden for, at man i det hele taget i disse år kunne tale for privatskoler, var den store succes, disse på den tid havde i hovedstaden. Medens elevtallet i Metropolitanskolen i femåret 1848–53 kun steg fra 169 til 180, steg det i hovedstadens tre private skoler fra 657 til 814⁴³. I provinsen var der, bortset fra Herlufsholm, kun en enkelt privatskole, Fredericia lærde institut. Skolen i Fredericia var oprettet i 1818, efter at en statsskole var blevet nedlagt året forud, men trods offentlig støtte kæmpede den med store vanskeligheder og lønnede sine tre lærere med kun godt halvdelen af lønnen i de offentlige skoler⁴⁴. Det ringe grundlag for oprettelse af privatskoler fremgår også af det lave elevtal ved de 11 provinsskoler, der i 1854–55 lå mellem 55 (Nykøbing) og 124 (Ålborg)⁴⁵. Af de 120 lærere blev der om året kun »produceret« omtrent 100 studenter, som L. N. Bregendahl udtrykte det i folketinget⁴⁶.

Når Paludan-Müller i talen henviser til at betragte skoleprogrammernes discipellister for at overbevise sig om den socialt jævne rekruttering, byggede han ikke blot på et almindeligt indtryk. I de sidste år af rektor Saxtorphs embedsperiode i Odense, hvor Paludan-Müller deltog i skolens administration, havde skolens programmer hvert år bragt en statistik over fædrenes erhverv. I 1843⁴⁷ viste den følgende tal:

Gejstlige embedsmænd.....	26
Verdslige embedsmænd.....	11
Militære.....	4
Købmænd.....	4
Håndværkere.....	4
Landmænd.....	16
	<hr/>
I alt...	65

En optælling på grundlag af disciplinlisten i Nykøbing skoles program for 1855⁴⁸ giver følgende fordeling:

Gejstlige embedsmænd.....	16
Verdslige embedsmænd.....	6
Købmænd.....	3
Håndværksmestre.....	2
Større landmænd.....	12
Liberale erhverv.....	7
Kammerråd, justitsråd.....	2
Gæstgiver.....	1
Skipper.....	1
Bogholder.....	1
Vejpikør.....	1
	<hr/>
I alt...	52

Den stærke overvægt af embedsmandsbørn og børn af socialt højt placerede landmænd er iøjnefaldende. Det stemmer, set med vor tids øjne, ikke med, at Paludan-Müller finder, at eleverne ikke adskiller sig fra folkets store masse. Set med datidens forudsætninger kunne betragtningen dog sikkert ikke være anderledes; det har været en fremmed tanke for den at betragte tallene ud fra en vurdering af daglejerens, småhandlendes, småhåndværkeres og husmænds procentuelle andel af befolkningen.

Foruden de mange andre forhold, der dengang som nu kunne gøre sig gældende, virkede de ret høje skolepenge sikkert også socialt afgrænsende. Den årlige betaling var i 1855 23 rd. (fra 1859: 45 rd.) med nogen moderation for brødre. Fritagelse for skolepenge kunne gives op til en trediedel af disciplene i hver skole, med fritagelsen fulgte også et beneficium i reglen svarende til skolepengenes størrelse⁴⁹. Af skolepengenes relative størrelse får man et indtryk ved sammenligning med adjunktlønnen, der i 1855 ansattes til 500 rd. stigende til 1.000 rd.⁵⁰.

Den aktuelle situation er også baggrunden for talen i 1857. Det er denne gang ikke særligt skolen, der sigtes til, men tidsforholdene i almindelighed. Med den erfarne historikers ord siges der, hvad enhver tid har behov for at

få sagt, at det er en trivialitet, når tiden kaldes en overgangstid, det er enhver tid. Han giver studenterne nogle råd med, han advarer mod at lade sig rive med i døgnets politiske småkævl, men betoner pligten til ikke at undslå sig, når fædrelandet virkelig har brug for dem. Paludan-Müller selv var jo også gået »ned på forum« i 1848. Det politiske liv var sidst i 1850'erne ikke mere uroligt, end det ofte senere har været, snarere mindre, men Paludan-Müller har formodentlig endnu ikke indstillet sig på folkestyrets former og sprog, og det er netop i disse år, at en moderne avispolemik begynder at udfolde sig mellem »Fædrelandet«, »Dagbladet« og »Morgenposten«.

Langt livligere var debatten mellem de forskellige kirkelige retninger. Baggrunden for Paludan-Müllers ord om, at der »strides i Kirken og om Kirken« er dels sammenstødet mellem Martensen og Grundtvig om »alterbogsdaaben«, dels den netop i sommeren 1857 hidsigt opblussende kirkeforfatningsstrid⁵¹.

Med talen 1862 er det påny skoleproblemerne, der tages op. Der var aldrig blevet ro om skolereformen af 1850, og fra 1860 til 1864 udviklede der sig en livlig debat om en ændring af fagfordeling og eksamenskrav. I årene 1859 til 1864 udkom ikke mindre end 29 selvstændige skrifter om den lærde skoles forhold, hvortil kom en lang række dagbladsindlæg⁵². Den stærke opblussen i debatten var indledt af en adresse med 705 underskrifter til kultusministeren, hvori man bad om en begrænsning af skolens arbejdspress på eleverne og om indførelse af mindre videnskabelige lærebøger samt om, at der til studentereksamen kun blev givet et modenhedsbevis ikke en gennemsnitskarakter⁵³.

Paludan-Müller var ikke meget optaget af debatten. Han fandt nok, at der var fare for en overspænding af eleverne, men den kunne på den anden side undgås, den var ikke nødvendig. Den livserfarne og selvstændige mand viser sig i, at han mindre lægger vægt på indholdet i undervisningsplanen end på den måde, den udføres på. Han ønskede derfor i højere grad alle lærere draget ind i undervisningens samlede tilrettelægning. I forbindelse med vanskelighederne for studenterne ved overgangen til universitetet påpegede han, at »så længe hver professor ved universitetet, uden sammenhæng med skolearbejdet og uden fælles almindelig plan for arbejdet ved

universitetet, for sig vilkårlig bestemte sit arbejde med den ungdom, skolerne sender til universitetet, ville det aldrig lykkes at tilvejebringe en heldig overgang fra hine til dette«. I øvrigt ville Paludan-Müller også foretrække et »bestået« i stedet for hovedkarakteren⁵⁴.

Talen i 1862 viser, at det, Paludan-Müller fandt farligst, var de nationalt betonedede reformbestræbelser. Man satte her navnlig ind med krav om at begrænse tyskundervisningen og i stedet indføre svensk og islandsk (oldnordisk)⁵⁵. I Paludan-Müllers holdning over for de nationalt-nordiske bevægelser løber to linier sammen: det humanistiske dannelsesideal og frygten for nationalistisk eventyrpolitik. Det var humanismen, der klang i ordene om »det Fællede, der trods alt Nationalhad, al blodig Kiv sammenknytter Europas Kulturfolk til en eneste Folkefamilie« (talen 1855). Det var også den, der i 1836 fik ham til at klage over den stadige sysselsættelse med Nordens oldtid på bekostning af universalhistorien⁵⁶ og ansporede hans ungdomsstudier over Machiavelli og Cola di Rienzo.

Midtvejs mellem det humanistiske grundlag og den almindelige despekt for dagspolitikken nationale overdrivelser ligger tankegangen i forordet til »Grevens feide« (1853). Han understreger, at han har stræbt efter upartiskhed, skønt »Retfærdighed imod Fjende som imod Ven er næsten kommen i Vanrygte som Foster af et skjørt Hoved og et lunkent Hjerte. Dem, der dømmer saaledes, kan dette Arbejde ikke behage, thi det er ingen Tendentshistorie, der stræber at holde sig midtstrøms i Landsmænds Meninger«.

På det politiske plan var det ikke mindst Ploug og hans meningsfæller, han vendte sig mod. Plougs skandinavisme var til skade for det sunde broderforhold mellem Nordens folk og til liden både for Danmark⁵⁷. Har Paludan-Müller følt trang til at gribe ind i politik, så har han enten ment, at han med sin tunghørhed ikke havde mulighed for det, eller også har han anset det for håbløst at dæmme op mod strømmen. I november 1862 skriver han i sin nedtegningsbog Herodot-citatet: »Den bitreste Smerte her i Verden er at forstaa mange Ting, men ikke formaa noget«. »Det er et sandt Ord:«, føjer han til, »tydeligt at kunne see Ulykken for Stat og Folk og ikke at kunne afvende den«⁵⁸.

Med de to sidste taler, fra 1863 og 1869, vender Paludan-Müller atter blikket fra døgnets problemer. I den første tale om studentens, d. v. s. videnskabsmandens arbejde, kendes tydeligt Paludan-Müllers eget livsløb og mærkes hans egne erfaringer. Han kendte også studiets grovsliderarbejde og kunne tynges af det; da han i 1840 i København havde afsluttet studierne til disputatsen, skrev han til hustruen om glæden ved atter at kunne nyde livet, ved ikke mere pligtskyldigst at skulle »fortære ni Pund Archiv- og Biblioteksstøv hver Dag. Jeg er usigelig kjed af Diplomer og indskrumpne Kalveskindsbøger«⁵⁹. Men for Paludan-Müller både som videnskabsmand og som menneske var sådanne udbrud kun en øjeblikkelig reaktion, han satte sig straks nye mål, han faldt ikke til ro, men var evigt søgende og erkendende. Derfor taler han også i den sidste tale om ungdomshåbet, der bliver til mandens håb om at fortsætte arbejdet til det sidste. – –

Kun en enkelt gang har Paludan-Müller bidraget til den pædagogiske litteratur; det var, da han i 1841 i Odense Katedralskoles program skrev om de lærde skolers historieundervisning. Skriftet medtages her, fordi det både giver et indtryk af Paludan-Müllers historiesyn og er et bidrag til vort fags historie. Tillige indeholder det synspunkter, som endnu i dag kan have interesse, ligesom det giver et eksempel på Paludan-Müllers polemiske stil. Selve formen tyder på, at skriftet eller dele af det har været forelagt mundtligt, men den kan dog også være en følge af det polemiske sigte, i hvert fald har forhandlingsprotokollen for Fyens stifts litterære selskab⁶⁰, der ellers var det naturlige sted at forelægge afhandlingen, ikke noget notat om, at den har været drøftet på møderne.

Skriftets baggrund fremgår af selve indledningen. Rektor H. M. Flemmer⁶¹ ved Frederiksborg lærde Skole anmeldte i 1840 i »Tidsskrift for litteratur og kritik« en række skoleprogrammer⁶². Han opholdt sig navnlig ved almenpædagogiske og klassiskfilologiske spørgsmål og omtalte kun kort historieundervisningen. Det følgende år viede han til gengæld i en lignende anmeldelse⁶³ adskillige sider til historieundervisningen. Anledningen var

Metropolitanskolens program for 1840 med afhandlingen om »Grændserne for den historiske underviisning i de lærde skoler, dens fordeling og succesive fremskriden«, forfattet af B. Mørch⁶⁴.

Forud for diskussionen om historieundervisningen var der sket en letelse i eksamensformen i dette fag. Efter forordningen af 1809 skulle der gives fire skriftlige opgaver i historie, to i oldtidens og to i den nyere tids historie; opgaverne i oldtidens historie skulle besvares på latin. I 1812 blev omfanget nedsat til to opgaver, og fra 1818 bortfaldt kravet om besvarelse på latin; i 1832 skete en yderligere nedskæring til kun en opgave. Ved mundtlig eksamen i geografi kunne der lejlighedsvis gives spørgsmål i historie. Skolereformen af 1850 bragte en udvidelse af fordringerne og timetallet, til gengæld bortfaldt den skriftlige prøve⁶⁵.

Paludan-Müllers lille afhandling viser ham både som videnskabsmand og pædagog; det er de samme egenskaber, der præger talerne. Hans ord kendetegnes af videnskabsmandens indsigt og metode, om end i flere henseender forskellig fra vor tids. I afhandlingen om historieundervisningen røber han også den fortællerglæde, som ofte træffes hos den store historiker og helst skal være til stede hos historielæreren. Caspar Paludan-Müller var begge dele.

Vagn Dybdahl.

SELVBIOGRAFI

Efter Opfordring meddeler jeg her de vigtigste Omstændigheder ved mit Levned indtil idag. Jeg er født Fredag den 25. Januar og døbt otte Dage derefter, d. 1. Februar 1805 i Kjerteminde. Mine Forældre ere Jens Paludan-Müller, dengang Sognepræst for Kjerteminde-Drigstrup Pastorat, og hans Hustru Maria Benedicta¹, Datter af Mag. Jens Rosenstand Goiske, der døde 1777 som Sognepræst for Gunslev paa Falster. Jeg var deres fjerde Barn og anden Søn. I Kjerteminde levede jeg min Barndom indtil min Confirmation 1819. Mine Lærere vare, foruden min Fader, Cand. theol. C.K. Bagger², død som Sognepræst for Linaa-Dahlerup i Aarhus Stift, Steensvang³, en Sønderjyde – jeg ved ikke ret om Student eller Seminarist, bekendt som en Særling (Glædens Kilde), død, paa en Missionsreise til Kaukasus, i Constantinopel, dernæst en gammel Student Sandal⁴, en plagosus Orbilius⁵, men i det mindste for mig en dygtig Lærer; endelig min ældste Broder⁶, der dimitterede mig til øverste, 4. Klasse⁷ i Odense Kathedralskole i Efteraaret 1819. Paa samme Tid blev min Fader forflyttet fra Kjerteminde til Odense som Stiftsprovst og Sognepræst for S. Knuds Menighed. Min Moder kunde formedelst en langvarig Sjæls- og Legemssygdom ikke forlade Kjerteminde, hvor hun døde den 11. Marts 1820, i en Alder af 45 Aar. Livet i Kjerteminde havde i mine første 10 Aar været stærkt bevæget, da Krigen og dens Følger bragte baade danske og fremmede Krigsfolk til denne for Overfarten til Sjælland i en Søkrig velbeleilige By og desuden Kanonbaade og Kaperere havde her deres Tilhold. Min Fader eiede en Gaard, der laa tæt ved Stranden, hvor vi Drengene færdedes i Fritimerne, saa Kapererne gaae og komme, bringe undertiden kostbare Priser fra de Konvojer der passerede Store Belt, og opfyldte den lille By med vild Tummel. Mine allertidligste Erindringer har jeg fra mit 3–4 Aar, da der kom Spaniere og efter dem Fransk-mænd til Kjerteminde. Vi havde hos os to Officerer Cortinez og Gutierrez,

foruden Menige; der i Kjerteminde som overalt i Fyen vare godt lidte af Menigmand og store Børnevenner. Jeg husker endnu hvorledes den ene af Officererne kjørte os Smaabørn omkring i Gaarden i en Hjulbør; den anden klippede til mig en Kapuciner-Munk af Papir, som jeg endnu bevarer. Da jeg blev større tumlede jeg mig dygtig med andre Drengene i Leg og Slagsmaal, paa Land og Sø, lærte at bruge en Aare saa godt som nogen af Fiskerdrengene, at dreie Fløiet paa Toppen af den gamle Brig, og anden Frihaandsgymnastik, der ikke har været uden gavnlige Virkning paa min fysiske Udvikling.

I Odense lærte jeg ikke meget mere end Sandal havde indbanket i mig, – rigtignok for min egen Forsømmeligheds Skyld. Dog maa jeg undtage nogen Latin udenfor Skolen, som den gamle Biskop Plum⁸ lærte sin Søn N. M. Plum⁹, Ludvig Zeuthen¹⁰ og mig, hvem han havde fattet Godhed for som en flittig Gjæst i hans Hus, hvortil jeg havde den frieste Adgang. Som en Rekreation tog han os op paa sin Studerestue, læste Livius med os, lod os tilbagevertene oversatte Stykker, og udrettede i det mindste for mit Vedkommende – jeg antager ogsaa for de to Andres – ved den friere og mere individuelle Maade i Undervisningen, langt mere end Skolens Latinlærer, den lærde Overlærer Peder Bergenhammer¹¹, en Pebersvend og stor Svirebroder, næsten pedantisk nøiagtige Lærer i at passe sine Timer, men i de Aar jeg var hans Discipel stivnet i mekaniske Former for hele hans Undervisning, der kjedede og frastødte mig. Hos Biskop Plum fik jeg dog nogen Interesse for Sproget. Jeg erindrer endnu efter 56 Aar en lille Billet, han efter Hjemkomsten fra en Visitatsreise tilskrev os tre:

Redox quidem ab itinere, at multis impeditus negotiis et mox iterum profecturus, vobis, amicissimi adolescentes, aliquantisper vale-dico¹².

Af andet Vækkende i min Skolegangstid kan jeg kun nævne Foredrag som vor Rektor Professor I. Saxtorf¹³ holdt over Physik, hvortil han selv eiede en betydelig Samling af Instrumenter. For mig har dette dog været af mindre Betydning end for flere af hans andre Disciple, hvis Blik derved tidligt droges hen til Livets Natursider. Jeg antager at dette har bidraget til, at mange af mine Skolekammerater have vendt sig til de medicinske Studier.

Med 16 Andre blev jeg dimitteret 1822. Ved Artium og Aaret efter ved anden Examen fik jeg mit Laud. Jeg kan ikke nævne Anden-Examen uden høilig at beklage Afskaffelsen af Lille Philologikum og Omdannelsen af Filosofikum¹⁴, der har været til Skade for de Studerende og ikke til Gavn for Universitetet.

Mine Studenteraar hengik iøvrigt, som sædvanligt med Tiden delt mellem Studiet og Erhvervelse af Udkommet, da min Faders økonomiske Stilling kun tillod ham at understøtte mig utilstrækkeligt; dog havde jeg faaet min theologiske Embedsexamen i den da sædvanlige Tid af tre Aar, havde ikke en betænkelig Benskade fængslet mig til Sygeleiet og Sygestolen i et Fjerdingaar, saa at jeg først kunde gaa op ved Nytaar 1827. Ogsaa ved denne Examen fik jeg Laudabilis. Som dem der fornemlig have haft Indflydelse paa mit Studium maa jeg nævne Professor Clausen¹⁵ og dav. Candidat C. E. Scharling¹⁶. Den første var dengang i sin Opgang og paavirkede de unge Theologer stærkt, mig navnlig ved de skriftlige Øvelser og den Maade, hvorpaa han gjennemgik vore Udarbejdelser; desuden maa jeg sige, at hvorvel Clausens Væsen ikke just indbød til personlig Nærmelse, tog han meget venligt imod mig, da jeg engang privat forelagde ham mine kritiske Betæneligheder ved et Sted i hans isagogiske Forelæsninger. Da han havde hørt paa mig og givet et foreløbigt Svar, sagde han ligefrem som den ene Studerende til den Anden: ja det er allerede saa længe siden at jeg læste over denne Sag, at jeg nu ikke er fuldstændigt inde i den; men læs disse og disse Bøger og kom igjen om otte Dage. Da jeg saa kom, havde han sat sig ind i Kvæstionen og slog da snart min Kritik af Marken, men paa en Maade, der langt fra at afskrække, tværtimod tilskyndede mig til at studere videre med egen Prøvelse og Eftertanke. Saaledes behandlede ogsaa Scharling mig. Han var min Manuduktør i et Aarstid. Vore Timer vare Samtaler i frieste Form, kun meget lidt af Overhøring; men de stimulerede til eget Studium ganske i samme Retning som Clausen. Derfor blev jeg i mine Anskuelser ikke afhængig af nogen af dem; de vakte altfor stærkt min medfødte Hang til Kritik, saa jeg ligesaa lidt kunde give mig dem som nogen anden Lærer i Vold. I disse Aar var jeg nær bleven Theolog af Studium, ihvorvel jeg fra Barndommen af har følt mig tiltrukken af Historie og Geografi. Men da jeg

1829 ansattes som Adjunkt ved Odense Kathedralskole, fik jeg netop disse to Fag og har beholdt dem i mit 44 aarige Skoleliv, saa at jeg blev kaldt tilbage paa den mig prædestinerede Vei.

Samme Aar, d. 19. August*) 1829, ægtede jeg min Forlovede, Henriette Erichsen Rosenstand Goiske, født i Kjøbenhavn d. 1. November 1806 af Conferentsraad Johan Philip Kneyl R.–G. og hans anden Hustru Judithe Louise Kaas¹⁷. Her kom jeg saaledes ind i et Embeds- og Familieliv, der snart ogsaa blev til et vedholdende Studereliv. Denne Ansættelse knyttede mig ogsaa til min høitelskede Fader, hvem det var mig en stor Glæde at kunne yde mangen Haandsrækning i en Periode af hans Liv, hvor hypochondre Lidelser plagede ham, – ogsaa da han 1830 forflyttedes som Biskop til Aarhus hvor vi besøgte ham saa ofte Omstændighederne og de dengang endnu utroligt lavt staaende og kostbare Befordringsmidler tillode det.

Livet i Odense maa jeg vel anerkjende som et i det hele sundt og kraftigt; men frit for Bekymringer var det ikke. Embedslønnen var altfor ringe; en Adjunkt havde 400 Rdl. Rigsbank; og jeg steg i 14 Aar kun til 500 Rdl. Havde min Hustru ikke medbragt nogen Arv, vilde det i hine opadgaaende Aar have været umuligt at komme igjennem med en voxende Familie. Dog holdt Studiet mig opret, og det lykkedes mig efterhaanden at tilkæmpe mig Anerkjendelse som Historiker, saa at jeg fik Tilladelse til at disputere for den philos. Doktorgrad, ved Universitetsfesterne 1840 i Anledning af K. Christian den Ottendes Kroning, uden at have forud taget Magistergraden¹⁸. Min Disputats handlede om Kalmarunionen; og jeg har havt den Tilfredsstillelse, at den Opfattelse, jeg hævdede, trængte igjennem ogsaa i de to andre nordiske Riger og, saavidt jeg veed, holder sig endnu. Dette banede mig Veien til en for mig særdeles vigtig Kl. Dispensation fra Store Philologikum, saa at jeg den 7. Juli 1843 efter Overlærer Dr. theol. Kalkars¹⁹ Befordring til geistligt Embede beskikkedes til Overlærer ved Odense Skole, uden at have underkastet mig den ved Frd. [af 24. oktober 1818] befalede Examen for Adgang til overordnede Embeder ved de lærde Skoler. Samme Dag blev Lector Henrichsen²⁰ ved Sorø Akademi ansat som Rektor i Odense i Professor Saxtorfs Sted. Derved foregik en ikke ringe Forandring

*) Hvorfra Erslew i Suppl. har det urigtige Datum d. 2. November veed jeg ikke, men galt er det.

i min Stilling; thi jeg havde i de senere Aar af min gamle Rectors Embeds-tid taget megen Del i Skolens indre Bestyrelse, navnlig med Hensyn til Disciplinen. Dette faldt nu bort, saa at jeg med Undtagelse af mine Undervisningstimer kunde anvende al min Tid paa Studiet. I disse Aar var jeg et virksomt Medlem af Fyens Stifts literære Selskab. Da Kronprindsen ved Tronskiftet d. 20. Januar 1848 opgav Præsidiets i Selskabet og ganske kort efter dets egentlige Styrer, Vicepræsens Biskop Dr. Faber²¹ døde i Mai 1848, modtog jeg Valget til Formand, ikke i den Tanke at beholde denne Hæderspost – det vilde efter Forholdene i Odense, og i det Hele i Fyen, have været det Samme som Selskabets Opløsning – men netop for at forebygge denne, indtil Faber fik en Eftermand paa Bispestolen, der ogsaa vilde overtage Selskabets Formandspost. Da Fyen var saa heldig at faa en saadan Mand i Biskop Gad²², veg jeg Pladsen for ham, efter hvis Død 1851 Eftermanden Biskop Dr. Engelstoft²³ blev Selskabets Formand. Med ham begynder en ny Periode i dette agtværdige Selskabs Historie. Min Fortjeneste var alene den, at jeg i en mislig Overgangsperiode holdt Selskabet sammen, indtil det havde overstaaet Krisis. (Saml. til Fyens Hist. og Topographi, udg. af Fyens Stifts lit. Selskab, 5. Bind, p. 417 ff.²⁴.)

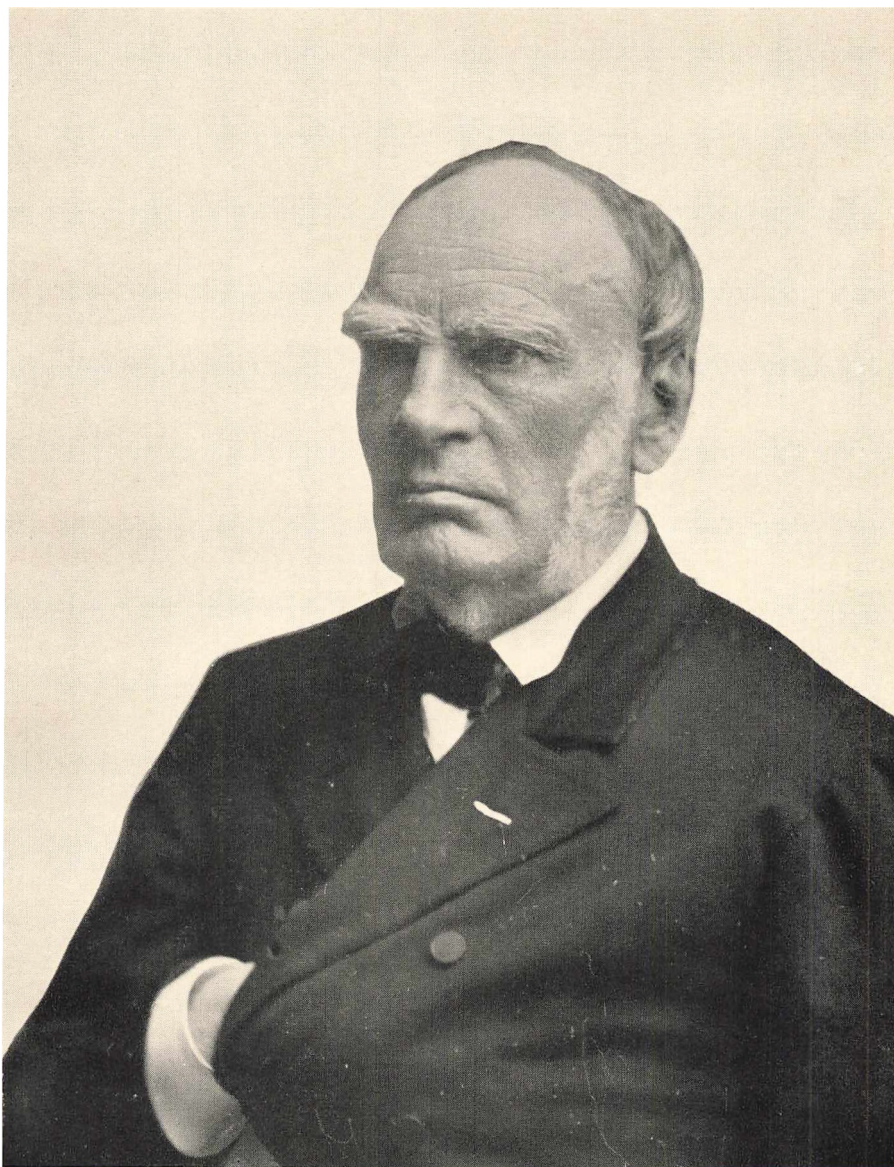
I Aaret 1853, den [16.] August, udnævntes jeg til Rektor ved Nykjøbing Kathedralskole p.F. Det var atter en Undtagelse fra den gjældende Lov for Adgang til høiere Skoleembeder. Først efter en bestemt Opfordring fra den daværende Undervisningsinspektør bestemte jeg mig til at opgive Overlærerpladsen i Odense, som ypperligt egnede sig for mine Studier. I Nykjøbing gik det vist flere af de ældre Lærere som det var gaaet mig selv i Odense ved Henrichsens Ansættelse: de følte sig trængt bort fra den Indflydelse paa Skolens indre Styrelse, der før min Ankomst naturligt laa i deres Haand, ikke at tale om, at jeg maatte tage mine egne Fag i de øverste Klasser fra en Lærer²⁵, der havde besørget dem til almindelig Tilfredshed. Men vilde jeg virkelig være Skolens Rektor – og det vilde jeg – indsaa jeg Nødvendigheden af at optræde som en betydelig Lærer i et Hovedfag, hvad jeg alene kunde i Historie. Jeg var den eneste Ikke-Filolog her i Landet, der var brudt igjennem Filologernes lovgrundede Ret til de høiere Poster, og jeg fandt i Nykjøbing to betydelige Filologer²⁶, som jeg maatte formode betrag-

tede mig som utilbørlig begunstiget paa deres og deres Standfællers Bekostning; de vilde see mig over Hovedet, dersom jeg enten lod mig nøie med Bifag, eller uden filologisk Skole-Dannelse, som Rektor trængte mig ind i deres Fag. Derfor erklærede jeg strax i Lærernes Forsamling og hævdede siden dette Standpunkt, at jeg ikke vilde befatte mig med Filologi, fordi jeg ikke var Faget voxen, og ikke vilde opgive min Videnskab, der var mig altfor dyrebar til nu at ombytte den med et andet Studium, hvor jeg med al Anstrengelse i det Høieste vilde blive en Dilettant, men af Fagmændene aldrig vilde blive anset for Andet end en Fuser. Jeg stod paa min Videnskab og holdt mig her for ligesaa høitstaaende som nogen filologisk Rektor. Denne uforbeholdne Erklæring gjorde den ønskede Virkning; i det mindste har jeg aldrig mærket, at Filologerne eller de andre Lærere have kastet Vrag paa mig som den, der ikke var Stillingen voxen, ikke engang da der engang kom en Strid imellem mig og den filologiske Overlærer om Længden af de latinske Stile i øverste Klasse. Han mente vel, at jeg som Ikke Filolog og Ikke Faglærer her burde give efter for ham som Mand af Faget, medens jeg stod paa, at min Stilling forpligtede mig til at have Tilsyn med Fordeelingen af Disciplenes Arbeidskraft paa alle de enkelte Fag; og da jeg var sikker paa, at jeg som Videnskabsmand og Lærer ikke stod lavere end han, kunde vi begge tale frit ud uden at det kom til et Brud. Overalt har mit Forhold til Lærerne i Nykjøbing befæstet den Overbevisning hos mig, at kan man Noget, tør man godt vedgaa, at der er Andet, man ikke kan, uden at dette nedsætter Medarbejdernes Agtelse. Om mit Rektorliv i Nykjøbing maa iøvrigt Andre dømme. Kun vil jeg her udtale min Glæde over, at den almindelige Mening i Skolens Opland vendte sig til Gunst for den, med ganske enkelte Undtagelser; thi Oplandets Dom slaaer ind i Skolens inderste Liv. Er den Skolen gunstig, komme Disciplene fra Hjemmet med et stiltiende, helt eller halvt ubevidst Samtykke til deres Skoleliv. Ungdoms Skrøbelighed kan vel føre dem paa Afveie; men Skolen vil aldrig staa for dem som en uberettiget Tvangsanstalt. Høre de derimod udenfor Skolen Intet uden Dadel, Ringeagt, nedrivende Kritik over den, saa sidde de paa Skolebænkene med en Renitents, der lader Sæden falde paa Stengrund eller mellem Tidsler og Torne.

Personlig kom jeg dog aldrig til at føle mig ret hjemme i Nykjøbing. Min Lyst til at holde sammen paa min Fritid, min Tunghørighed, der enten gjorde mig til en stum Person i en større Selskabskreds eller gjorde Samtalen hørøstet og anstrengende, mine økonomiske og øvrige rent private Forhold der ikke tillode mig at gjøre Selskaber, altsaa ikke at stille mig paa lige Fod med Omgangsvener, bidrog Alt til at isolere mig. Desto mere paa-skjønner jeg, at der dog var nogle høitagede Familier, der modtog mig og mine venligt og stadigt vedligeholdte deres Velvillie. Jeg skal aldrig glemme dem. Og²⁷ desto mere kunde jeg samle al Tid og Kraft, der stod til min Raadighed, paa mit historiske Studium. Jeg tør nok sige, at der er ingen af de andre Rektorer, der har arbejdet mere i deres Videnskabs Tjeneste, end jeg i min. Ogsaa dette bidrog til at styrke min Stilling som Rektor.

Jeg har aldrig været nogen afgjort Tilhænger af Skolereformen af 1845–52. Hverken var den i sig selv nødvendig, eller den nye Skole principrigtigere end den ældre saaledes som denne faktisk havde udviklet sig af den Augustenborgske Reform. Den ældre Skole kunde ved nogle Lempelser godt været bleven staaende paa sit Grundlag, der endnu dengang var i det Væsentlige et ensartet, de klassiske Studier; men den megen hørøstede Tale om Nødvendigheden af en Reform rev Universitetsdirektionen med sig; da saa Ordet var udtalt og Spørgsmaalet reiste sig om Reformens Indhold, kom Sagen i Partiernes Hænder. Naturvidenskab, Filologi og Mathematik stredes om Principatet i Skolen, saa at Planen blev uden indre Enhed, alene en Sammenstykning af Forskjelligartet, og uden Indflydelse af didaktisk og pædagogisk Erfaring. Dette viser de nye Lærebøger, der nu strømmede ind, – rigtignok kun for efter faa Aar atter at trække sig tilbage. Det er saa langt fra, at en ny Ide traadte ind i Livet, at tværtimod netop Aandsfattigdom, Tvivl og Raadvildhed gjorde Universitetsdirektionen til Reformator. Men noget Godt medførte dog denne Reform, nemlig i det udvortes Arrangement. Landets opadgaaende Udvikling især de stigende Kornpriser gav Midlerne til etaarige Klasser²⁸, flere og bedre lønnede Lærere, et rigere Apparat i alle Retninger, hvorved naturligvis kunde udrettes mere end i den ældre Skole. Uagtet jeg baade efter min konservative Natur og af bevidst Overbevisning med Beklagelse saa den Vending, Reformen tog, kunde jeg

CASPAR PALUDAN-MÜLLER

Foto fra tiden o. 1877.

Det nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg.

derfor endnu dog uden Utilfredshed deltage i Arbeidet paa dens Gjennemførelse i Odense, og især i Nykjøbing, hvor der var saare meget at renovere og reformere; og jeg nægter ikke, at jeg med Tilfredsstillelse saa Bænkene fyldes fra disse grønne Øer og de nærmeste Egne Sydsjælland og Møen. Men i senere Aar, da det Maal omtrent var naaet, som efter de lokale Forhold og de arbejdende Personer, mig selv indbefattet, kunde naaes, – da ingen videre Fremgang var at haabe, altsaa Tilbagegang maatte forudsees, kølnedes de første Aars brændende Iver noget; og da den ny saakaldte Reform af 1870 skar to Klasser bort uden mindste Hensyn til Forholdene i Nykjøbing, da den borttog den lille Realexamen²⁹, der passede ypperligt for denne Skoles Opland, og da den tilintetgjorde den sidste Rest af Enhed i den lærde Skole overhovedet, – da begyndte min Rektorstilling at blive mig modbydelig. Jeg saa med Længsel ud efter den Alder, da Loven gav mig Ret til at trække mig tilbage. Da døde Allen³⁰; og uagtet jeg for længe siden havde forvundet Smerten over at see ham og Schiern³¹, begge saa meget yngre, gaa mig forbi ved Universitetet, og jeg nu allerede havde fyldt mit 66. Aar, saa førte dog nu Ønsket efter at komme ud af det lærde Skolevæsen mig i stærk Fristelse til at søge hans Plads som Professor Rostgardianus; dog bragte Hensynet til min Alder mig til at modstaa den og afvise private Tilskyndelser fra Kjøbenhavn. Men saa kom der Opfordring fra Kultusministeriet. Biskop Monrad bragte mig den fra Gehmr. Hall personlig. Jeg afslog den; han paalagde mig at overveie Sagen nærmere; jeg svarede saa skriftlig efter et Par Dages Forløb med et gjentaget Afslag motiveret ved min Alder, min Tunghørighed, min økonomiske Stilling som Rektor paa høiest Gage. Men Monrad maa have ment, at et motiveret Nei kan forstaaes som et betinget Ja. Kort Tid efter modtog jeg fra Ministeren selv en bestemt Opfordring, hvorved Anstødsstenene vare ryddede af Veien. Nu kunde jeg ikke modstaa Fristeren i mit eget Sind længer³². Udsigten til at komme bort fra Skolen paa en hæderlig Maade og ende mit Liv i Videnskabens Tjeneste rev mig med sig. Saaledes blev jeg af Kong Christian den Niende kaldet til Professor ved Kjøbenhavns Universitet. Min Beskikkelse er af [29. juni] 1872.

Men man faaer Intet for Intet. Blev jeg fri fra Skolen, kunde jeg samle Resten af Kræfter paa et kjært Studium, saa mistede jeg ogsaa den praktiske

Virksomhed, der i det mindste i mine bedste Aar var mig ligesaa dyrebar og ligesaa dybt grundet i min Natur. Desuden blev Tunghørigheden mig besværligere ved Universitetet end den havde været i Skolen: *der* toge Alle Hensyn til den, her Ingen, – dog, jeg undtager de to andre historiske Professorer³³, der uden Anmodning fra min Side have taget al mundtlig Examination og Disputats paa deres Skuldre, med stor personlig Velvillie. Men ogsaa dette er da at skydes tilside, saa at jeg af Universitetsarbejdet kun har beholdt Deltagelse i Censurerne og Forelæsningerne. Hertil kommer, at jeg maa holde mig borte fra det indre Arbejde ved Universitetet, der er collegialt og mundtligt, da jeg ikke kan følge med i Debatten. Hvad Forelæsningerne angaaer, da ere de uden foreskrevet Maal og Plan. Det burde vel være anderledes; men det staaer ikke i min Magt, at tilveiebringe Samarbejde med mine Kolleger. Og hverken Universitetet eller Ministeriet forlanger Andet af Historikerne, end at de læse hvad de selv ville. Jeg har derfor taget det som min Opgave, at foredrage Fædrelandshistorien for Alle og Enhver, som vil høre mig, for at give mine Landsmænd rigtigere Forestillinger end dem, der udbredes af Fantasterne, og at sprede de Illusioner, der have gjort Skade nok her i Landet³⁴. Derfor har jeg gjort mig det til Regel, ikke at improvisere fra Kathedret, men at udarbejde Alt i Studerekammeret, for at Tilhørerne kunne faa Tillid til, at hvad de høre er vel overveiet og værd at fastholde. Nogen Forfattervirksomhed kan jo ogsaa forenes med Forelæsningsarbejdet, men Kræfterne tage nu kjendeligt af. I Odense og...

TALER

1843

Naar jeg efterkommer den Opfordring, der har kaldt ogsaa mig til at tale ved denne Høitid, vover jeg dog ikke at gjøre store Fordringer til den høit ærede Forsamlings Taalmodighed – saameget mindre, som jeg kun kan have lidet at sige efter de to Mænd¹, der allerede have talt.

Først har jeg en Taksigelse at bringe alle mine Foresatte, hvem jeg skylder det Embede, hvortil jeg nu er indsat. Giv Gud, at de aldrig maae have Grund til at angre deres Anbefaling. Gud give det, siger jeg; thi ikke uden Ængstelse spørger jeg mig selv, om jeg ogsaa vil kunne tilfredsstille de Fordringer, der herefter maae gjøres til denne Skoles Lærere. En ny Tingenes Orden begynder nu her; Enhver, der kjender indlevede Forholds Magt over Mennesket, vil da finde det naturligt, at en Lærer, der i en lang Aarrække har arbeidet under den samme Styrer og i alt Væsentligt under de samme Forhold, nu ved Overgangen til det Nye ikke længer er sikker paa, at hans Arbeide vil svare til hans Foresattes billige Forventninger.

Dog, med freidigere Mod gaaer jeg det Nye imøde ved Tanken om den lærde, for sit Kald begeistrede Hædersmand, under hvem jeg herefter skal arbeide; – og ved Tanken om mine øvrige Medlærere, til hvem jeg kun har det Ønske, at det gamle Forhold maa forblive uforandret; thi et godt og glædeligt Forhold imellem dem, der skulle arbeide med hverandre, er det, naar de, som vi, have af høi Overbeviisning været enige i alle væsentlige Stykker af den fælleds Gjerning, til samme Tid, som Enhver har vidst at bevare sin Menings og sin Stemmes Uafhængighed om alle Enkeltheder. Maatte denne Aand, dette Forhold fremdeles bevares, da vilde det blive os Alle lettere, at vandre Lærerens tunge Vei, – tung, fordi den er trættende, og trættende, fordi den, foruden den Kamp, Livet overalt har at bestaae mod

sine mangfoldige Hindringer, mere end de fleste andre Virksomheder kræver en eensformig Gjentagelse af de samme Gjenstande. Taber Læreren sig i sin Disciplins Detail, taber han Skolens Idee af Syne, synker han ned til Routinens Mekanisme, – da er han som Lærer fortabt. Derom ville vi let overbevise os endog ved et flygtigt Blik paa Skolens Natur og Skolemandens Gjerning.

Thi som enhver af Livets Skikkelser, er ogsaa Skolen Aandens Værk. En Idee lever i den, en evig Livskraft har forenet alle Enkeltheder til et organisk Væsen. Men i Skolen, som i Livets andre Skikkelser, aabenbarer sig gennem Phænomenerne dette Ideens, den guddommelige Aands Liv kun for den, der har Øie og Øre aabne til at see og høre med. Levede Bevidstheden om det Endeliges og Timeliges Eenhed med det Evige altid i Menneskenes Tanke, fyldte den altid deres Hjerter, – da var Himlen kommen paa Jorden; thi det evige Liv er ikke hist eller her i Guds uendelige Verden, det er ikke blot paa hiin Side dette Liv; – nei, det er ogsaa her, det er nu, hvis Du forstaaer at gribe det. Men dette er ikke Mennesket givet; han maa kæmpe for at udfolde denne Bevidsthed hos sig, kæmpe endnu haardere for at bevare den. Nu og da kan det vel skee, at det Evige med Lynets Magt og Hast gjennemluer hans Tanke og udbreder Himlens Glands over Jorden. I saadanne Øieblikke veed han ikke blot, at han lever, røres og er i Gud; men at Gud lever, røres og er i ham, om ham, i det Mindste som i det Største, paa Jorden som i Himlen. Men snart svinder denne Glands; det ydre Liv trænger sig frem med alle sine Enkeltheder, med tusinde Spørgsmaal, som kræve øieblikkeligt Svar, tusinde Fornødenheder, der ikke ville vente paa Tilfredsstillelse. Da glemmer Mennesket saa let, at ogsaa disse Enkeltheder ere Ideens Børn; det evige Liv bliver ham atter det timelige, Eenheden svinder bort for hans Blik og Livet sønderbrydes i enkelte Skikkelser, der staae een for een, dets Begivenheder følge een efter een, adskilte ved et svælgende Dyb, som hans Tanke ikke mere formaaer at udfylde. Dette er det, vi kalde Livets Prosa, Livets Trivialitet – et Ord, der kun har Gyldighed for Mennesket; thi i sig selv er Alt, hvad er, Liv og Poesi. Vee det Menneske, der uden Modstand bliver Bytte for Livets Prosa; ere maa-skee de udvortes Støtter for hans Moralitet stærke nok til at frelse ham fra

at synke hen i Lavhed og Slethed, vil hans Liv dog være uden sand Glæde, hans Gjerning uden sand Velsignelse; en tung Sky vil skjule Solen for hans Blik, en kold Taage gjennemisne ham og hans Omgivelser og qvæle de Spirer, han meente at have nedlagt. – Det ligger i Sagens Natur, at for Ingen er denne Fare større, end for dem, der ere kaldede til, mere umiddelbart, end deres Medmennesker at arbeide i Aandens Tjeneste, for den Geistlige og Skolemanden, især for den Sidste, fordi den idelige Tilbagevenden af de samme og altid de samme Forretninger, til samme Tid, ja til samme Klokkeslet, saa saare let gjør ham til en villieløs Slave af Vanen, som rigtignok til en vis Grad letter Afgjørelsen af de daglige Forretninger, men ogsaa kun altfor let dysser Bevidstheden om Gjerningens evige Natur i Søvn under den eensformige Lyd af Pendulets Slag. Bukker Skolemanden under for denne Fjende, bliver han Vanens Træl istedetfor Aandens Tjener, da vil hans Skoleliv være uden Velsignelse for Lærlingen og uden Glæde for ham selv. Derfor gjelder det, at holde Sjælens Øie vaagent, at holde Blikket fast paa Ideen, for at vi ofte og stærkt maae fornemme Aandens Vingeslag i vort Indre. Dertil vil Videnskaben hjælpe os; thi den er af evig Natur, og naar vi fra dens Væld hente det, vi give vore Disciple, vil det ogsaa for os selv altid være nyt og frisk. Men Videnskaben er dog ikke den høieste Form for Aandens Aabenbaring i det Endelige: Religionen staaer over den; og kun naar Religionens Liv gjennemtrænger vor Virksomhed og udbreder sig som en usynlig Magt gjennem den hele Skole, ville vi arbeide med Frugt i det evige Livs Tjeneste, paa Guds Riges Udbredelse. Da vil vor Gjernings høie Betydning altid være nærværende for Bevidstheden, da ville vi ikke kjedes, fordi vort Arbeide, efter dets Natur, ikke kan medføre disse glimrende Resultater, der forbavse og henrive Menneskene, ikke trættes ved, taalmodigen, Dag efter Dag, Aar efter Aar, at lægge Steen paa Steen til den store Bygning, hvis Fuldendelse vi fatte i Troen skjøndt vort Øie aldrig skal see den. –

Ogsaa I unge Mennesker, der ere betroede vor Skole, og leve dens Liv med os, – ogsaa I maa fastholde Bevidstheden om Eders Gjernings evige Natur. Hver Lectie, I lære, hver Stiil, I skrive, er et Arbeide i Aandens Tjeneste, en Gud velbehagelig Gjerning, naar den gjøres med det rette Sind.

Men der maa arbeides taalmodigen, udholdende, samvittighedsfuldt. I kunne det lettere, end de Ældre; thi ved Eders Side staaer Haabet i sin første friske Glands og viser Eder i sit Tryllespeil Ærens Krands som Arbeidets visse Løn. – Dog, ikke det er det, jeg nu vil lægge Eder paa Hjerte; men derom vil jeg minde Eder, at ligesom I leve Eders hele Liv for den Eviges Aasyn, saaledes er selv det mindste af Eders Arbeider i Skolen en Gjerning i hans Tjeneste, et Bidrag til hans Riges Udbredelse. Formaae I end ikke at see dette eller hiint tilsyneladende Ubetydeliges Sammenhæng med et evigt Liv: – den er der dog tilstede. Arbeider i Bevidstheden herom, da vil Eders Skoleliv bære velsignede Frugter for Eder selv, Eders Lærere og Forældre, og engang for Fædrelandet, vor fælleds Moder, der kræver alle sine trofaste Sønners Kræfter.

Jeg kunde slutte her; men ikke vil jeg forlade dette Sted uden at sige de to Medarbeidere, der nu træde ud af vor Kreds, et hjerteligt Levvel. – I 24 Aar har professor Saxtorph² ledet mig, først som min Lærer, dernæst, paa 15de Aar, som min nærmeste Foresatte; hvorledes skulde jeg da ikke inderlig bevæges ved Afskeden fra den Mand, der har havt saa stor Indflydelse paa mit Liv? Altid var han lige kjærlig i Alvor og i Mildhed. – Strengthed er god; der er Kjærlighed i Strengthed, naar den er forbunden med Retfærdighed og Upartiskhed: det har mangan dygtig Skolemand troet og i Gjerningen beviist; det har ogsaa Professor Saxtorphs Undergivne seet, naar han nu og da maatte være streng. Men hvor godt gjør det dog ogsaa Hjertet, daglig at fornemme Kjærlighedens milde, oplivende Varme, ikke blot i Tanken at vide, at den er tilstede. I de bedre Hjerter udfolder sig ved den mangan Spire, som ellers maaskee aldrig havde faaet Væxt. Dette har De, Hr. Professor! paa Deres lange Lærerbane erfaret, og Bevidstheden derom vil oplive og glæde Dem i den Hvile, De nu har fundet efter mere end et halvt Aarhundredes Arbeide for Ungdommens Dannelselse.

Ogsaa Dig, min gamle Ven!³ – Du der spøgende lærte mig de første latinske Ord, siden venlig og velvillig ofte mødte mig i Livet og nu i saa lang en Aarrække har arbeidet Haand i Haand med mig, – Du, hvis elske-

lige Sind ofte mildnede Striden, naar vi Yngere bleve varme. – Lad mig bringe Dig et Levvel – Gud være lovet, kun et Levvel for vort Samliv i Skolen. – Yngere Mænd skulle nu fortsætte de Ældres Værk, – fortsætte det, med Guds Bistand, til Gavn for Fædrelandet og Glæde for Medborgere. – Med Guds Bistand siger jeg, thi kun da vil det skee, naar han holder sin beskyrmende Haand over denne Skole, saa betydningsfuld for den danske Ungdom, Danmarks Haab. Han give sin Aand, Krafts og Kjærligheds og Sindigheds Aand, i Lærere og Lærende, at den maa bygge os sammen i eet evigt Væsen som en levende Samfundsaaand, der taler gjennem Lærersens Mund og aabner Disciplens Øie og Sind til at fatte og bevare.

1850

Høitærede Medborgere!

Det er ikke let, at dvæle med sin hele Opmærksomhed ved den fredelige og stille Skolegjerning i et Øieblik, hvor de største Begivenheder indenfor Fædrelandets egne Grændser skulle afgjøre dets Skæbne, ja dets Tilværelse i Fremtiden¹. Men dog have de, der ikke ere kaldede til Landets Forsvar, den Pligt, at beherske Deres Sind nok til ikke alene at udføre hvad det Offentlige har paalagt dem, men ogsaa at holde Tanken saa vidt muligt fri til at overveie Gjerningens Natur og hvad der hører til dens Fremme. Jeg skal stræbe at opfylde denne Pligt idag, da det er tilfaldet mig at indlede vor Skoles Aarsberetning med en almindeligere Betragtning; men jeg maa gjøre Regning paa mine høitærede Tilhøreres Overbærelse, naar mine Ord under disse Omstændigheder blive altfor langt tilbage for Deres retfærdige Fordringer.

Det er en eiendommelig Frihedsfølelse, hvormed Skolen staaer ved Aarets Slutning og foran sin Hovedferie². Hos Disciplene er den fornemlig begrundet i den længere Frihed, der nu begyndes. Og Lærernes Stemning maa vel tildeels have samme Grund; men dog har maaskee Tilbageblikket vel saa megen Andeel i den, som Fremblikket. Læreren, som egentlig aldrig

bliver færdig paa noget Punkt af sin Virksomhed, trænger til vilkaarlige Standsninger, at ikke Eenheden i hans Virksomhed skal gaae tabt for hans egen Bevidsthed i det eensformige og derfor meer end almindeligt trættende Enkelte, hvori den daglige Gjerning opløser sig.

Standsede Skolen ikke i visse Tidsfrister, vilde den ikke alene overvælde baade de Lærendes og Lærernes Kræfter; men den vilde hos Lærerne, der ikke længere bæres af den første Ungdoms lette Mod og Haab, underkue Aandens Friskhed og gjøre dem til Slaver af Uhrets ensformige Slag. At sammenfatte det Enkelte til et Heelt for Tanken, at skue tilbage over et længere Afsnit af Virksomheden for at holde dens Idee levende for Bevidstheden, er ligesaa nødvendigt for Lærernes Aand, som Hvilen for deres Nerver. Deri ligger for en stor Deel Grunden til den eiendommelige Festlighedsfølelse, hvormed Skolen aflægger sit Aarsregnskab, der vel nærmest i Tal og Tegn siger alle vedkommende hvad der er udrettet, men tillige hjælper Læreren til at hæve sig over Timetjenesten og fylde sit Sind med dens Tanke.

Dette Regnskab kan efter sin Natur dog kun angaae Kundskaben, der er bibragt Ungdommen i Aarets Løb; og dog forstaaes og bedømmes Skolens Virksomhed først rigtigt og fuldstændigt, naar dens Indflydelse på Opdragelsen tages med i Betragtning. At holde denne Side af Skolelivet levende for Bevidstheden, vil alene sætte Betragteren istand til at opfatte den som en høi og betydningsfuld Heelhed.

Det vilde føre altfor vidt her at gaae ind paa Skolens Natur som Opdragelsesanstalt for Sjæl og Legeme i det Hele, eller at undersøge dens Forhold til de offentlige Opdragelsesanstalter i snævrere Forstand og til Familien. Det maa være nok at fæste Opmærksomheden ved Skolens Magt til at bøie den Unges Villie til det Gode.

Først virker Skoleunderviisningen og det Arbeide, der knytter sig til den middelbart imod det Onde som alt nyttigt Arbeide, og fremmer det Gode ved at lede Ungdommens Livsvirksomhed paa rette Vei. – At hverken den Legendes ørkesløse Kunster eller den Stundesløses tomme Travlhed kan hindre den onde Sæd i ethvert Menneskehjerte i at skyde frem, ville Alle indrømme. Nyttigt Arbeide er en levende Dæmning imod det Onde, –

det er som Nilen, der bestandigt kæmper imod Ørkenens Sand, som ingen Muur kan holde tilbage. Overalt ender jo Livets Kamp aldrig, dets Opgaver løses ikke engang for alle. Saavel i den Enkeltes som i Slægtens Liv er hver enkelt Seier kun en Styrkelse til ny Kamp. Det udholdende Arbeide giver større Midler til denne Kamp og leder derved Kræfter, som ellers altfor let vilde træde i det Ondes Tjeneste, til et bedre Maal.

Dette gjælder om alt nyttigt Arbeide, men fortrinsviis om det, hvis Indhold umiddelbart vækker Bevidstheden om hvad der er godt. Det behøver ikke at udvikles, at Skoleunderviisning veileder til det Gode, advarer imod det Onde, giver Exempler til Efterligning og Afsky; men om ellers den lærde Skoles Underviisning nogenlunde svarer til sin Hensigt, bør den fremfor nogen anden Skole indvirke paa Sædeligheden. Og det især fordi den fører den Unge ind i et idealt Liv, i en Tankens Verden, hvor Øieblikkets hildende Forviklinger ligge ham fjernere, og hvorfra hans Blik med større Frihed vender tilbage til Virkeligheden. – Det lavere aandelige Standpunkt er farligere for Menneskets Sædelighed, end det høiere, fordi Erkjendelsen lettere taber Overblikket og dermed den uheldede Dom over Tingenes Værd, og fordi Fristelserne blive mægtigere, jo mindre et høiere Aandslivs Erfaringer holde dem Stangen. Den høiere Underviisning bør i det mindste hæve Ungdommen over Hverdagslivet, – ikke ved tomme Talemaader, men ved en Kreds af Meddelelser, som kun ved udholdende Arbeide kunne overvældes og tilegnes, og hvis indre Natur ubevidst fremkalder en Betragtningssmaade, som viser Virkeligheden i et klarere Lys, aabner et videre Blik over den, skærper Dommen om dens Skikkelser og Tilbud, og fremmer saaledes den gode Villies Herredømme. – Naturligviis lykkes det ikke hos Alle; og heller ikke kan Skolen give mere end Stoffet til den Livsanskuelse, der skal udvikle sig i en modnere Alder, befrugtet af egne Erfaringer og selvstændig Tænkning. Men allerede Bearbejdelsen af dette Stof i Skolen kan ikke blive uden den gavnligste Indflydelse paa den Alder, hvor Selvbevidstheden efterhaanden udvikler sig.

Maaskee af endnu større Indflydelse paa Ungdommens Opdragelse til det Gode, end selve Underviisningens Indhold, er den Regelmæssighed i dens Liv og Arbeide, som Skolen bevirker netop i de Aar, hvor Drengen udvikler

sig til Yngling. Denne Regelmæssighed gjør nyttigt Arbeide og et ordentligt Liv til Vane. Og er det end sandt, at der er en Vanens Trældom, som nedværdiger Mennesket, saa er det ligesaa sandt, at det Gode først da bliver en nogenlunde sikker Besiddelse, når det bliver Vane, naar det gjentages saa ofte og saa længe, at det ogsaa ukaldet indstiller sig selv. Men i den Alder, hvor Mennesket endnu ikke har Kræfter til at gribe Livet med Bevidsthed, kan Vanen til det Gode, og her navnlig Vanen til et arbejdsomt og ordentligt Liv, kun komme udenfra som et paatrykt Præg. Her er netop Skolen af overveiende Betydning; den vil i de fleste Tilfælde kunne udrette mere end Familielivet, fordi den tager langt færre Hensyn til de enkelte Forhold, end Hjemmet, og træder op imod den Unge som en Magt, der ikke spørger, om dette eller hiint er ham beqvemt, men ved sit hele Væsen bevirker Underkastelse under en høiere Villie. Thi Skolen staaer ligeoverfor den Enkelte som en Organisme, hvis Grundbetingelser ogsaa uden Tvang, i Medfør af hele Indretningen, gjøre sig gjældende imod hans personlige Lyst og Beqvemmelighed.

Heller ikke bør Samlivet imellem Lærere og Disciple oversees. Ved al Opdragelse, ogsaa i Hjemmet, er dog det Hovedsagen, at de Ældre leve med de Yngere i Alvor, Kjærlighed og vedholdende Virksomhed. Der danner sig derved en aandelig Athmosphære, hvis middelbare og lydløse, men mægtige Indflydelse er ikke mindre virksom paa den Unges Aand, end Luften paa hans Legeme. Gjennem Sjælens Aandedræt gaaer Lærernes Tænkemaade umærkelig over i Disciplene, deres Adfærd ogsaa udenfor Skolen virker med Exemples stille, men gjennemgribende Magt; den Aand og Tone, som derved bliver herskende i den hele Skoleorganisme, danner det usynlige Grundlag ogsaa for Disciplenes indbyrdes Samliv, danne maa- skee den mægtigste af de Kræfter, som omfatte den enkelte Discipel ved hans Indtrædelse i Skolen og ikke slippe ham før efter en Række af Aar. Hvo føler ikke den Betydning, dette Samliv maa have – til det Onde eller til det Gode? – Hvilken Lærer kan unddrage sig Bevidstheden om sit Kalds høie Betydning, sin strenge Forpligtelse, sit tunge Ansvar ogsaa i denne Henseende? – Ogsaa for Lærerens egen Opdragelse, der saa lidt som noget andet Menneskes ender før han drager det sidste Suk, er dette

Forhold af største Vigtighed; thi Forholdet mellem Ældre og Yngere, der ere stillede til hinanden som Forældre og Børn, Lærere og Lærlinge, har Indflydelse paa begge Parter, saa at de, den ene bevidst, den anden ubevidst, arbeide gjensidigen paa hinandens Opdragelse til hvad der hædrer Mennesket.

Alt dette danner hvad man kan kalde Disciplinen i videre Forstand. Disciplinen i den daglige Betydning, Behandlingsmaaden af Disciplene, maa altid staae, og vil ogsaa nødvendig komme til at staae i Samklang med det hele Samfunds Aand og Tone. Der have været Tider, da barbarisk Streng-
hed var Skoledisciplinens Særkjende. Vist er det vel, at som i Huset som i Skolen er Streng-
hedens Midler rette sig efter Livets hele Maade. Vilde man for et Aarhundrede siden have behandlet Disciplene som nu, da havde det været opløsende Slaphed; vilde man nu behandle dem som da, var det oprørende, og derfor netop sin Hensigt forfeilende Haardhed, i bestemteste Modstrid imod Livet. Nu da Haardheden har gjort sin Virkning paa ældre Generationer, kræver Tiden en mildere Behandling. Den fremmer nu den rette Aand i Skolen, den Aand, der sætter Lærerens og Disciplens Ære i den tro Pligtopfyldelse. Skolen er nu ikke ene, maaskee ikke engang mest, en Underviisningsanstalt for Videnskaberne, men en Opdragelsesanstalt for Humanitet.

Men det ægte og sande Menneskelige kan kun da ret udfolde sin Blomst og bære sin fuldmodne Frugt, naar det hæver sig over det blot Menneskelige. Det er Religionen, som giver Livet og enhver af dets berettigede Skikkelser den sande Indvielse. Men at forfølge denne Betragtning, der snarere er det første Led i en ny Tankerække, end det sidste i den, vi allerede have gennemgaaet, vilde føre udover Skolens Mure og navnlig kræve Fremstilling af Skolens Forhold til Kirken som Led i Samfundets hele Organisation, der hos os ligesaa meget skylder Kirken som Staten sit Væsen. Kun den Overbeviisning vil jeg udtale, at den Humanitet, hvortil Skolen vil opdrage Ungdommen, først da bliver sand og ægte – det Gode, Skolen stræber at fremme hos den Unge, først da faaer den rette Magt over de naturlige Tilbøieligheder, naar Skolelivet bliver et Liv i Gud.

Høit ærede Medborgere!

Det er ikke uden Ængstelse, jeg staaer frem for at tale mit Indgangsord i Deres Kreds, – ikke som om jeg betvivlede, at De ville høre mig med Overbærelse, men fordi Betydningen af det hellige Løfte¹, jeg har aflagt, Vægten af det Ansvar, der hviler paa mig, nu trænger sig sammen i et eneste Øieblik. – En af vort Fædrelands høiere Underviisningsanstalter er mig betroet: – vil jeg kunne lede den som det bør sig? vil jeg kunne løse den Opgave, der er stillet mig? Jeg veed det ikke; thi foruden en god Villie og Indsigt i den Gjernings Natur, der kræves af Skolemanden, hører der ogsaa noget Held til at naae det ham foresatte Maal, som til enhver Gjerning, der hæver sig over det aldeles Almindelige og Hverdagslige. Om dette Held falder i min Lod, maa Fremtiden vise; men en nødvendig Betingelse for at Held overhovedet kan knytte sig til Gjerningen er det, at den paa, hvem den hviler, stræber at fatte den i dens fulde Betydning og selv er gjennemtrængt af dens Vigtighed. Det er vel ogsaa dette, hvorom mine Tilhørere i dette Øieblik spørge; dem kan det ikke være magtpaaliggende at høre en Udvikling af Skolemandens Fremgangsmaade i det Enkelte, men vel at vide, hvorledes den Mand, de betroe deres Børn, betragter sin Stilling i det Hele og Store. Derfor troer jeg her i al Korthed at burde gjøre Rede for min Opfatning af den lærde Skoles Liv og Livet i den.

Jeg vil strax fremhæve det almindelige Standpunkt: Skolen skal være et sundt og kraftigt Organ i Folkets Samfundsliv. Saa almindelige, maaskee saa trivielt disse Ord lyde, turde de dog indeholde mere end det ved første Øiekast seer ud til. Et sundt og kraftigt Organ har en dobbelt Virksomhed: en umiddelbar og haandgribelig indenfor sine afstukne Grændser, og en middelbar, hvorved det umærkeligt, men derfor ikke mindre virksomt, griber over i en videre Kreds. Det paatrænger sig strax, at den lærde Skole er indrettet for at berede Ungdommen til Brug for Videnskaben og Livet, for Staten og Kirken. At arbeide med den Ungdom, der er den betroet, er dens nærmeste Pligt. Den skal undervise og danne sine Disciple saaledes,

at de af dem, der ere bestemte til Studeringerne, kunne vel forberedte gaae over til en høiere Underviisning for derfra som brugbare Mænd at træde ind i de Stillinger, hvortil Fædrelandets Kald og egen Tilbøielighed henviser dem; og at de, som efterhaanden opgave at studere, dog have faaet en almindelig Dannelse, der kan lette dem Indtrædelsen i forskjellig Virksomhed ved at give dem Aandsbøielighed til hurtigere at overvinde Vanskelighederne ved det Særegne, deres Stilling kræver af dem².

Det er dette som først og umiddelbart paahviler den lærde Skole, men middelbart og umærkeligt udøver den tillige en ikke ringe Indflydelse i den Kreds overhovedet, hvor den er hensat. Den sætter Tanker i Bevægelse, vækker og nærer Interesser, som uden den vanskeligt vare komne til Orde: – den beforder Kredsløbet i Folkets Aandsliv, nærmest vel gennem Disciplenes Forbindelser, men ogsaa ved at samle en Kreds af videnskabeligt dannede Mænd, der ere de naturlige Befordrere af aandelige Interesser. Det kan ikke blive uden Betydning, at der i Provindsen lever en sluttet Kreds af Mænd, hvis Kald og Dannelse særligt henviser dem til at arbejde i Aandens Tjeneste. Maaskee have de, der hensatte de lærde Skoler omkring i Landets forskjellige Egne, ikke nærmest tænkt paa at grunde Støttestruer for Kulturlivet; men til at forstaae en Institution er det heller ikke Stifterens bevidste Hensigter alene det kommer an paa: det, den i sig selv er, den Grundtanke, der gennem den kommer til Virkelighed, er det, der giver den sin Betydning. – Det er en Selvfølge, at jo høiere disse Mænd staae i Aandens Rige, desto større Indflydelse ville de kunne vinde. Derfor er det et stort Gode naar der i Kredsen af Lærerne ved en lærd Skole med praktisk Dygtighed og Kundskab til Gjerningen forener sig en videnskabelig Stræben ved fortsat Studium. Dog ikke derfor alene er Lærernes videnskabelige Virksomhed af høj Vigtighed, men ogsaa derfor fordi den, – næst at de fatte deres Liv som et Liv i Gud, deres Gjerning som en Guds Tjeneste, – er det kraftigste Middel til at frelse dem fra at gaae under i Time-tjenestens Trældom. Thi vel er ethvert Menneske udsat for den Fare, at overvældes af Livets mangehaande Krav, saa at han taber Bevidstheden om alle Enkelthedernes Eenhed i Grundtanken; men Ingen mere end Lærerne staaer Fare for at blive et Bytte for denne – jeg gad kalde

det Livets Prosa, der lægger en tung Taage over hans Liv, betager det Farven og Glandsen, og med hans egen Glæde over den daglige Gjerning berøver denne den rette Frugt. Den uafbrudte Kamp med de samme Hindringer, den idelige Tilbagevenden af de samme og altid de samme Forretninger til samme Tid, ja til samme Klokkeslet, kan let gjøre just den, der er kaldet til at føre et Aandsliv, til en Slave af Vanen, som rigtignok til en vis Grad letter Afgjørelsen af de daglige Forretninger, men ogsaa dysser Bevidstheden om Gjerningens høie Betydning i Søvn under den eensformige Lyd af Pendulets Slag. Bukker Skolemanden under i denne Fare, – bliver han Vanens Træl istedetfor Aandens Tjener, da vil hans Arbeide blive uden Velsignelse for Lærlingen som uden Glæde for ham selv. Det gjælder om at holde Sjælens Øie vaagent, at holde Blikket fast paa den alt det Enkelte, omfattende, bærende Idee, at vi ofte og stærkt maa fornemme dens Vingslag i vort Indre. Dertil vil Videnskaben hjælpe os; thi den er af evig Natur som Alt hvad der er af Aand; naar vi ved dens Væld hente nye Kræfter, vil det, vi meddele vore Disciple ogsaa være os selv nyt og frisk. Mange troe, at Lærernes egne Studier ere deres, ikke Skolens Sag; men netop Skolen vil høste de skjønneste Frugter af dem, selv om de ikke fuldstændigt eller umiddelbart finde Anvendelse i Underviisningen. De ville bidrage det Meste og Væsentligste til at opveie den Rutinens Mekanisme, som dog tilsidst gaaer over til en aandløs Vane, naar den bliver uden Modvægt – de ville holde Sindet vaagent og Tanken aaben for den Retning, hvori Skolearbeidet skal ledes.

Ogsaa for den modnere Discipel er det Hovedsagen, at han holder Øiet aabent til et omfattende Blik for sin Gjernings, sit Skolelivs fulde Betydning, saa at Endemaalet altid staaer levende for ham. Og han kan det lettere end den Ældre; hvilke end den høiere Alders Fortrin ere, saa er det Ungdommens ubestridelige Fortrin, at den endnu ikke føler det underkuende Tryk af Livets tusinde Fordringer. Det er lettere for Discipelen end for Læreren at skue sit Liv i store Omrids; hans nærmeste Maal, hæderligt at bestaae sine Prøver, ligger ham nært for Øie; ved hans Side staaer Haabet i dets første farverige Glands og viser ham Ærens Krands som Arbeidets visse Løn. Fri for alle Tvivl, for ethvert ængstende Valg seer han sit Maal

i skarpe, klare Træk. Derfor ligger det ham nær, at fatte det daglige Arbeides Enkeltheder, hver Stiil, han skriver, hver Lectie, han lærer, som et Skridt mod Maalet; – det bør da ikke være ham vanskeligt at fastholde Bevidstheden om, at hans daglige Gjerning er et Arbeide i Aandens Tjeneste. Og skal hans Skoleliv ikke letsindigen spildes uden Frugt, eller blive ham et byrdefuldt Aag, da gjælder det om at holde denne Bevidsthed levende i Sindet. – Det gjælder om, at han erkjender og paaskjønner det som en Lykke, kjærlige Hjerter berede ham, et uvurdeerligt Fortrin for saa mange Jævndrende, der skal benyttes i Ydmyghed med Taknemmelighed og samvittighedsfuld Omhu, at hans Ungdomsaar ere helligede til Indvielse i det Bedste, hans Fædreland har at byde. Hvad vi Ældre maatte misunde ham, kunde Misundelse finde Sted i aandelige Ting, dette, at have al Tid og alle Kræfter frie til at øse af Kundskabens Kilder, til at vinde et sammenhængende Indblik i Religionens Sandheder, til at begribe Tankens Liv i Sproget, til at lytte til Historiens Røst, til at skue Naturens Skatte, – alt dette bydes ham frit og let: – da bør det ikke være tungt, at fatte sit Liv som et betydningsfuldt og ansvarsfuldt Kald, ikke svært at sige til sig selv, naar Fristelserne kalde: vær stærk og staae fast, at ikke det, der nu kan vindes, skal gaae uoprettelig tabt. –

Hvor en klar og altid vaagen Bevidsthed om Maalet, Retningen, Grundtanken gennemtrænger Lærere og Lærende, – hvor de Arbeidende vide og føle, at hver enkelt Gjerning er en Steen til det store Gudshuus, hvorpaa alle Gode bygge i Troen, skjøndt de vel vide, at deres Øine ikke skulle see det fuldendt, – med andre Ord: hvor en høi Aand lever i en Skole, der vil ogsaa Arbeidet bringe sin Frugt for Lærere som for Lærende, for den nærmeste Omkreds som for det hele Fædreland. Thi Aanden har alle gode Gaver i sin Haand. Hvor den hersker, kan Livet ikke synke ned i Lavhed; flittigt, udholdende, samvittighedsfuldt Arbeide maae gaae i dens Spor; – og da tør det haabes, at en høiere Velsignelse ikke vil mangle i et saadant Samliv imellem Ældre og Yngere. Thi som i Familien saaledes i Skolen er Samlivet Hovedsagen i Opdragelsen. Dette, at de Ældre leve med de Yngere i Alvor og Kjærlighed under velordnet Arbeide, er det Meste de kunne gjøre, for at det Haab ikke skal svigte, som Fader- og Moder-

hjertet knytter til hvert Barn, og hvormed Læreren modtager hver Discipel, der betroes hans Veiledning. Der er Disciplinens, Skoletugtens første og væsentligste Stykke, at Læreren leve med de Unge som det sig bør; – at værne imod Udskeielser er først det andet. Det er sandt, Ufid og Brud paa den foreskrevne Orden skal paatales; men først og fremmest skal det Gode leve og herske i Huset, ellers kan det Onde ikke holdes ude: – hvor ingen god Sæd groer i Ageren kan Ukrud ikke bortluges. Men hvor et kraftigt indre Liv, udgaaende fra Lederne udfolder sig i en fast ordnet Organisme, der griber det den Enkelte; han slutter sig til det, bifalder dets Krav, optager det i sit Hjerte, føler sig selv glad ved at hæves og bæres paa dets Vinger. –

Det vil heraf være indlysende, at fra dette Standpunkt bliver Lærerens Personlighed det egentlige Grundlag for Opdragelsen som for Underviisningen i Skolen, og jeg fremhæver dette saa meget mere, som man ikke sjældent støder paa den Anskuelse, at Skolens meer eller mindre hensigtsmæssige Indretning er det, hvorpaa Alt kommer an. Ja, vistnok kan den udøve en stor Indflydelse, men mere til at hæmme det Gode, om den er uhensigtsmæssig, end at den skulde kunne sikkre et heldigt Resultat selv om den er nok saa forstandig. Et Schema kan hverken opdrage eller undervise, kun en Personlighed kan det, og selv en mindre heldig Indretning kan ikke være en uovervindelig Hindring for den begavede, aandelig levende Lærer. Lad ham ved en kraftig Villie, eller ved en ærværdig og elskelig Charakter, eller ved sand Videnskabelighed vinde de Unges Agtelse og Hengivenhed, da ville deres Ører og Hjerter aabne sig for den Aand, der taler fra hans Læber, gennem hans Færd og Væsen; han vil drage dem op til sig og saaledes i egentlig Forstand opdrage dem.

Med disse faa og flygtige Træk bilder jeg mig ikke ind at have givet en Skildring af Skolens Liv; – det var heller ikke min Hensigt, men kun at antyde det Standpunkt, hvorfra jeg maa opfatte dette. Fra dette Standpunkt maa det Almindelige vise sig som vigtigere end det Enkelte; det maa

wise sig som Betingelsen for et heldigt Udfald, at Læreren selv holder Aanden vaagen hos sig, men tillige at han støtter sig til Skolen, optager dens Liv i sig, gjør dette gjældende blandt de Unge og knytter dem fast til det – og fremfor Alt, at Ældre og Yngere fastholde Bevidstheden om Gjerningens høie Betydning, og at Disciplene mere derved end ved et ængsteligt Tilsyn, en smaalig Tvang holdes paa den rette Vei.

I den Retning skal min Stræben gaae: – vil den lykkes? vil den bringe de Frugter for Fædrelandet, som dette med fuld Ret kræver? vil jeg selv om nogle Aar glæde mig ved denne Virksomhed, eller efter frugtesløse Anstrengelser mistrøstig erkjende, at jeg ikke var Opgaven voxen, – at jeg handlede daarligt ved at ombytte det Mindre, jeg forstod, med det Større, jeg ikke kunde magte? – Seer jeg paa Ungdommen, faaer jeg Haab; de Unge ere her som overalt i vort Fædreland dannelige og modtagelige; de sige dog, med større eller mindre Bevidsthed Ja og Amen til hvad der er sandt og godt og retfærdigt, om det maaskee i Øieblikket ikke behager Alle. Og Haabet stiger, naar jeg seer den Kreds af Mænd, der skulle arbeide med mig, og som har erhvervet sig Anerkjendelse ved Forening af praktisk Dygtighed og videnskabelig Stræben, – som dertil har modtaget mig med en personlig Velvillie og en Beredvillighed til at række mig en hjælpende Haand, der har lettet mig Indtrædelsen i mit nye Embede mere end jeg turde gjøre Regning paa. Men dog maa jeg gjentage det: hvad Frugt mit Arbeide skal bringe, det veed jeg ikke; thi Høsten beroer ikke paa den, som planter og vander, men paa den som giver Væxt. Derfor er det min Bøn til den almægtige Herre i Himlen, at han vil give mig Styrke til at fastholde Bevidstheden om Embedets høie Betydning, og strenge Ansvar, at han vil give mig Forstand til at finde de rette Midler og Veie, og Selvbeherskelse naar Modgangen kommer og sætter Sindet i Bevægelse; det er min Bøn, at om jeg holder ud i redelig Stræben han da ikke vil holde sin Velsignelse tilbage; – det er min Bøn, at hans Haand maa være med mig, at jeg ikke, naar jeg sidste Gang stiger ned fra dette Catheder, skal befindes at have været en unyttig Tjener og med Skamfuldhed nødes til at bekjende, at jeg har paataget mig en Gjerning, der oversteg mine Kræfter.

Det paaligger mig at gjøre denne høitærede Forsamling Regnskab for hvad der er udrettet i denne Skole i det sidste Aar, – at gjøre Regnskab for de nu her Forsamlede og gennem dem for den Kreds, der er repræsenteret ved dem, den Deel af vort Fædreland, Nykjøbing Skole nærmest skal virke for, og som med Føie forlanger at vide, hvorvidt denne Skole tilfredsstillter retmæssige Fordringer. Dette Regnskab kan kun træde frem i Form af en Meddelelse om Hovedexamens Udfald for hver enkelt Discipels Vedkommende. Men naar Regnskabet saaledes opløser sig i Angivelse af den Hovedcharakter og den Plads, der efter Prøven er tildeelt Disciplene, frygter jeg for at Blikket altfor meget vil komme til at dvæle ved de udvortes Betegnelser, der efter den historiske Udvikling af vort hele Underviisningsvæsen nu engang betragtes som Udtrykket for hver Discipels Fremgang, – jeg frygter for at Skolens almindelige Maal og Opgave skal træde formeget tilbage i Skyggen af Enkelthederne, saa at vi for lutter Træer ikke see Skoven. Derfor anseer jeg det tjenligt, at indlede Oplæsningen af Hovedcharaktererne med et Par Ord om det, Læreren i sin Stræben, og Skolens Omgivelser i deres Dom, aldrig bør tabe af Sigte, – et Par Ord om hvad det egentlig er, Skolen skal og vil udrette om den kan det. Svaret synes at ligge nær; i det mindste er det ofte nok udtalt, at Skolen skal give de unge Mennesker den til Universitetsstudierne nødvendige Forkundskab, og overhovedet danne dem, hvad der da i Grunden siger det Samme paa to Maader, thi danner Skolen sine Disciple tilbørligt, saa giver den dem ogsaa den nødvendige *Fordannelse*, og det ikke for Universitetet alene, men for enhver Stilling, hvori Livet maatte hensætte dem. –

Men saa almindelig bekjendt det lille Ord *Dannelse* er, saa lidet er det dog endnu afgjort, hvad det egentlig siger. Forskjellige Tider have forstaaet det paa forskjellig Maade, søgt dets Indhold i forskjellige Ting; og endnu ere de Lærde her i vort Land ikke enige om dets rette Betydning. Saasnart Spørgsmaalet vender sig fra Ordet til den Fylde af Tanker, det betegner, dele Meningerne sig; hvad der for den Ene er Hovedsag, opfatter

den Anden som det Underordnede; naar Praktikerens forlanger Færdighed, vil Theoretikerens kun vide af Aandsevnerens almindelige Skærpelse, – naar den ene Pædagog kun vil anerkjende det, han kalder det ene Fornødne, vil den Anden have Erkjendelsens hele Kreds udmaalt i alle Hovedretninger. Kun derom ere de enige, at Dannelse er Skolens Maal.

Hvad er da Dannelse? Ja – jeg har ogsaa min Mening om denne Proteus's Væsen: men det er Opgaven for en Bog, ikke for et kort Indledningsord, at besvare dette Spørgsmaal fuldstændigt. – Ikke engang naar jeg indskrænker Spørgsmaalet til Skoledannelsen tør jeg her indlade mig paa at fremstille og udvikle dens Princip og dettes fyldige Indhold. Kun i et Billede vil jeg antyde mit Standpunkt, idet jeg udtaler som min Overbeviisning, at den lærde Skole skal bringe den Unges Liv til at udfolde sin Blomst, – ikke en Blomst, som Blumisten har sin Fornøielse af for dens fyldte Bægers og farverige Blades Skyld, – ikke en Blomst til Skue og Pral, men en Blomst, hvis mangfoldige Former i Sandhed ere Udtryk for Plantens iboende Liv, – en Blomst altsaa, som hvorledes dens Bæger end former sig, hvor beskeden eller hvor glimrende dens Farver end ere, lover en sund Frugt. Thi Blomstens Sandhed er Løftet om en Frugt, der foruden den Nytte og Nydelse, den selv yder, i sig som sin Sandhed gemmer Spiren til en ny Række og saaledes viser ud over det Enkeltes snævre Skranker til en uendelig Livsvirksomhed. – Skolemanden maa ikke glemme, at det kun er indtil Blomstringen, han skal drive den Unges Liv, – men til en Blomst, som i sin Tid kan afløses af den kjernefulde Frugt. Dette Maal vil han aldrig naae, om han eensidigen arbejder paa Forstandens Udvikling: Kundskab alene er som Blomstens Blade og Støvtraade, Frugtens Forudsætning, ikke den selv. – Skolen maa gaae løs paa Menneskelivets Midtpunkt, den maa arbejde paa at danne en Personlighed. Efter Idealet bør den derfor ligesaa vel og ligesaa kraftigt arbejde paa Ungdommens legemlige som paa dens aandelige Udvikling. Men saa vidt ere vi endnu ingenlunde komne i vor Tid og vort Land. Kun i enkelte Retninger og som noget Underordnet danne vore Skoler den Unges Legeme; og den enkelte Skole, ja det enkelte Land, kan ikke pludseligt afbryde den historiske Gang i Dannelsen. Det er

en lykkeligere Fremtid forbeholdt at see en ved Musik og Gymnastik i disse Ords fulde Betydning harmonisk udviklet Ungdom, lige sund og bevægelig paa Legeme og Sjæl, fremgaae af sine Skoler. Vi maae endnu væsentlig holde os til Ungdommens Aandsliv.

Men intet af Aandens Hovedriger maa Skolen lade ligge udenfor sin Paavirkning. Den maa med al sin Kraft uddanne Villie og Følelse saavel som Forstanden; kun da danner den Personer.

Først Villien. Jeg taler nu ikke om, at den Unges Villie skal fra Begyndelsen bøies til alt Godt; thi dette er ikke mere en Opgave for Skolen, end for Hjemmet og for alle Omverdenens opdragende Elementer overhovedet. Men er Skolen en godt og fast organiseret Anstalt, skal den danne Villien gjennem Lydighed til sand Frihed, der ikke er Andet end at underkaste sig Loven af eget Valg, fordi dens Bud med Bevidsthed samtykkes som det Rette og Sande. Ikke den, der gjør hvad han lyster, er den frie Mand, men den, der lyder Loven fordi han vil lyde den og er sig den høiere Villie bevidst som sin egen Villie. En saadan Villie kan Skolen ligesaalidt give, som overhovedet Nogen kan give et andet Væsen sand Frihed; men den kan opdrage Ungdommen til at bøie sine personlige Lyster ind under den høiere Organismes Former saalænge, indtil Tanken selv samtykker de fast overholdte Fordringer som de i Sandhed berettigede. Og idet Ungdommen i sine dannelige Aar har lært at ville hvad den skal, saa at dette skal er opslugt af et vil, er Tvangen afløst af Beredvillighed til overhovedet at optage en berettiget overordnet Villie med Frihed som sin egen. – Derfor, og ikke alene for at muliggjøre Samarbejde af Ældre og Yngere, er det af saa høi Vigtighed, at Skolens foreskrevne Orden opretholdes med Fasthed, saa at Alle lære, at Pligt gaaer for Alt, hvad enten den er beqvem eller ei, – hvad enten det synes, at Skolen ligesaa godt kunde ordne dette eller hiint anderledes og uden føleligt Tab for Underviisningen føie de personlige Ønsker her og der. Paa denne Overholden af den foreskrevne Orden beroer Skoleorganismens Magt over den Enkelte. Den er Disciplinens Hovedstykke.

– Som med Villien, saaledes er det ved Følelsens Opdragelse i Skolen ikke ene de mange gode og vækkende Indtryk og Formaninger, det fornemlig kommer an paa. Men det kommer an paa, at Følelsen rettes paa Idea-

let, saa at Ungdommens Begeistring vækkes og næres for det Sande, Skjønne og Gode. Derfor er det just det Rette, at den høiere Skole ikke umiddelbart tildanner sine Disciple for denne eller hiin Stilling i Livet, men fører den ind i Ideernes Rige: i en svunden Verden, hvor de dagligen leve med Aandens og Bedrifternes Heroer, i Naturens uendelige Rige, hvor Himmel og Jord bøie sig for evige Love. Den Unges Blik skal i Skolen gjennem Arbeidets Enkeltheder skue det Almindelige, det Hele og Store, der bærer og adler disse. Livet kommer tidsnok med sine paatrængende Fordringer, der ofte med en næsten uimodstaaelig Magt tvinger Menneskeaaanden ned i Støvets Trældom. Derfor skal den sande Dannelse hæfte Idealet fast i Sindet, at dette kan bevare sin Ungdomsild, ogsaa naar Prosalivet vil lægge sin kolde og klamme Taage over Hjertet.

Erkjendelsen er den tredie Provinds i Aandens Rige. Men om den har jeg fra mit Standpunkt saa godt som Intet at sige – ikke som om jeg satte Kundskab og Indsigt under Villiens og Følelsens Dannelse, eller som om jeg mente, at disse kunne dannes uden hine; men fordi jeg skyer at spille Ord paa det, hvorom Alle ere enige. Thi Alle ere enige om, at det, at vide og forstaae, er uadskilleligt fra Dannelse, ja dens første Betingelse. Men hvad skal den Dannede vide, – hvad skal den høiere Skole lære sin Ungdom? Saa snart Spørgsmaalet stilles saaledes, ophører Enigheden; aldrig har Meningerens Strid om Dannelsens Indhold været større end netop i vore Dage. Jeg maa her gjentage det, at Svaret paa dette Spørgsmaal kun kan gives i en Bog, ikke i en Tale; og Ingen kunde i vore Dage skrive en Bog, som bragte denne Strid til Afgjørelse. Der var en Tid, da Troen paa den klassiske Oldtids Idealitet var saa stærk, at man næsten ikke kan kalde den en bevidst Overbeviisning, støttet paa klare Grunde, men en naiv Fortabelse i det, der umiddelbart var givet som det ene Fornødne. Maaskee vil der engang komme en Tid, hvor Erkjendelsen af dette eller hiint atter vil staae for Menneskene med overvældende Magt som det til Dannelse ene Fornødne. Men vi svæve mellem begge disse Troens Tider og drages hid og did i den vide Kreds af det mangehaande Videværdige. Dog troer jeg, at man i Almindelighed kan betegne Menneskeaaanden og Naturen som de to Sphærer, der udmaale Erkjendelsens Rige; og som Tingene nu staae, maae

Sproget, Historien og Calculen paa den ene Side, den ordnede Kundskab til Naturens Gjenstande og Love paa den anden fastholdes som den høiere Dannelses Indhold. Dog ikke saaledes, at disse to Sphærer stilles som Mod-sætninger imod hinanden; thi det er een Fornuft, der aabenbarer sig i begge; det er den samme Fornuft, der aabenbarer sig i begge; det er den samme Fornuft, der drømmer i Planten og ubevidst rører sig i Dyret, der i Menneskeaaanden bryder igjennem til Bevidsthed og et historisk Liv. Det er denne Grundanskuelse, hvorpaa vore lærde Skolers nuværende Læreplan er bygget, idet denne forener Menneskeaaandens og Naturens Værker i een Erkjendelseskreds som den, hvori Disciplene skulle indføres. – Hvorlænge denne Ordning vil holde sig, – om ikke maaskee begge Sphærers stedse voxende Fylde snart svulmer saa stærkt, at den sprænger den nuværende Skole, fordi den ikke kan vinde Plads i mindre end to ligeberettigede høiere Skoler, – det maa Fremtiden lære. Men som Tingene nu staae, kan Grundtan-ken kun tage Skikkelse i den Læreplan, som nu hersker i vore Skoler.

Men vender jeg fra disse almindelige Tanker mit Blik til denne enkelte Skole og spørger om, hvorledes den har løst sin Opgave, – om den ikke er bleven altfor langt tilbage for sit ophøiede Maal: da vil jeg ikke mistrøste mig selv ved at dvæle ved hvor langt det er fra, at den har naaet Maalet, eller med den visse Udsigt til, at dette altid vil blive staaende i det Fjerne. Thi hvo naaer Maalet? Idealet var ikke længer Ideal, hvis det ikke bestandigt veeg tilbage selv for den nidkjæreste, kraftigste Stræben; og hvo tør give sin Stræben saa høie Navne? – Dog kunne vi give os selv det Vidnesbyrd, at vi have villet og have arbeidet, hvor langt eller hvor kort vi saa ere komne frem paa Banen.

Hvad der er naaet i dette Aar i vor Skole kunne vi derfor ikke gjøre Rede for ved at pege paa de faa Skridt, vi i bedste Fald ere rykkede fremad, men kun ved at gaae ned til Enkelthederne og fremlægge en Udsigt over det Lærte og et Regnskab for Disciplenes Fremgang saavidt denne kan sees af Examens Udfald for hver Enkelt. – Det første findes trykt i Aarets Program. Jeg gaaer over til den anden Deel, Regnskabet for vor Afgang- og Hovedexamen.

Høitærede Forsamling!

Forinden jeg gaaer over til aflægge det offentlige Regnskab for den nu afsluttede Afgang- og Hovedexamen, ønsker jeg at benytte Leiligheden til at sige et Par Ord om enkelte af de Domme over det lærde Skolevæsen, hvilke i den senere Tid ere fremførte offentligt. Thi Dommen over den enkelte Skole betinges naturligt af Dommen over den lærde Skole i Almindelighed: var det vist, hvad der er paastaaet, at det hele lærde Underviisningsvæsen ikke længer svarer til Tidens Dannelsenstrin og retfærdige Fordringer, da var det ogsaa vist, at med jo større Nidkjerhed den enkelte Skole arbeidede imod det foreskrevne Maal, desto mere fjernede den sig fra Underviisningens sande og rette Maal.

Studiet af Grækenlands og Roms Oldtid, deres svundne Sprog og Læsningen af deres Literatur, udgjør et af Særkjenderne for den lærde Skole. Klassiske Studier er endnu det Fag, der fortrinsviis lægger Beslag paa Skoleungdommens Tid og Kræfter. Men allerede i mange Aar have Stemmer hævet sig herimod og lade sig endnu bestandigt høre med den Paastand, at Nutiden er voxet fra at gaae i Skole hos de Gamle, saa at den forlanger sin Ungdom oplært i sine Videnskaber, i Videnskaben om Naturen og i de nyere Literaturer, der, saa hedder det, ikke alene have en ganske anden Anvendelighed i Livet, men ogsaa indeholde ligesaa meget af Dannelsens Elementer, som de gamle Literaturer. – Det er ikke min Agt, her at optage den saa længe og saa høirøstet førte Proces imellem Realismen og Humanismen, eller at gjentage Alt hvad der fra Humanisternes Side er sagt til Forsvar for de klassiske Studiers gavnlige Indflydelse paa Ungdommens Dannelse; – kun paa eet Forhold være det mig tilladt at henlede Opmærksomheden: Nutidens Sammenhæng med Fortiden og vort Fædrelands med Europa. De lærde Skoler i Danmark kunne ikke lade Græsk og Latin fare uden at bryde denne Sammenhæng til Skade for Folkets hele Udvikling. Den klassiske Oldtids Studium gaaer som den eneste uafbrudte Ariadnetraad igjennem den moderne Dannelses Labyrinth, som det der vedligeholder Forbindelsen

imellem Fædrenes og Sønnernes Dannelse, – som det der vedligeholder et Fælleddskab, i det mindste i Udgangspunktet for den høiere Dannelse, imellem den nulevende Slægt. Tager man det bort, da borttager man med det Samme Forstaaelsen imellem Fortid og Nutid, imellem dem, hvis Stræben er rettet paa Videnskab, Kunst, et virksomt Aandsliv. Men et Brud med den historiske Tradition vilde straffe sig ved en saadan Eensidighed hos de Enkelte, at de bedre organiserede Hoveder snart vilde føle Savnet af et Fælleds og et Overleveret. Jeg paastaer ikke, at det stod sig bedre i Skolerne, da klassiske Studier vare Et og Alt, eller at Nutidens Tarv og Trang kan tilside-sættes; og heller ikke anmasser jeg mig at forudsige, hvorledes det vil stille sig med de høiere Skoler i Fremtiden. Det kan være, at de engang komme derhen, hvor de utaalmodigt Forudilende mene, at de allerede burde staae; men nu og her, i vor Tid og vort Fædreland, kunne vi ikke uden Tab og Skade bryde med Humanismen, – vi kunne det ikke ogsaa af den Grund, at Danmark ikke kan løsrive sig fra Europa, hvis Udviklingsgang det altid har fulgt og maa følge. I Forhold til sin Størrelse, sin Beliggenhed og sin Folke-mængde, indtager Danmark en meget hæderlig Plads blandt Occidentens Kulturfolk; men hvor værdifuldt dette lille Folks Bidrag til det fælleds Aandsarbejde end er, kan det aldrig blive det ledende Folk; vilde det have en Kultur for sig, fik det snarere et Barbari for sig; vilde det løsrive sin Ungdoms Dannelse fra det Grundlag, Europa endnu anerkjender for det rette, da vilde det komme til at staae alene og vanmægtigt, til at udelukke sig fra det Fælleddskab, der trods alt Nationalhad, al blodig Kiv sammenknytter Europas Kulturfolk til en eneste Folkefamilie. –

En anden Anke imod de lærde Skoler hører man bestandigt lydeligere fra den Kant, hvor der fortrinsviis tales det lavere Folks Sag, – den Anke, at disse Skoler ere aristokratiske Anstalter, der bevidst eller ubevidst modvirke Ligheden imellem Statens Borgere. – Det var sørgeligt, om denne Klage fandt mange aabne Øren og slog Rødder i den almindelige Mening, ikke alene fordi den vilde fjerne Menigmands Hjerte fra disse Skoler, til Skade for dem, men ogsaa fordi den vilde modvirke Folkets egen Interesse. – Nei, det er saa langt fra, at de lærde Skoler begunstige enkelte Samfundsklassers Overherredømme over andre, at det netop er de høiere Underviis-

ningsanstalter, Skoler og Universiteter, der fortrinnsviis, ja mere end nogen anden offentlig Institution, have hindret aristokratiske Herredømmer i at sætte sig fast. Intet viser dette klarere end vort eget Fædrelands Historie. Lærde Skoler og Universitet fik Danmark egentlig først med Reformationen. Dengang herskede et strengt og stolt Aristokrati over de andre Samfundsklasser; men det var ikke paa Kundskaber og Dannelsen, Adels Magt hvilede; i Skolerne derimod vandt Blomsten af det lavere Folk, som ikke kunde maale sig med Aristokraterne i Byrd og Formue, det der efterhaanden førte dem op paa Siden af disse; de vandt den indre Selvstændighed, som alene udviklet Tænksomhed kan give, og som tidligere eller sildigere maa medføre ydre Selvstændighed. Nærmest Reformationstiden var det Skolernes Bestemmelse at opdrage en protestantisk Geistlighed af det lavere Folk; og allerede dette, at Menigmands Sønner gjennem Skoler og Universitetet kom til en nogenlunde fast og anseet Stilling i Samfundet, var et Skridt i Retning af folkelig Lighed. Men det blev tillige Skolernes Virkning, at den stigende Oplysning mere og mere aabnede Blikket for det bestaaende Kasteherredømmes Mangel paa sand Berettigelse. Saaledes foregik der en stille Omdannelse af Folkets Mening, der havde sin Udgang fra de høiere Underviisningsanstalter og da Leiligheden kom sprængte de trykkende Baand. Men det kongelige Enevælde var afgjort i Lighedens Interesse, saa meget det var imod Frihedens. Enhver der kjender Danmarks Historie vil indrømme, at Enevoldsmagten dengang var det eneste mulige Middel maa- skee ikke just til at vriste Magten ud af Aristokratiets Haand, men ganske vist til at sikkre det lavere Folk imod en Tilbagevenden af den gamle utaalelige Ulighed. Og Enevoldsmagten er Oplysningens Værk, men Oplysningen Skolernes og Universitetets. Og endnu mere: Det er disse Anstalter, der have givet Kongemagten Embedsmænd til at ordne og befæste den nye Tilstand. Nu var det ikke Geistligheden alene, men ogsaa den allerstørste Deel af den verdslige Embedsstand, som udgik fra Skolerne; men Embedsmændene vare Borger- og Bøndersønner, som havde Skolerne at takke for, at de vandt Magt og Indflydelse lige med og efterhaanden mere end de Adelsbaarne. Det blev bestandigt mere indlysende her i Landet, at Kundskab er en Magt; det var den der gjorde Vintapperens eller Linnedvæverens Søn

til Grevesønnens Lige- eller Overmand. – Dog ogsaa den borgerlige Embedsstands Herredømme kan gaae over til et Aristokrati, og er tildeels gaaet over dertil her i Landet; men ogsaa dette har fundet sin kraftigste Modvægt i den almindelige Oplysning, som fra de lærde Skoler og Universitetet har udbredt sig bestandigt videre ud og dybere ned i Folket. Den Frihed og den Lighed, der trods alle Vildfarelser og blodige Udskeielser stadigt har været den nyere Tids Maal, fandt netop blandt Borgerens og Bondens studerende Sønner de dygtigste Talsmænd, som med Ordets Magt har løsnet ogsaa Embedsaristokratiets Fuger og saaledes ført os til en Tilstand, man i Sandhed kan kalde alt Andet end aristokratisk.

Altsaa, vil man troe Historiens Vidnesbyrd, have netop de høiere Underviisningsanstalter heldigen modarbejdet ethvert Aristokrati i Danmark og skudt vort Fædrelands Udvikling frem i Retning af Alles Lighed.

Ja lad saa være, vil maaskee Nogen sige, – lad være, at de lærde Skoler hidtil have fremmet alle Samfundsklassers Lighed; men nu er det ikke længer saaledes: idet de give Nogle en Dannelse, der aldrig kan blive Alles, ville de i Fremtiden atter modvirke Ligheden ved at give den studerende Klasse en uretfærdig Overvægt over Medborgere. – Den studerende Klasse? – hvor er den? ingen Klasse er den studerende; de lærde Skolers Disciple fremgaae af alle Klasser uden anden Forskjel end den, at den ene er mere villig til at søge den høiere Dannelse, end den anden, for hvem Adgangen dog er i alle Maader ligesaa let. Dersom man vil eftersee hvem det er, der fortrinsviis sende deres Sønner til Latinskolerne, skal man snart komme til den Erkjendelse, at den allerstørste Deel udgaaer fra Forældre, som ingeni lunde kunne siges at staae høit i Rangen eller aristokratisk at afsondre sig fra Folkets store Masse. – Og hvad Sandhed har vel egentlig den meget uklare Forestilling om et Aandsaristokrati i Modsætning til et saakaldt Demokrati? Forstaaer man ved folkelig Lighed Andet end Alles lige Adgang til Aandens og Verdens Goder, om Kraft og Villie til at erhverve dem ere lige stærke, – forstaaer man Ordet om en varig Tilstand, hvor Alle faktisk ere lige, lige velhavende og lige mægtige, lige lykkelige, lige oplyste, lige gode; da har et saadant Demokrati aldrig været til, fordi det aldrig kan blive til. Om Menneskene hige efter Lighed i Samfundet, saa kjender Forsynet den ikke; thi det uddeler

hvad vi kalde Naturens og Lykkens Goder i ganske ulige Maal. Høiere Lighed i Oplysning kan intet Folk naae, end at Alle have lige Adgang til at naae den høieste Grad af Dannelse, Samfundet har at byde, og lige Adgang til de Goder, den høiere Oplysning kan give. Men hvor i den hele vide Verden er denne Lighed fuldstændigere gennemført, end netop i vort danske Fædreland? –

Endnu en Klage over de offentlige lærde Skoler hører man, som jeg knap veed om det er Umagen værd at modsige, da Gjendrivelsen ligger paa rede Haand for Alle. Hvad skal man sige, naar der klages over det Monopol, Staten tiltager sig ved at begunstige sine lærde Skoler i Concurrencen med den private Skoleindustri, saa at denne Næringsvei ikke ret kan komme i Flor. Ja er det ikke et utilbørligt Indgreb i Borgernes Næringsvirksomhed, at Staten ved lave Skolepenge, ved Stipendier, ved et rigeligt Udstyr i flere Retninger vanskeliggjør Oprettelsen af private Lærdomsskoler i Provindserne – i Kjøbenhavn seer man jo at de trives fortræffeligt. Nei lad Staten opgive dette Formynderskab over Folkets Dannelse, lad det være private Entreprenørers Sag at grunde og opretholde det fornødne Antal Skoler, saa faaer Folket al den Dannelse og paa den Maade, det er bedst tjent med, ligesom det faaer sin Kjøle bedst syet, naar Laugstvangen bliver ophævet! – Der kunde vistnok indvendes Et og Andet imod denne Paastand, det lod sig maaskee nok paavise, at Staten aldrig kan og aldrig tør give Ungdommens Opdragelse ud af sin Haand, hvis den ikke vil grave sin egen Grav. Men jeg skal ikke trætte mine Tilhørere med saadanne Trivialiteter: kun det vil jeg bemærke, at blev den høiere Underviisning først udelukkende en Privatsag, da ville Anken over dens aristokratiske Væsen netop allersnaest have nogen Grund. Underviisningen maatte i ethvert Fald blive meget dyrere end i de offentlige Skoler, til hvilke den allerstørste Deel af Midlerne hentes ikke fra Betalingen for Arbeidet, men fra Indtægtskilder, Forfædrenes Omhu for Ungdommen allerede for lang Tid siden har aabnet dem¹. Ingen privat Entreprenør kunde i Provindserne levere Oplysning for samme Priis som en af de offentlige lærde Skoler, hvis disses Bestyrelse nogenlunde opfylder sin Pligt: altsaa vilde kun de Velhavendes Sønner komme til at nyde den lærde Underviisning; og man behøver ikke at leve i syv Gange ti

Aar for at gjette sig til, at blev der en Række af dyre, mindre dyre, og Godtkjøbsskoler, vilde der ogsaa blive saakaldte Lærdomsskoler for fornemme og for simple Folks Børn, hvilket mindst af Alt vilde være i den borgerlige Ligheds Interesse. Nu derimod kan der neppe tænkes Anstalter, hvor Fornemhed og Rigdom betyder mindre, end vore offentlige lærde Skoler. Skulde det endda hændes af menneskelig Skrøbelighed, at en og anden Rector tog noget Hensyn til disse to Stormagter, saa kan man være fuldkommen overbevist om, at Disciplene indbyrdes vilde vælge en ganske anden Maalestok. Den Dreng, i hvem det kraftigste Liv rører sig, det bedste Hoved, det varmeste Hjerte, den dygtigste Arbejder, vil det store Fleertal iblandt dem alene anerkjende som den første og fornemste, hvad enten han er en Adelsmands eller en Husmands Søn. – Jeg haaber at det aldrig skal blive anderledes. – Iblandt andet ogsaa derfor have de, der af gode Grunde ikke tælle deres Aner eller deres Penge, den stærkeste Opfordring til at holde paa de offentlige lærde Skoler, hvor deres Sønner ere i enhver Henseende Lige med dem, hvis Forældre Skjæbnen har stillet gunstigere i Livet.

Det er langt fra min Tanke at ville fremstille vore Latinskoler i et idealt Lys; af alle offentlige Institutioner trænger maaskee ingen mere end de til en stadig Reformerer. Men jeg troer at nu og her i Landet kunne klassiske Studier ikke udskydes af dem uden Skade for Folket og uden at stille det udenfor det europæiske Kulturliv; – jeg troer ikke, at de lærde Skoler med mindste Ret kunne kaldes aristokratiske; – og endelig troer jeg heller ikke, at Privatskoler kunne i Provindserne afløse de offentlige lærde Skoler uden at give Hovedstaden en uretfærdig Overvægt over det øvrige Land og uden at begunstige de Rige og Fornemme til Skade og Tryk for andre Samfundsklasser.

1857

Denne Skole bortsender idag fire af sine Disciple til Universitetet. Her ere de altsaa færdige; Skolen har intet Videre at byde dem end sit Levvel; men jeg vil dog, inden jeg siger det, benytte min Ret til at tale et Ord om de Vil-

kaar, de nu gaae imøde. Thi om og den danske Students Stilling er i det Væsentlige endnu den samme som i vor og vore Fædres Tid, fordi han endnu har den samme Opgave: at studere, og den samme Lærestanstalt, hvorved det skal skee, ere disse Tider dog saa forskjellige fra dem, der opdroge de ældre Slægter, at en dansk Student nu har vanskeligere ved at erkjende sit Maal, og finder langt Mere, der spreder hans Blik og kalder ham bort fra det Fornødne. – Dersom han ikke med udviklet Bevidsthed om hvad han kan og hvad han vil træder ind paa den nye Bane, staaer han Fare for at blive greben af en Hvirvel, som inden han veed af det vil føre ham bort fra det, der er hans Opgave som Student.

Man har saa ofte kaldt vor Tid en Overgangstid, at dette Ord lyder som en Trivialitet. Det siger jo om vor Tid kun hvad der gjælder om enhver Tid, at den er i Begreb med at løsgjøre sig fra det Forrige for at føre Slægten over til det Næste. Det Næste groer og gjærer jo i enhver Tid: langsomt, skjult, eller heftigt og paatrængende. Det, at Slægten gaaer over fra Et til et Andet, er ikke særegent for vor Tid; ikke engang det, at den gjør det med megen Larm, mange Krampetræk og især en overordentlig stor Mængde Ord; saavist gad jeg sagt: det Mærkelige ved vor Tid er, at den er i uafbrudt Bevægelse uden ret at komme til noget virkelig Nyt. Thi to Slags Overgangstider viser Historien os: dem, hvori det Gamle viger, fordi det Nye er det for mægtigt; og dem, hvori det mister sin Magt, fordi det ikke længer har Kraft til at fastholde den. Den første Tid vil bort fra det Forrige i Kraft af et Nyt; den anden river det gamle Huus ned, fordi det ikke behager den længer og den mener at komme til at boe bedre, naar det er borte, – selv om den mangler dygtige Materialier og kyndige Mestere til at bygge det nye. En saadan Tid veed paa sine Fingre hvad den ikke vil, men den veed ikke hvad den vil; dens Særkjende er Sønderrevethed, Spredthed, Utilfredshed; de Enkelte ere frigjorte fra Baand, der engang holdt dem sammen i et eneste Væsen; men de mangle Holdning, Retning paa et Fælleds, Begeistring for et stort Maal. De jage efter Luftsyn, der drive Gjak med dem: – hvor have ikke abstrakte Ord som Frihed og Lighed havt os til Bedste nu i et Par Slægter!

Men dette gjælder ikke alene vor Tid i dens Almindelighed; det

gjælder ogsaa om den Tilstand, den har hidført i vort Fædreland. Vistnok er meget Hensigtsmæssigt og Godt skeet i mange enkelte Forhold, men det troer jeg enhver alvorlig Betragtning af de sidste Aartier af det danske Folks Liv vil indrømme, at det Gamle ikke saa meget er faldet for nye og store Tankers overvældende og henførende Magt, som for sin egen Brøstfældighed. Derfor mærker man hos os langt mindre til Begeistring for en ny Verden, end til Utilfredshed, Opløsning, babelsk Forvirring i Meninger og Tale. Det er som om Instrumentet er gaaet af Stemning: man maa anslaae hvilke Strenge man vil, saa skurre de i Mislyd; overalt Kiv og Strid og en myldrende Travlhed; men ingensteds de gribende Toner, der ordne Aanderne i symmetriske Klangfigurer.

Det nytter ikke at klage derover. Det er ikke vor Brøde, men vor Ulykke, at vi Sildigfødte ere stedte midt i en saadan Opløsnings-Overgang. Det er en daarlig Mand, der hyler over hvad han ikke kan ændre. Der er ikke andet for, end at den, der ikke vil spille sit Liv, seer at finde sig tilrette, vælge sin Plads, hærde Villien i sin Sjæls Dyb til en fast og udholdende Stræben og da lade gaae over sig hvad han ikke kan afvende. Og jeg siger det atter til disse unge Mennesker hvad jeg ofte har sagt, om og med andre Ord: spørg ikke om hvad Verden vil med Eder, men hvad I ville med den; – staaer ikke ledige paa Torvet¹ i Forventning af en kaldende Røst, men stræber selv at erkjende Eders Pligt, Eders Kald, Eders Maal, og gaaer da uforstyrret, fast, vedholdende løs paa det. I den Kreds, I nu indtræde i, ville hundrede forskjellige Kald lyde til Eder. Give I dem Magt, blive I Tjenere af fremmede Villier. Jeg veed det, I nære i Eders Hjerter en hellig Kjærlighed til Eders Fædreland; men strax ville Partierne træde Eder imøde i Fædrelandets Navn og drage Eder i Øster og Vester. Den Ene vil sige: dette er din Pligt imod dit Fædreland; den Anden: nei just det Modsatte. Vogter Eder for disse mange selvgjorte Pligter; det er ikke Studentens Pligt at gribe handlende ind i Begivenhedernes Gang. Kun da skal han lægge sin Pen og sin Bog, naar Fædrelandet selv med en utvivlsom berettiget Røst kalder ham i sin Tjeneste, men ikke fordi Partimanden i glødende Lidenskab kalder ham søvrig og lunken. Eet er den studerende Ungdoms utvivlsomme Pligt imod Fædrelandet: med udeelt Kraft at berede sig til

dets Tjeneste. Men Fædrelandet er mindst af Alt tjent med, at dets Ungdom, dets Fremtids Haab, fortærer sig i Øieblikkets lidenskabelige Kamp.

Ogsaa Videnskaben lider i vor Tid og i vort Land af denne Sønderrevethed. Døgnet er saa høirøstet, at Larmen kalder endog ægte og modne Videnskabsmænd ud fra Studerekammeret ned paa Forum. Og Folkets Deltagelse for Videnskab er svag og spredt; det er slugent nok efter Skrift; men det vil en Literatur, som i lette Former giver interessante Erkjendelser. Det vil igrunden ikke Mere end hvad der kan rummes i Flyve- og Tidskrifter; og denne Lyst faaer Tilfredsstillelse nok. Ogsaa her er en Fare for den, der skal leve et Aandsliv. Erkjendelsens Skatte oplukke sig for Studenten; ofte er det ham som saae han Glimt af det nye Jerusalems Spire og Kuppler; han føler Trang til at fremstille Synet; og i vor Tid er det let, at faae Fremstillingens Kunst nogenlunde i sin Magt. Men vogter Eder for den tidlige Smaaproduceren; den svækker og daarer; der er for den Unge noget berusende i at see sit første Aandsfoster klædt i Bogtrykker-sværte, men det er en Ruus, der altfor let kan føre til et Sysleri med Pen og Papir, som tilsidst gjør aldeles uskikket til udholdende Arbeide. – Nei, holder Kræfterne sammen om den valgte Videnskab, og glemmer ikke, at Studentens Opgave er Forberedelse til at træde op som Lærer og Leder. Muserne kræve Selvfornegtelse, Samling, Udholdenhed; men deres sande Dyrkere række de Bægeret med en Gudedrik, som den, der engang har nydt den, aldrig kan glemme. Lader Eder ikke skræmme af Fortællingerne om dem, der ere druknede i Bøger, og i Nattesvir med Folianter og Qvarter have læst sig til Krøblinge paa Sjælen. – Det har ingen Nød; den nulevende Slægt faaer virkelig ikke mange lærde Pedanter at see. Ikke Cellen, men Torvet er i vor Tid ægte Videnskabs Fjende.

Endnu Et maa berøres: Studentens Forhold til Kirke og Religion. Der er Larm paa de hellige Steder som paa de vanhellige. De strides i Kirken og om Kirken. Ogsaa denne Larm vil naae Eders Øre, – ogsaa her ville Partimænd raabe Eder op til Gjerning, – da især dem af Eder, der agte at berede Eder til Kirkens Tjeneste. Men ogsaa her er Studentens Kald Forberedelsen, – og ingen Forberedelse er som den, at holde urokkelig fast ved den Frelser, der vistnok er at finde i de enkelte Kirker, men dog

staaer høit ophøiet over alle dem, hvori det store Kirkesamfund nu har spaltet sig. Hvad er al denne Strid og Larm imod *hans* stille, men uimodstaaelige Røst, der lyder til Enhver, som ikke lukker sit Øre og Hjerte for den. –

Med eet Ord: jeg formaner Eder til Troskab imod Studentens virkelige Kald, til ikke at lade Eder lede eller lokke af den, der vil have Eder i sin Tjeneste, – til Troskab imod Fædreland, imod Videnskab – og fremfor Alt: til Troskab imod Eders Frelser. Kun den, der bliver tro indtil Enden faaer Krandsen.

1862

For nogle Aar siden var her i Landet megen Bevægelse om Almueskolens Anliggender; med Mund og Pen kæmpedes i store Forsamlinger og i Pressen om Folkeoplysningens Natur, om Skolens bedste Indretning, om Lærerens Stilling og hvad dermed staaer i Forbindelse¹. Nu har det i nogle Aar været stille paa denne Kampplads, idet Publicums Deltagelse har vendt sig imod de lærde Skoler, hvis Arbeide og hele Indretning angribes fra alle Sider, – ja netop fra *alle* Sider, og derfor maaskee i det mindste hidtil uden kjendelig Virkning. Thi det er det betegnende for denne heftige Skolestrid, at næsten hver af de Talende har sin Mening, og at det er et sjeldent Syn, at see To eller Tre enige. Og ere de det i deres Klager, saa varer Enigheden ikke længer end til der skal paavises, hvad der da bør forandres og hvorledes det bør skee. De Ændringer, der forlanges, sprede sig efter alle Compassets Streger, saa at det vil blive meget svært ikke alene at føre Bevægelsen til en praktisk Afslutning, men endog blot at fastholde for Erkjendelsen det Vigtigste af hvad der er nedlagt i det nye Bibliothek af Skrifter om de lærde Skoler.

Det er ikke min Hensigt, at gjennemgaae denne Skolestrid, om hvis Nytte jeg ogsaa nærer nogen Tvivl, dersom den fortsættes som hidtil. Men Et har gjort et dybere Indtryk paa mig, ja jeg kan sige, overrasket mig:

at see Nationalitetsbevægelsen bryde ind ogsaa i Skolens Kreds baade med den bestemt udtalte Paastand, at Skolens Opgave er at danne de Unge til Nationalitetens Tjeneste, og middelbart ved at kræve mere og mere Plads for en Underviisning, der bærer et nationalt Præg. Det Oprindelige i vort eget Folks Liv, det gamle Nordens Sprog, Hedenolds Gudelære, det beslægtede svenske Sprog og dets Literatur trænger ind, understøttet og baaret af en tiltagende Skare af dem, der holde sig midtstrøms i den bestandigt højere svulmende nationale Bevægelse. Men Plads kan dette Nye ikke faae i Skolerne uden at trænge Mere og Mere af det Gamle enten reent ud eller til en Side; og da Naturvidenskab ikke er mindre mægtig i Nutiden, end Nationalitetsbevægelsen, saa bliver det fornemlig Sprogene, navnlig Tydsk og Latin, det kommer til at gaae ud over, ligesom ogsaa Religionsunderviisningen og tildeels Mathematiken faae mange skjæve Sideblik. Da saaledes Nationalitetsbevægelsen rykker Skolen nærmere paa Livet, vil det, haaber jeg, ikke mistydes, at jeg her benytter Leiligheden til at udtale mine Tanker om denne Bevægelses Ret og dens Forhold til Ungdommens Dannelse, hvorved det tillige vil blive klart hvad jeg maa betragte som Skolens Maal og Opgaver.

Nationalitet – et fremmed Ord, der ikke engang har et tilsvarende Udtryk i vort Sprog. Og dog føle vi Alle Tingen som nær, som en Magt, der behersker vore Tanker og Følelser, – en Magt, der hæver os over Hverdagslivet og knytter os sammen til en Eenhed. Vi vide alle, at den først kom til bevidst Gjennembrud i vort Land for snart et Aarhundrede siden som en stærk Modvirkning imod det Fremmede, der truede med at overvælde Folkets Eiendommelighed, og at den siden har udbredt sin Magt over det danske Folk, om og gennem forskellige Svingninger, saa dog i Lykke og Ulykke fremadskridende, indtil den nu er kommen til Herredømmet i alle Danskes Sind. Hvad der end ellers sonderer os i Meninger og Ønsker, vide vi os dog Alle som een sammensluttet Menneskegruppe i Folkenes Kreds. Nationalfølelsen samler de Mange til en Eenhed, retter alle Kræfter mod et fælleds Maal, kæmper imod Egoismen i de Enkeltes Sind, gjør dem stærke til Opoffrelser, udfører Størværker, som hverken et despotisk Enevælde, eller en sammentvungen Menneskemasse, eller Rigdom,

eller hvad der ellers udøver Magt over Menneskene, nogensinde have været istand til. Nationalaanden har hævet smaa Folk til stores Lige eller Overmænd, – hvo kan glemme Hellenernes, eller Schweitzernes, eller Nederlandernes udødelige Ære i Kamp mod Overmagt? og hvad behøve vi at søge Beviser videre end i hvad vi selv have oplevet i vort eget Land, da vort lille Folk reiste sig som een Mand imod Fjendens Overmagt og seirrigt førte sin retfærdige Sag igjennem alle Farer! –

Men Nationalaanden forener ikke alene, den sondrer ogsaa. Overalt rører den sig i vor Verdensdeel, i alle de gamle Kulturstater, og arbejder paa at sprænge de bestaaende Forbindelser. Den fremkalder heftige Rivninger, stiller Folk imod Folk, vækker fjendske Lidenskaber, gjør den ene Menneskegruppe eensidig og uretfærdig imod den anden. Det er ingeniunde Alt af det Gode, den bringer. Jeg tvivler ikke paa, at der af alle disse Bevægelser, Nationalaanden fremkalder, engang vil fremgaae en fornuftig Tingenes Orden. Men nu er det næsten mere forfærdende end opløftende at høre den ryste sine Lænker og lade os vide, at brød den dem pludseligt og fuldstændigt, vilde den fare frem som en Orkan over vor Verdensdeel og styrte Alt omkuld i Blod og Ulykker, som den nulevende Slægt neppe vilde see Enden paa. – Ja, Nationalaanden er en Naturmagt, som ogsaa dens Navn antyder, vældig, indenfor sine rette Grændser velgjørende, men frygtelig i sit vilde Udbrud. Brød den alle Skranker, vilde den rive Aandens Værker med sig og trænge rolig Dannelsen langt tilbage, – den vilde kaste Slægten i et Barbari, den seent vilde arbeide sig op af igjen. –

Skal Skolen da arbeide umiddelbart i Nationalitetens Tjeneste – skal den erkjende det for sin Hovedopgave at vække og nære Nationalfølelsen? – Skolen kan ikke blive uberørt af den nationale Strømning, som da Alt hvad der strømmer gjennem Livet ogsaa trænger sig ind i dens Kreds. Hvad der lever i Familierne, hvad der har Ordet i Hjemmet, det bringer Ungdommen med til Skolen; og Lærerne staae midt i Strømningen, selv paavirkede af den. Hvorledes skulde det da være andet, end at det nære daglige Samliv imellem Saamange maatte endog uden umiddelbar Arbeiden i denne Retning paa mangfoldige Maader knytte Ungdommen

fastere til det Folk, den tilhører, og indtrykke dets eiendommelige Præg fast i dens Sind? Og Skolen skal understøtte denne Retning; thi fra den skal de Unge udgaae villige til at træde i Fædrelandets Tjeneste, villige til ethvert Offer for dette. Og jeg tør nok sige, at de lærde Skoler i vort Land ikke svigte denne Opgave; atter og atter seer man den studerende Ungdom i levende Bevægelse ved Alt hvad der enten truer Fædrelandet med Fare eller vækker Haabet om Held og Glæde. –

Men dog er Ungdommens Dannelse Skolens Opgave, og Dannelsens Maal er Humanitet. Det Menneskelige staaer et Trin høiere end det Nationale, saavist som Aanden staaer over Naturen. Det er sandt, at Dannelsen taber sig i en flad Almindelighed, naar den ikke staaer fast paa en sikker Naturgrund, som jo overalt det almindelige Liv kun kommer til kraftig Tilværelse i det Enkelte i Forhold til dettes Individualitet, – i Forhold til som det Enkelte er skarpt og karakterfuldt præget: Dannelsen maa altid være concret, om den skal fortjene Navnet, den maa være denne Tids, dette Folks Dannelse. Men dog er ægte Humanitet en aandelig Magt, der som Alt hvad der er af Aand virker befriende og navnlig i Modsætning til – ikke i Modsigelse imod Nationaliteten, løfter den Enkelte ud over dennes Eensidigheder og atter forbinder hvad Nationaliteten har adskilt. Kunst og Videnskab ere i deres Væsen almindelige; deres Virkning bør være at sammenbinde alle de Folk, der deltagte i Arbeidet paa deres Udvikling, til et Broderskab, i hvor mange Dele dette end er splittet, saaledes som Hellenerne i Kraft af det fælleds Aandsliv trods al blodig Kiv vare sig bevidste som een Folkefamilie ligeoverfor Barbarerne. – Dannelsens Humanitet bringer ikke blot høie og ædle Nydelser, den bringer Ligevægt i Sindet og Velvillie mod Alle, medens Nationalitetens Naturmagt, naar den tilriver sig Enevælden, bringer hadefuldt Lidenskab og smertelige Lidelser. Dersom det da er Skolens Opgave, at danne Ungdommen, da maa det ogsaa erkjendes, at den skal udvikle det ægte Menneskelige, Hjertet og Aanden, Velvillien mod Alt hvad der fortjener at elskes, hvor det end findes, Lysten til at erkjende hvad der er værd at vide, hvad enten det er det ene eller det andet Folk, som byder det. – Den nationale Iver, der afviser Alt hvad der kommer fra hinsides Folkeeiendommelighedens snevre

Grændser, arbejder ikke i Nationalitetens sande Tjeneste, – den arbejder paa at holde den fast paa et underordnet Standpunkt, – ikke paa at hæve og adle den til ægte Humanitet.

Men Kundskab udtømmer ikke Dannelsens Begreb. Kundskab giver Kultur, men endnu ikke Dannelse; Kundskab kan være forenet med endog en høi Grad af Raahed. Dannelse derimod er ikke indskrænket til Erkjendelsesevnen, den er ikke et Afsluttet, men en Stræben, en stadig Kamp for at opdrage sig selv. Selvopdragelsens Gjenstand er det dybeste i Menneskets Væsen: Samvittigheden, Villien, den Side af det Menneskelige, der vender imod Himlen. Først den er virkelig dannet, der med bevidst Beslutning indtræder i en høiere Tingenes Orden og med luttret Villie gjør dennes Fordringer gjældende imod Naturmagten i hans eget Jeg, – den der med Bevidsthed vil det Godes Herredømme i Verden, eller – lad mig nævne det med det rette Navn: den, der vil Guds Villie. Først en saadan Dannelse staaer urokkelig fast i alle Storme; thi den hviler paa den dybeste Grund i Menneskets Væsen. Den fører ind i det store Tempel, der hvælver sig over alle Mennesker. Alle, der vide sig hjemme her, række hinanden Broderhaand, af hvad Folk de end ere, ægte Alt hvad der er af Aand, hvor det end fremkommer. Her er ikke Opløsning af det Eiendommelige, ikke en chaotisk Almindelighed, nei men ægte Humanitet virkeliggjort i Nationaliteterne med deres særegne Præg: et Aandsliv, der gjennemsyrrer og adler Naturlivet.

At opdrage Ungdommen til sand Dannelse i denne Forstand er Skolens Hovedopgave. Gud veed hvor langt vi ere fra at løse denne Opgave; men dog skulle vi arbeide i Retning af den. Gjøre vi Nationaliteten til Skolens Princip, Nationalitetens Udvikling til dens sidste Maal, da arbeide vi ikke i Aandens, men i Naturmagtens Tjeneste, ikke for det Sande, det Skjønne, det Gode, men for Dansk eller Svensk, Tydsk eller Fransk, – da arbeide vi ikke for at indføre Ungdommen i Viisdommens Tempel: Thi »Herrens Frygt er Viisdoms Kilde«².

Højt ærede Forsamling.

Denne Skole har den Pligt, aarligt at gjøre offentlig Rede for sit Arbejde; thi ikke alene Regeringen, men Folket i dens Kreds har Ret til at kjende, til hvilken Undervisning og Behandling det betroer den opvoxende Ungdom. Nu er det vel saa, at denne Redegjørelse egentlig sker ved de Meddelelser, Skolens Indbydelsesskrift indeholder, og ved de offentlige Prøver, hvor Enhver, som det er magtpaaliggende, allerbedst kan faa et Indblik i Arbejdet; men Skolens Dom over dette og over Prøverne, udtrykt i Hovedkaraktererne og i Op- og Omflytningen, kan ogsaa have sin Interesse.

Vi have sluttet vor Afgangsexamen og bortsende nu vore Dimittender, – jeg siger ikke: vore Studenter, men vore Dimittender; thi Studenternavnet faa de først Ret til at bære ved at Universitetet indskrifer dem blandt akademiske Borgere. Naar dette er sket – vistnok for dem, der medbringe Skolernes Vidnesbyrd om Afgangsprøven kun en Formalitet, men en aldeles nødvendig Formalitet – først da have de den retlige Adkomst til at kalde sig Studenter¹.

Et Andet er, om de ogsaa have og bevare den indre Berettigelse til at bære Studenternavnet. Thi Student og Student er to: ingenlunde alle de, der kalde sig akademiske Borgere, der kalde Højskolen *alma mater*, – ikke alle de, der gaa med i et godt Studenterlag, ere i Sandhed Studenter, hvorimod der ogsaa udenfor den med et meget uheldigt Navn saakaldte Studenterstand er dem, som snarere fortjene Navnet. – Student kommer af at studere; men at studere betegner i den egentlige og sande Betydning langt mere end at læse til Examen. Kun den studerer virkelig, der gennem et velordnet, stadigt og udholdende Aandsarbejde trænger frem imod Videnskab, – trænger frem imod omfattende, systematisk Erkjendelse.

Studentens Arbejde maa være vel ordnet. Der ere Bogslugere, som med et Slags Rovdyrshunger kaste sig over alt Trykt, og som, hvis Naturen har givet dem Nemme og Hukommelse, skaffe sig en hel Del Kundskaber om allehaande himmelske og jordiske Ting, men Studenter ere de ikke,

naar de ikke med Bevidsthed vælge, naar de ikke samle Kræfterne paa Eet, ordne Kundskaberne og forstaa at benytte dem som Midler til at komme videre frem imod Erkjendelsens Maal.

At studere kræver udholdende Arbejde. Den studerer ikke, der ikke vil arbejde mere i Aandens Tjeneste, end der efter Forholdene i Verden nu en Gang kræves til at naa en ønsket Stilling i Livet; – heller ikke den, der maaske med en vis Begejstring stræber at komme Videnskaben til Livs, men bliver træt paa Vejen og lidt efter lidt synker hen i Realismens lokkende Favn. Det har ikke været nogen sand Begejstring, der drev ham til de første Skridt paa Banen; havde han virkelig elsket Sandhedens Erkjendelse for dens egen Skyld, – havde Musernes Røst virkelig fundet et Echo i hans Sjæls Inderste, var han ikke blevet træt, thi den, hvis Øre en Gang virkelig har opfattet den, kan ikke mere undvære den uden at føle Livets Tomhed altfor trykkende. Der hører Selvfornegtelse til at studere, – en Evne og en Vilje til at bryde med hvad der ikke kan forenes med Studiet, en kraftig Vilje til at bekæmpe den Træthed, som selv en sand og levende Interesse ikke kan befri den ivrige Arbejder for under et langvarigt Studium. Alt Arbejde trætter, ogsaa Aandens Arbejde; der er et kjedsommeligt Parti i ethvert Studium, som dog nødvendig skal med, et Grovsliderarbejde, om jeg saa maa sige, med at slæbe Stene og Tømmer frem for at Templet kan rejse sig, – et Arbejde, hvor den Ide, der henrev Arbejderen til at opsigte sin forrige Tjeneste for at give sig ganske i den nye Herskerindes, med Nød og neppe vil kunne fastholdes og fri ham fra at synke hen i Mistrøstighed over Arbejdets Møje. Opgaven træder frem for den Studerende og griber ham med Ideens Magt; det er Begejstringens Stadium, hvor han taber sig i Beskuelsen af det ene og hele Billede, hvor han forud nyder Virkningen af det endnu fjerne Værk, hvori han vil fremstille sine Syner og Anelser for Medlevende og Efterkommere.

Men nu træder han nærmere til Gjerningen. Billedet begynder at opløse sig i sine Enkeltheder, Ideen viger tilbage for Arbejdet med disse, Møjen med at samle og sigte og sondre Stoffet bliver trættende, Tvivlen rejser sig – ikke alene om Rigtigheden af dette og hint, men ofte endog om Grundtankens Sandhed – den Studerende indtræder i Kritikens og det

strenge Arbejdes Stadium, hvor det gjælder om han har Vilje og Kræfter til at udholde ofte aarlange Bestræbelser for at blive Herre over Stoffet, – om han har Viljen og Kraften til at bryde med Verden for at føre et Eneboerliv i Musernes Tjeneste. Da er det, at det skal vise sig, om han er en Student i Ordets sande og omfattende Betydning.

Men er han det, da kommer han til det tredie Stadium, Opbyggelsens. Materialierne til den nye Bygning ere samlede; Ideen træder ham atter nær, og efter de Syner, den fremstiller for ham, sammenføjer han det indsamlede Stof i de Former, der give Tanken beskuelig Virkelighed. Vel naar han aldrig til den fulde og udtømmende Fremstilling af det, han bærer i sit Indre; – det er et sandt Ord af Grundtvig, at Udførelsen aldrig stiger saa høit i det andet Rør, som Tanken stod i det første. Men til Gjengjæld faar han Udførelsens og Afslutningens Glæde af det henstillede Værk, der nu kan forstaas og nydes af Andre som af ham selv.

Da er Maalet naaet: thi et Maal maa det sande Studium jo vel sætte sig. Men er Maalet ogsaa virkelig naaet? – Nej, bag det fuldførte Værk dukker en ny Opgave frem, som kræver samme Begejstring, samme Møje, samme Afslutning; – og bag dette atter et, og saaledes i en uendelig Række. Thi for Studenten er hver vunden Erkjendelse, hvert udført Arbejde et højere Trin, hvorfra hans Synskreds udvider sig, – til sidst imod det Uendelige. Det nye, det Næste driver ham fremad, og hans Stræben efter at trænge dybere og dybere ind i Erkjendelsens Helligdom har ingen anden Grændse end hans Kræfter og hans Liv. – Vel kommer der en Tid, da Ønsket om at gjøre den vundne Erkjendelse frugtbringende for de Medstuderende, for Folket, for Slægten vaagner med stor Styrke. Vi have blandt vore Landsmænd et lysende Exempel herpaa i H. Chr. Ørsted, der maaske mere end nogen anden Student har rettet sine Tanker herpaa og indlagt sig uforglemmelige Fortjenester af sit Fædreland i denne Retning. Men dog er Sandhedens Erkjendelse Hovedsagen, som Studenten aldrig vil tabe af Syne eller opgive for at træde i det Nyttiges Tjeneste.

Men Aarene gaa. Studentens Haar graaner lidt efter lidt; til sidst staar han der med det hvide Hoved som Olding, svag og vaklende imod Graven. Hvad har han da for al sin Møje? – har al hans Stræben ikke bragt

ham anden Frugt end maaske en tidlig Alderdom og en hel Del Kundskab? – Jo, imedens han først med Ungdommens Ild og Manddommens Kraft, saa med den Gamles højere Bevidsthed ilede fremad til ny Kundskab og Indsigt, har under Aandsarbejdets Brydning imod Stoffet det indre Menneske stille, ubemærket viklet sig ud af Sanselivet, saa at det daglig fornyes i Ungdom, medens det ydre Menneske synker sammen. – Student og Ungdom ere uadskillelige Begreber. Det paatrænger sig strax, at en Student er et ungt Menneske; mange synes jo endog, at en gammel Student er en halv komisk Figur. Men det kommer an paa hvad man forstaaer ved ung og ved gammel. Ungdommelighed hører til de unge Aar, saa at vi finde de unge Studenters Begejstring naturlig og priselig, selv om vi tydeligt nok kunne see, hvor mange Illusioner der hæfte sig ved den, hvor mange luftige Taageskikkelser den tager for høje Aander i livskraftige Legemer. Vi finde den Unges Ungdommelighed priselig i Haabet om, at der ud af den vil klare sig en virkelig Ungdom, – en Indsigtens Dybde og Skarphed, en Følelsens Varme, en Viljens Kraft, der ikke er Begynderens, men netop Mesterens Særkjende. Denne Ungdom kommer med Aarene til den, der i Sandhed lever et Aandsliv, – den tilhører mere de graa Haar end de brune, – den hæver og styrker Oldingen, saa at hans Blik trænger gjennem den nære Gravs Mørke ind i Lysets Rige. – Denne Ungdom, denne aldrig hvilende Fremadstræben imod Erkjendelse og Sandhed, denne Arbejden paa at henstille de indre Syner i beskuelige Skikkelser – denne Ungdom bærer i sig en Forjættelse om en Tilværelse i Virksomhed udover Død og Grav, som selv den der ikke ved af, eller ikke agter paa, Aabenbaringens Guddomsord, dog kan fatte og gribes af. En Mand som Goethe kan man vel uden Forargelse kalde en Hedning. Erkjendelse og Fremstilling var ham Livet. Han søgte Forvisningen om Udødelighed i dette den stadigt Stræbendes og Villendes Ungdomsliv. Det har han udtalt i forskjellige Former, og i sine Oldingsaar, da Blikket vendte sig imod Graven. Det har han ogsaa fremstillet i den anden Del af Faust, – dette af Faa læste, af Færrer forstaaede vidunderlige Værk af den gamle Digter og ungdomskraftige Tænker, – dette Værk, der i Tankens Dybde staar ligesaa højt over den første Del, som det staar under denne i Farvernes Klarhed og Styrke. Thi

derfor bliver Faust, trods alle Synder og Vildfarelser, trods at han selv har givet sig i Mephistopheles's Vold, dog til sidst ikke Dæmonens Bytte: hans Sjæl higer fremad, – derfor er der for den en Evighed af anden Art end for den evigt stillestaaende Ironiker, trods dennes tilsyneladende Overlegenhed.

Men jeg er kommen noget langt fra Udgangen: fra Udfaldet af Nykjøbings Skoles Examen til Faust og Mephistopheles; det er nok bedst at jeg vender mig til Dagens Gjærning.

1869

»Hellig er vor Ungdomslyst,
Tillidsfuld sin Krans den sanker,
Bag det muntre, lette Bryst
Spire Aandens rige Tanker;
Med Fortrøstning Hjertet gaar
Sin Forjættelse i Møde,
Hellig er vor Ungdomsvaar,
Paa vor Kind dens Roser gløde«.

Det er en smuk Skildring af Ungdomslivet, Digteren¹ har givet os i denne Sang: først Barnet, der lever i Øjeblikket, og hos hvem det hele Aandsliv endnu knap kan siges at spire. Med hvilket Velbehag se vi ikke denne »Ungdomslyst«, hvis Leg og Dands er hellig, fordi den aabner det modne Blik Udsigten til en herlig Blomst, en liflig Frugt, der atter i sig indeholder Forjættelsen om en ny Livsrække. Procul, procul profani, – bort herfra hver vanhellig Berørelse, bort hvert giftigt Aandepust, – fordærv os ikke dette herlige Haab i Spiren; den er et guddommeligt Værk, Du skal bøje Dig for i Ærefrygt.

Men

Brystet fyldes Aar for Aar
Rigere af Livets Toner.

Drengen afløser Barnet. Nu kommer det frem, hvad der var i Knoppen, ikke Alt just saa ganske som det skulde være; der behøves et alvorligt Øje, en fast Haand til at lede den sprudlende Fylde. Det er »Dagens Gjærning«, der skal værne om Sjælens Ro, – det er den Tugt og Orden og sikre Retning, Arbejdet giver det unge friske Liv, der skal holde de fjendske Magter borte. – Og nu begynder den Unge selv at kaste Blikket om sig, ud i en Fremtid, der endnu staar i ubestemte Omrids. Haabet, der i Barnet laa som et Frø, kun synligt for Beskueren begynder at træde frem som den Unges egen Besiddelse, – den skjønneste han nogensinde vinder, rig paa Alt hvad Hjertet ønsker og Indbildningskraften kan fremtrylle. Dette Ungdomshaab holder Himlen i sit Skjød, siger Digteren; jeg ved ikke ret hvad han her mener med »Himlen«; men hans Ord er sandt, enten han tænker paa al Jordens Herlighed, eller Evighedsblomsten svæver for hans Øje.

Saavidt har Digteren ført os: til Indgangen af den modnere Ungdomsalder, til den Alder, hvor i vort Land Disciplen forlader Skolen for at gaa over til Universitetet, eller hvorhen nu hans Bestemmelse viser ham. Haab og Tillid har han vist os som den Unges Skat; men han har hverken sagt os hvad denne Skat er værd, hvad den indeholder, eller om den alene er Ungdommens Lod. Jeg vil forsøge paa at føre Tanken videre.

Hvad er Indholdet af Ungdomshaabet? – Svært at sige, ikke fordi Skatten er svær at finde, men fordi den er altfor rig og omfattende. Thi hvad er ikke Gjenstanden for den Unges Haab, naar han træder ud i Verden? Alle Muligheder ligge for ham, og Phantasien maler dem saa skønne og rige, at han vel kan tro sig hensat i Edens Have og blot behøver at udstrække Haanden for at gribe Frugterne. Den, hvem Æren kalder, skuer en Sejr, et udødeligt Navn, den Ædeltsindede herlige Idrætter for Medbrødres Vel, for den Enes Blik straalere en rig Livsnydelse i alle Regnbuens Farver, den anden drager Erkjendelsens Glæde til sig, – Alle tro de hver fra sit Standpunkt at skimte det nye Jerusalems Taarne og Kupler bestraalede af Solens Glans. Det er netop dette der betegner Ungdomshaabet, Fyldens og Farvernes Rigdom og Glans, men Formens Svaghed – eller maaske rettere Mangel af al Form. – Hvor Muligheden alene skal give Grændse, kan der ikke blive Tale om Form, hvis Betingelse er Udsondring, Adskil-

lelse, Indskrækning. Det er til dette Formløse i den Unge Haab Philisteren eller Ironikeren holder sig, naar han hovedrystende udtaler sine Advarsler om at slaa af i Tide, om at berede sig paa store Skuffelser, om de glimrende Sæbebobler uden Indhold og Virkelighed, eller hvorledes denne gammelkloge Visdom nu i øvrigt taler, og taler væsentlig urigtigt; thi Ungdommen har mere Ret til at glæde sig i Forudnydelsen af Fremtidens Herlighed, end Alderdommen til at ville fravriste den et Haab, der med Naturnødvendighedens uimodstaaelige Magt fornyes i enhver Slægt, selv om den graa Vismand virkelig klart skuer den Skuffelse, der aldrig kan skilles fra Haabet.

Thi Haabet er ikke den Enkeltes Eje, ikke nogen enkelt Alders eller Slægts Besiddelse; det tilhører Mennesket og er i sig selv Intet uden Sjælens Udvidelse til den Fylde, uden hvilket det ikke kan bestaa, ligesaa lidt som Sanselivet kan være til uden en Verden, der kan sanses. Har Øjet Intet at skue, Øret Intet at fornemme, svinder Syn og Hørelse selv. Maa Hjertet ikke haabe, Indbildningskraften ikke male, kunne de ikke leve; Fortvivlelse, – den virkelige, sande Fortvivlelse, – ikke den som til Dagligbrug hedder saaledes, naar Slud og Taage for en Tid skjuler Solen, som dog er der højt over Jordens Dunster, – den sande Fortvivlelse hedder med fuld Ret den evige Død. Læs Dantes Helvede, og naar Du overvældes af Digterens Opfindsomhed i Lidelser, vil Du dog føle, at det er ikke dem, der udgjøre Fordømmelsen, men den absolutte Fortvivlelse, den evige Udelukkelse af ethvert Haab; var der blot et eneste Lyspunkt i fjerneste Fjerne, da var Helvede ikke Helvede; den Fordømte vilde klamre sig til dette ene Punkt og kunne bære Alt, fordi dog et Haab var levnet ham. Men nu er Alt Forfærdelse, Fortvivlelse, evig Død. – Ja, Haabet er ligesaa uundværligt for Sjælen til Liv, som Luft og Lys for Legemet, – eller kortere og bestemtere: Haabet er ligesaa en Livsbetingelse, som Lyset og Luften. Lad da Ungdomshaabet være noksaa formløst, – lad det atter og atter tage Skyen for Gudinden, lad det tusind Gange skuffes og opløse sig i Dunst, det vil tusind Gange gjenfødes og lokke og kalde den Unge længere og længere frem ad Banen.

Der er en Statue af Haabet i Thorvaldsens Museum², som maaske ikke tiltrækker sig Alles Opmærksomhed, men som i fuldeste Maal fortjener den: en kvindelig Skikkelse i et folderigt Klædebon, der dog ikke tilhyller de ædle Former anderledes end at vi ane deres Skjønhed. Hun sætter Foden frem og rækker Lotusblomsten mod Beskueren; men kommer hun eller kalder hun? skal jeg komme til hende og gribe Blomsten, skal jeg arbejde mig frem gennem Tjørnekrat eller over Klipperevner, førend jeg kan naa hende, eller vil hun nærme sig mere og mere, om jeg ogsaa uforstyrret gaar min Gang ad den foreskrevne Bane, blot at jeg ikke taber hende af Syne? – Dog, tyd dette herlige Billede som Du vil, – Mesteren har selv forklaret det, idet han stillede det ved sin Side som sin trofaste Ledsagerinde. Det er til dette Billede af Haabet han støtter sig i sin egen Billedstatue³, der hvor han har fremstillet sig selv i sin fulde Manddomskraft. Han staaer der med Armen paa Haabets Statue og sender Blikket ud i Verden. Hvad haaber han? hvad skuer han? aabenbart ikke en Gjenstand udenfor sig; nej, han skuer en Række af Billeder, hans Indbildningskraft maler for Sjælens Øje, og som Haabet lover ham, at han med det Redskab, han holder i Haanden, endnu skal henstille til Glæde og Fremme for alle dem, der forstaa hans Tanker, og til herlig Nydelse for ham selv, naar han ser disse skønne og ophøjede Væser udenfor sig i legemlige Skikkelser. Dette er den Lotusblomst, Haabet rækker ham, – det er den Gave han skal tage af hendes Haand; og hun har ikke skuffet ham, han har havt Kraft og Kunst og Held til at virkeliggjøre sin Phantasies rige Drømme og skjænke os den Række af Værker, som henrive og opløfte os, og som for alle Tider have taget Plads i vort Folks Aandsliv. Han har kunnet arbejde paa denne Gjerning indtil den Dag, da Forsynet tog ham uden Smerte og uden Svækkelse bort fra det ufuldendte Billede af en af Historiens Heroer⁴, saa at hans Liv endte midt i hans Gjer-ning, som et Brudstykke, saaledes som ethvert dygtigt Menneske maa ønske at ende.

See der Mandens Haab. Det er ikke længer de ubestemte Muligheder, det fremtryller for hans Blik, ikke den formløse Rigdom af Glans og Farver, – det er et Tilsagn om at naa et bestemt Maal, og saa det næste, og det næste Maal, et Løfte om at udføre Bedrifter og Værker med Bevidsthed og ved

Brugen af de Midler, han ved staa til hans Raadighed; og dog er det ikke Beregningen, Kunstfærdigheden, Indsigten alene han har at takke for Værket; stod ikke Haabet med sine Forjættelser ved hans Side, vilde ikke alene Haanden synke midt i Arbejdet, men Indbildningskraften og Tanken vilde trættes, inden Billederne havde klaret sig for det indre Øje. Ja, ligesom den store Mester vidste hvad han vilde og hvorledes det skulde udføres, saa vidste han ogsaa nok hvad han gjorde, da han tog Haabet til sin Støtte.

Lad mig føre en anden af Danmarks Berømmelige frem for Deres Blik. – Kong Christian den Fjerde var Sømand med Liv og Sjæl. Hvor ofte har han ikke pløiet Nordhavets og Østersøens Bølger! Længe var det hans Admiralskib Spes, der bar ham, og han har paa dette gode Skib udholdt mangan kold og varm Dyst. Da Spes saa blev gammel og ikke kunde mere, hejsede han sit Flag paa den Hellige Trefoldighed. Det var paa dette Skib han kæmpede i det haarde Slag ved Femern, hvor han selv blev saaret og vandt sin sidste Sejr. Men hvad hjalp den ham; de, der skulde have staaet fast hos ham for at frelse Fædrelandet, tænkte dog mere hver paa Sit, og Fjenderne bleve ham overmægtige. Han maatte med blødende Hjerte se sit Rige lem-læstet i den haarde Fred. Det var mørke Skyer, der lagde sig om hans Alderdom; ingen Fred fandt han i sit Hus, ingen Oprejsning for sit Tab, ingen Fremgang i sine Foretagender. Paa Rosenborg er der en lille Voxbuste af den gamle Konge fra disse Aar: hvor have de furet hans Aasyn! det er ikke den vældige Skikkelse, Carl v. Mander har forevigt; er det ogsaa de kongelige Træk, ere de dog prægede af de Dage, der ikke behage os. Endelig lagde han sig paa sin Sotteseng; da saa Skriftefaderen traadte hen til ham paa det Yderste og formanede ham til at holde fast ved Gud i sit Hjerte og at forlade sig til Frelserens Fortjeneste, da svarede han med sikker Stemme: »ne dubites, tvivler ikke derpaa«. Saa faldt de Tilstedeværende ind med Bøn og gudelige Sange, indtil Kongen roligt henslumrede. – Jeg raader Enhver af disse unge Mennesker, her staa, at gjøre som Kong Christian: Gaa frejdigt og med frisk Mod om Bord paa Spes, staa Skagen ud, gjennem

det vrede Nordhav, om det skal være lige til Vardøhuus; møder Fjenden Dig under Vejs, saa slaa tappert fra Dig, indtil han har faaet nok. Og naar saa Spes er bleven ormstukken eller har faaet for mange Grundskud, giv Dig da Gud i Vold og lad Flaget vaje fra den Hellige Trefoldighed. Men tro dog ikke derfor, at nu er Strid og Møje overstaaet; maaske forestaar netop den haardeste Kamp; staa da fast, som den gamle Konge stod i Blod og Luer; kommer den fjendtlige Kugle og splintrer Tømmeret og fælder din trofaste Sidemand, saa han river Dig med i Faldet, rejs Dig som Kong Christian rejste sig, tal mandige Ord til de Forsagte, hold Tørklædet for det knuste Øje, se med det andet skarpt ud efter Vind og Sejl, pas paa Roergængerens, at han styrer ret Kurs, paa Folkene, at hver Mand gjør sin Pligt: – tro mig, staaer Føreren saaledes, forlader Ingen sin Plads. Og naar da efter lyse og mørke Dage den sidste Fjende, eller den sidste Ven, træder til Dig med det alvorlige Spørgsmaal: Holder Du endnu fast ved den Herre, Du har tjent i Dit Liv, ved den Tro, Du har bekjendt, ved det Haab, Du har støttet Dig til, – ja, kan Du da med en uforfærdet, en kongelig Røst svare: »ne dubites, tvivler ikke«, da træder Haabet til din Side, ikke længer med Lotusblomsten i sin Haand, ikke med Løftet om Værker, Du skal udføre, eller om Nydelser, der vente Dig. Men stille og fast griber den straalende Skikkelse din Haand og fører Dig gennem Mulm og Nat ind til evigt Lys og Liv – det er Haabets sidste Tjeneste.

Nogle Ord

om

den historiske Underviisning

i de lærde Skoler,

nærmest foranledigede ved Hr. Rector Dr. Flemmers

Yttringer desangaaende

i Tidsskrift for Literatur og Kritik, 3die og 5te Bind.

af

Dr. C. Paludan-Müller,

Adjunct.

Indbydelseskrift

til

den offentlige Examen i Odense Cathedralsskole

i September 1841.

Odense.

Trykt i Zempels Bogtrykkerie.

I

For nogle Aar siden var den *geographiske* Underviisning i de lærde Skoler Gjenstand for megen Omtale og tildeels for skarp Dadel¹. En Strid førtes i de offentlige Blade, der vel ikke umiddelbart bragte noget haandgribeligt Resultat, men dog har virket saare gavnligt paa dette Fags senere Stilling og Behandling, saavel fordi der udviklede sig hos Mange en klarere Bevidsthed om det, der fornuftigviis kan ventes præsteret i Skolerne, som fordi Opmærksomheden henleledes paa den geographiske Videnskabs retfærdige Fordringer til Skoleunderviisningen, og derved gammel Slendrian forstyrredes i sin velbehagelige Ro. – Nu synes Touren at skulle komme til *Historien* og de historiske Lærere; og fik vi end flere haarde Ord og ubillige Domme at høre, end dengang, maatte vi være vel tilfredse med at blive angrebne, hvis en Strid virkelig kunde bringe Frugter som dem, der bleve Udbyttet af hiin Debat. Men ikke vil dette skee, dersom de, der kunne have en begrundet Mening om Sagen, holde sig tilbage; derfor har Forfatteren af disse Blade anseet det for Pligt at træde frem, ikke som om han i nogen Maade mener at kunne sige noget Udtømmende, men blot for at give et lille Bidrag til Sagens videre Drøftelse og til Berigtigelse af vildledende Yttringer. Tildeels har Afhandlingen saaledes, om man vil, en polemisk Tendents; men dens Hovedbestemmelse er dog, i et kort Omrids at meddele Forfatterens egen Anskuelse af den historiske Underviisnings Maal og Midler, samt den derpaa grundede Behandling af dette Fag i Odense Skole, hvor det nu i over tolv Aar har været ham overdraget.

Nærmest ere de efterfølgende Bemærkninger fremkaldte ved Hr. Rector Dr. *Flemmers* Yttringer om den historiske Underviisning i hans Anmeldelser af de senere Aars Skoleprogrammer (Tidsskrift for Litter. 3die Bind S.

304. 5. Bind S. 325). Naar en saa anseet Skolemand offentlig hæver sin vægtfulde Stemme imod sine Medarbeidere, maa Publicum nødvendig troe, at der er god Grund til Klage; Ingen kan da fortænke en enkelt Lærer, hvem den over Alle udtalte Dadel ogsaa maa gjelde, i at han tager til Orde imod det, han maa ansee for en ubillig Dom.

Det synes, at enkelte Misgreb i en eller anden Skole har vakt en altfor levende Misbilligelse hos Hr. Dr. *Flemmer* og ladet ham see Lærernes Adfærd i Almindelighed i et ugunstigere Lys, end den fortjener. Naar han f. Ex. ivrer imod en *uhyre* Masse af Detailkundskab, eller paastaaer, at Dannelsen af akademiske Docenter ikke er Skolernes Hensigt (Tidsskr. f. L. 5, S. 326), saa ville vistnok alle fornuftige Folk være af samme Mening; men det kan med Føie betvivles, at Lærernes Adfærd giver grundet Anledning til at polemisere imod deslige Absurditeter. Skulde virkelig nogen Historielærer i Danmark være saa aldeles blottet for alt Begreb om Underviisningens Hensigt og Videnskabens Væsen, at han kunde tænke paa at danne sine Disciple til akademiske Docenter ved at farcere dem med en Masse af Enkeltheder? – Overhoved gaaer der en uvenlig Tone imod de historiske Lærere gennem Dr. *Flemmers* Artikler; thi det er øiensynligt, at det er *deres* forkeerte Adfærd, han giver Skyld for de formeentlige Feilgreb. Derfor indskrænker han sig ikke til at dadle den historiske Underviisnings almindelige Omfang som en Følge af de lærde Skolers og Examen Artiums Beskaffenhed – altsaa ikke af Lærernes Fremgangsmaade; men han udtaler det bestemt, at de ni Tiendedele burde bortfalde af de Navne og Aarstal, hvormed Disciplenes Hukommelse nu i flere af vore lærde Skoler til ingen Nytte bebyrdes. Denne Dom, der, traf den virkelig de historiske Lærere, vilde karakterisere dem som uduelige og skadelige Arbeidere – thi den Underviisning, der for de ni Tiendedele fortjener Navn af *unyttig*, er ikke blot dette, men i høi Grad *skadelig*: – denne Dom veed jeg ikke, om Dr. *Flemmer* vil have anseet som modificeret ved sine senere Yttringer i Anledning af Metropolitanskolens Program for 1840; men vist er det, at har Hr. Adjunct *Mørch* maaskee vakt nogen Betænkelighed hos Dr. *Flemmer* om, at de ni Tiendedele muligen er for høit et Tal, saa udvider han derimod den Dadel, der endnu bliver tilbage, til *alle* Skoler. Til den allerede i sig selv haarde Bemærkning af Hr.

Mørch, at det er almindelig erkjendt og kan vel ikke negtes, at i det Mindste i mange Skoler bebyrder man Disciplen med Meget, som burde være borte, føier Hr. Dr. *Flemmer* ikke blot sin Billigelse, men ogsaa de indholdssvære Ord: »Altsaa maaskee i alle? Ja det kan desværre gjerne være!«*

Er denne Dom retfærdig? Gjøre alle vi, der befatte os med historisk Underviisning i Danmarks lærde Skoler, virkelig vor Gjerning utilbørligt? Give vore Foresatte os fri Haand til at gjøre det? Disse Spørgsmaal tvivler jeg paa, man kan besvare med Ja, uden at træde Retfærdigheden for nær; thi jeg veed, oprigtig talt, ikke, hvorledes nogen enkelt Mand kan kjende det, der foregaaer inden alle Skolers fire Vægge, nok til at fælde en bestemt og paalidelig Dom derover. Saa paradox det end lyder, turde det dog ikke være usandt, at man hos os ved *Bugges* og *Ingerslevs Værker*² nu i Almindelighed bedre veed, hvorledes Underviisningen meddeles i de tydske Skoler, end i de danske. De almindelige *Løbestemmelser* give ingen Underretning om Enkelthederne, og hvad angaaer de *specielle Regulativer* for et eller andet Fags Behandling, der kunne være udgaaede fra Overbestyrelsen til Rectorerne, da maa man først vide, hvorledes de paa ethvert Sted bringes i Udøvelse. Thi at megen Uoverensstemmelse finder Sted imellem de forskjellige Skoler, sees allerede tydeligt nok af de publicerede Timetabeller og Fortegnelser over Lærebøgerne, – ikke at tale om, at enhver Lærer, der har modtaget Disciple fra andre Skoler, maa have erfaret det; det er altsaa at formode, at der maa være endnu større Forskjel i det, som i meget høiere Grad afhænger af Lærernes individuelle Anskuelser: Videnskabens Behandling og Læremethoden, der saagodt som ganske er en Sag imellem Rector og vedkommende Lærer.

Udfaldet af Artium kan vel efter flere Aars Iagttagelse berettigede til en almindelig Dom om en Lærers Duelighed, men ogsaa kun til en *almindelig* Dom. Hvilke Feil eller Fortrin Underviisningen har i det Enkelte, kan ikke med nogen Paalidelighed erfares af Artium, især da den hele Beskaffenhed af den Skole, hvorved en Lærer er ansat, har saa stor Indflydelse paa Frug-

* Dr. *Flemmer* tilføier: »Jeg har givet Forfatterens (Hr. *Mørchs*) egne Ord, uden at føie en Tøddel til eller tage en Tøddel fra«. Dette forstaaer jeg ikke; thi han har jo, ved at insinuere, at Hr. *Mørchs* Yttring gjelder om *alle* Skoler, givet den en meget stor Udvidelse.

ten af hans Arbeide, altsaa ogsaa paa det Udseende, hvormed det præsenterer sig for den fjerntstaaende Iagttager. Der bør desuden ved en saadan Dom tages Hensyn til, hvormegen eller hvorliden Indflydelse Lærerens Votum har paa Dimissionen.

Mere Kundskab kunde hentes fra de *offentlige Skoleexamina*, da man der har Leilighed til at iagttage Lærerens egen Adfærd og – tilsyneladende – til at bemærke hvad han selv især lægger Vægt paa, hvilken Side af Faget han fremdrager o. dsl. Og dog maa man meget tage i Betænkning at fælde en afgjørende Dom over Beskaffenheden af Underviisningen blot efter Examinationen. Lærerne have intet Privilegium paa Fritagelse for de almindelige menneskelige Skrøbeligheder, og det er ikke Alle, der kunne modstaae Fristelsen til at præsentere deres egne og deres Disciples Kundskaber i et formeentligt glimrende Lys ved at stille Specialiteter, hvis tilsyneladende Lærdom imponerer de fleste Tilhørere, paa første Plads i Examinationen. Vistnok er en saadan Ostentation dadelværdig og maa aldeles forfeile sin Virkning hos dem, hvis Mening ene bør have nogen Vægt; men den berettiger dog ikke til den Slutning, at Lærerens hele Virksomhed er forkastelig. Det er desuden ikke enhver duelig Lærer, der tillige er en god Examiner, som faaer hverken for meget eller for lidet ud af Examinanden, men netop saameget, som er tilstrækkeligt til igjennem dennes Svar at vise, hvorledes ikke dette eller hiint enkelte Punkt, men et større Parti af Videnskaben er foredraget. Uden Tvivl gjør ogsaa fremmede Tilhøreres Nærværelse noget Indtryk paa de allerfleste Lærere, saa at de ikke ganske bevare den rolige Holdning, som de desuagtet meget vel kunne besidde, naar de ugeneert bevæge sig i Classen; og i saa Fald er det meget lettere at spørge om Aarstal, Navne eller deslige Specialiteter, som vel kunne synes at røbe en aandløs Underviisning, men hvorved man dog snarest undgaaer disse halve, vaklende Svar, som i deres Almindelighed kræve en øvet og sikker Examiner for at ledes til et saadant Resultat, at ikke blot Examinandens Kundskab, men ogsaa Underviisningens Beskaffenhed bliver indlysende. Alt dette er vistnok Tegn paa Svaghed hos Examiner; men tør man derfor kalde ham en uduelig Lærer? Nei, snarere vil den erfarne Skolemand være enig med Rector *Bugge* (II, S. 193) i at ansee en offentlig Examination for utilstrækkelig til at be-

dømme Underviisningen. – Disse Bemærkninger komme paa dette Sted fortrinligt i Betragtning; thi man skulde næsten troe, at Dr. *Flemmers* Mening især grunder sig paa enkelte Examensfadaiser*, han har været Vidne til; men er dette Tilfældet, da kan man med en lille Forandring anvende imod ham hvad han selv med fuld Føie for kort siden sagde til en anden Forfatter: »har han i sin Lærervirksomhed kun lært saadanne Skoler at kjende, da maa man beklage ham; – men derfor kan man ikke indrømme ham Ret til fra en enkelt eller nogle enkelte Skolers uforstandige Organisation at slutte til alle andre.« (Tidsskr. f. Lit. 5, S. 211).

De *Skoleefterretninger*, Programmerne nu meddele, give nogle Data til en Dom over Underviisningen, men ikke nok, end ikke hvis de alle meddelte detaillerede Beretninger om de enkelte Fags Behandling; thi Meget vilde tage sig bedre ud i en Beretning end i Virkeligheden, men Meget ogsaa daarligere. Kunde man see og høre, hvorledes en begavet Lærer udførte Dette eller Hiint, som, naar det læses i et kort Referat, forundrer eller vækker Misbilligelse hos den, der nærer andre Anskuelse: vilde man maaskee i mange Tilfælde bedømme det ganske anderledes.

For den, der ikke er Medlem af Overbestyrelsen, kjender jeg da ingen andre sikkre Midler – thi løse Rygter fortjene ikke dette Navn – til at vinde en velbegrundet Dom om de enkelte Læreres Fremgangsmaade, end de, hvorved *Bugge* og *Ingerslev* have indsamlet deres Kundskab om de tyske Skoler, og som have gjort deres Beretninger saa tiltrækkende og lærerige, nemlig gjentagne Besøg i Underviisningstimerne selv, flittigt Gjennemsyn

* De Prøver, der anføres i Tidsskr. for Lit. 5, S. 328, ere rigtignok af den Beskaffenhed, at en Skolemand som Dr. *Flemmer* har god Grund til at moquere sig over saa grov Misforstaaelse af Underviisningens Natur, men kun under den Forudsætning, først, at de virkelig karakterisere vedkommende Examinators hele Adfærd, ikke ubilligt udhæve en enkelt Forvildelse; dernæst, at de ere at forstaae netop saaledes, som de ere meddelte anf. Sted. Thi vistnok er det absurd, at en Examinator spørger om de enkelte Regimenters Evolutioner i ubetydelige Slag, eller om Fødsels- og Døds-Dag og Aar for *enhver* af Napoleons Marschaller – jeg for min Part kunde ikke have svaret til et af ti slige Spørgsmaal; – men dersom disse Anekdoter ere at forstaae med nogen Modification, kunde det endda tænkes, at Lærerens Adfærd ikke har været ganske forkastelig. Ogsaa i Odense Skole vilde Dr. *Flemmer* kunne høre, om ikke ved en Examination, saa ved Underviisningen, korte Skildringer af Slagene ved *Issus* og *Gaugamela*, eller ved *Pavia*, *Lützen* og *Waterloo*. Han vilde ogsaa kunne høre, naar *Lannes* og *Düroc*, eller naar *Ney* og *Mortier* døde.

af Disciplenes skriftlige Arbejder, og Samtaler med Lærerne. Den der ikke er i Besiddelse af et ad denne Vei vundet nøiagtigt Kjendskab til Personer og Forhold, mangler de nødvendige Data til at fælde en retfærdig Dom, var han end saa lærd og fortjenstfuld en Hædersmand, som Hr. Rector Dr. *Flemmer*.

Den her opstillede Fordring gjelder ikke ene de Yttringer, der nærmest have fremkaldt disse Linier; thi dette er ikke det eneste Tilfælde, hvor man maatte ønske, at den havde været tilfredsstillet. Ikke sjelden høres skarpe Domme over Forhold, som den Dømmende ikke kan kjende; man erindre blot med hvor mørke Farver den geographiske Underviisning i den før omtalte Strid blev skildret, fordi man troede at have god Grund til at bryde Staven over et Par Lærebøger³, uden at betænke, at en duelig Lærer ogsaa nok kan udrette noget ikke ganske Forkasteligt med en maadelig Bog. Hvor dybt en saadan almindelig Fordømmelsesdom kan saare den Enkelte, som føler, at den i det Mindste for hans Deel er uretfærdig, det gav et af forrige Aars kjøbenhavnske Programmer Beviis paa⁴. – Dog, ikke alene for Retfærdighedens Skyld bør man staae paa at Staven ikke brydes over »i det Mindste Mange«, eller vel endog over »Alle«, uden at Dommen er støttet paa sikre Data; men i en Tid, hvor Alle ønske og vente en Reform i Skolevæsenet og Regjeringen selv har givet Haab om dens nærforestaaende Udførelse (see Normalreglementet S. 321⁵), vilde det være sørgeligt, dersom en Mening om dette eller hiint Fags Behandling i Skolerne satte sig fast og maaskee fik Indflydelse paa Reformen uden at være grundet paa en tilbørlig Undersøgelse. Vilde det blive anset for Anmasselse af en Mand i en underordnet Post, om jeg udtalte det Ønske, at ingen væsentlig Forandring maa foretages med Underviisningen, inden en fagkyndig og upartisk Mand har bereist Danmark og undersøgt, hvorledes den nu faktisk er beskaffen i de enkelte Skoler?

Kan det med Føie betvivles, at Hr. Dr. *Flemmer* kjender Lærernes Adfærd nok til at bryde Staven over den, da kan ligesaa lidet det Argument billiges, han, trods *Ingerslevs* modsatte Erfaring, vil hente fra *Bugges* formeentlige Vidnesbyrd om hvor ubegribelig Meget der ved en forstandigere Behandlingsmaade og Forbigaaelse af al unyttig Detail udrettes med mindre Tid i de preussiske Skoler. – Det maa herved bemærkes, at *Bugge* (II. 98)

ikke ligefrem siger, at der i Preussen udrettes ubegribelig Meget, men at kun den formeentlig fortrinligere Behandlingsmaade gjør det begribeligt, at der udrettes saa Meget, som der virkelig skeer; men hvor meget er dette? – det beroer jo paa de Fordringer, *Bugge* har medbragt, og naar disse have været meget nøisomme, saa ligger der i hans Ord Intet, som modsiger *Ingerslevs* Vidnesbyrd om dette Fags stedmoderlige Behandling i de preussiske Skoler. – Dr. *Flemmer* beraaber sig desuden paa de historiske Videnskabers høiere Blomstren i Tydskland end i Danmark; men deraf kan man ikke være berettiget til at slutte, at Skoleunderviisningen i dette Fag der staaer paa noget høiere Trin end hos os. Hvor Folkets videnskabelige Sands er saa vidt udviklet og Enthusiasmen for enhver Green af menneskelig Viden saa levende, som i Tydskland, der staaer og falder den enkelte Videnskab ikke med Hensigtsmæssigheden af dens forberedende Behandling i Skolerne. Ikke er det de preussiske Skolers Hensigt ligefrem at lægge Grunden for visse lærde Studier; og andre Videnskaber vise tilstrækkeligt, at det ikke umiddelbart er Skoleunderviisningen, de have at takke for deres herlige Flor. Eller troer man maaskee, at Tydsklands anerkjendte Principat i Philosophi beroer paa den Smule philosophisk Propædeutik, der gives i Skolerne, eller de asiatiske Sprogs heldige Studium paa den Underviisning i Hebraisk, som nogle Disciple nyde? Dernæst bør det ikke oversees, at en virkelig videnskabelig Historiker ikke let vil savne sit Udkomme i Tydskland, imedens intet Studium er mere brødløst hos os, end netop dette. Vort Universitet har for Øieblikket tre historiske Lærere, Sorø Akademi kun een; andre Poster, der kunde føde en Historiker, kjender jeg ikke. Den der opoffer sig til dette Studium, maa være beredt paa et Liv fuldt af Savn og Møie; men saadanne Udsigter skal der i Sandhed en ualmindelig Begeistring til at gaee imøde. I Tydskland derimod ere mange historiske Embeder ikke alene ved Universiteter og Akademier, men ogsaa ved Gymnasierne, der føde deres Historikere saaledes, at de virkelig kunne leve for Videnskaben, imedens vore lærde Skoler, under de Vilkaar, de nu byde, ikke tør gjøre Regning paa, at deres Historielærere skulle forskaffe sig mere end et nødtørftigt Apparat for Underviisningen; gjøre Lærerne mere, er det deres Fortjeneste. Endelig kommer ogsaa det i væsentlig Betragtning, at den tyske Literaturs Vilkaar

gjør det muligt for Adskillige, at grunde deres Existens blot paa literær Virksomhed; men hvilken Historiker vilde i Danmark vove det? Altsaa kan det historiske Studiums baade indre og ydre Tilstand i Tydskland ingenlunde sammenlignes med danske Forhold, saa at der paa en saadan Parallel tør grundes nogen Slutning om Skoleunderviisningens Beskaffenhed i begge Lande. Snarere maa man undre sig over, at Historien endda har saa mange og saa ivrige Dyrkere her i Danmark, som den virkelig har.

II

Det er imod den Mængde af Specialiteter, hvormed Disciplene formeentlig overlæsses i vore Skoler, Dr. *Flemmer* udtaler sig; og han mener, at Aarstal og Navne – altsaa Historien, der uden Aarstal og Navne endnu mindre kan tænkes, end Sprogunderviisning uden Exempler og Gloser – maa kunne indskrænkes til en Tiendedeel af det, som nu paabyrdes Disciplenes Hukommelse. Om denne Yttring virkelig er begrundet ved det, der skeer i *mange* Skoler, veed jeg ikke; men holde vi os til de *Lærebøger*, der i Almindelighed bruges, og det *Timeantal*, der i de fleste Skoler er anvist den historiske Underviisning, saa spørger jeg, om man troer at kunne præstere hvad der nu faktisk forlanges ved Artium med ringere Fordringer til Disciplenes Kræfter end de, tre Timers ugentlige Underviisning og Brugen af *Kofods* eller *Estrups* Lærebøger⁶ forudsætter? – Alt under Tingenes nærværende Stilling. Thi det maa indrømmes, at havde vi som de preussiske Gymnasier sex Klasser istedetfor fire, blev Skoletiden indskrænket til 32 à 34 Timer om Ugen, beholdt vi vore Disciple i 9 Aar, havde vi en fast Plan for Kræfternes Fordeling paa hvert Fag, saa at ikke indflydelsesrige Læreres Forkjærlighed for enkelte Fag kunde tage en uforholdsmæssig Deel af Disciplens Hjemmefid i Beslag; havde vi endelig sikke Midler til at bevirke, at den større Fritid blev anvendt til Selvarbejde: ja da kunde vistnok Timeantallet for Historien uden Skade indskrænkes i samme Forhold, som for de øvrige Fag. Men saalænge vi i de fleste Skoler have fire faste toaarige Klasser

med 6 til 7 Timers daglige Underviisning, saalænge vi altsaa ikkun tør regne paa 3 til 4 Timers Selvarbeide endog for de øverste Klasser, saalænge endelig, tildeels som Følge heraf, Skoleunderviisningen maa gjøre Broderparten af Arbeidet: saalænge vil det neppe blive muligt, med kortere Tid og synderligt ringere Masser at forberede Disciplene tilbørligt til Artium, der foruden sine øvrige svage Sider ogsaa har den, at Examinators Fordringer ikke ere bestemte ved nogen Instrux, saa at Læreren kun af flere Aars Erfaringer maa danne sig en omtrentlig Forestilling om det, hans Disciple skulle præstere. I det Mindste er det vist, at de Charakterer, der nu i en Række af Aar ved Artium ere givne for Historie, ingenlunde ere over det Tilbørlige, eller bedre, end de, der ere faldne for de fleste andre Fag, saa at man, naar man ikke vil forudsætte dette Fag meget stedmoderlig behandlet ved Valget af Lærere, vel maa erkjende, at Candidaterne ikke medbringe flere Kundskaber, end høist fornødent. Gjøre Lærerne i Almindelighed mere end dette Fornødne, saa vise man os, hvori Feilen bestaaer og hvorledes Universitetets Fordringer, under de nuværende Forhold, kunne tilfredsstilles med mindre Arbeide for Disciplene, end nu skeer. Kan man ikke det, da træffer Dadelen, om den er fortjent, i det Mindste ikke Lærerne.

Endskjøndt disse Bemærkninger kunne synes tilstrækkelige til at møde Klagen over de historiske Lærere, vilde disse dog ikke være retfærdiggjorte, dersom de foredroge deres Videnskab i større Omfang og Udførlighed, eller paa anden Maade, end Skolens Tarv tilsteder; thi Hensynet til Artium kan ikke befrie dem fra den Pligt, at gjøre deres Gjerning saa fornuftigt, som det staaer i deres Magt. Men uden Tvivl er, ogsaa med denne Fordring for Øie, Underviisningen forsvarlig for den, der ikke vil paabyrde alle Lærerne et solidarisk Ansvar eller negte dem Andeel i den Overbærelse med almindelig menneskelig Skrøbelighed, som Alle trænge til.

Jeg kan ikke her indlade mig paa en videnskabelig Undersøgelse af den Plads, Historien bør indtage i den studerende Ungdoms Dannelse; thi dertil krævedes en Udvikling af dennes Natur og Hensigt, der, var jeg end i Stand til at foretage den, dog vilde gaae vidt ud over denne lille Afhandlings Grændser. Her maa det da være nok, at hidsætte nogle Bemærkninger, der

gaae ud fra den nu stedfindende Ordning af det lærde Skolevæsen her i Danmark.

Føres Debatten imellem Mænd, der fornuftigviis maae have til Hensigt at komme til Enighed, nytter det ikke, at stille Spørgsmaalet om den Udførlighed, hvori et hvilket som helst Fag bør foredrages i Skolerne, saaledes, at man ligefrem søger et Maal for den tilbørlige Masse af Detail, forlanger, at et saadant Maal skal anerkjendes af Lærerne og lægger dem det til Last, om de enten overskride eller ikke naae det. Thi vel ere visse Grændser for Fagets Omfang givne i Sagens Natur; saaledes kan Historien, saavidt jeg skjønner, ikke forlange flere Timer eller udførligere Lærebøger end de, den nu har i vore fleste Skoler, uden at anmasse sig en Overvægt, der ikke kan forenes med den lærde Underviisnings Øiemeed; men vilde den ene Skolemand ligefrem foreskrive den anden hvad og hvormeget han maa have Lov til at føie til Lærebogen, enedes de aldrig om det rette Maal. *Deels* maa nemlig, selv indenfor bestemte Grændser, Meget altid beroe paa den vedkommende Lærers Individualitet og Duelighed; thi det forstaaer sig, at den Lærer, der er Herre over sit Fag saavel som over sine Disciples Opmærksomhed og Flid, kan uden at bebyrde dem foredrage Videnskaben i større Fylde, end den, med hvem det ikke er Tilfældet. *Deels* maa jo Skolemanden bedømme Fagenes indbyrdes Forhold efter den Vigtighed, han tillægger dem; men Enhver vil uvilkaarligt komme til at ansee det Fag, hvori han besidder ikke blot Kundskaber, men videnskabelig Indsigt, for det vigtigste Dannelsesmiddel; og vel kan det skee, at han, i Følelsen af Videnskabens uendelige Dybde, ønsker at føre Disciplen saa vidt ind i den, som muligt. Saaledes vil han lettelig føle sig hindret af sine Medarbejderes Fordringer til Disciplenes Flid og mene, at de bør finde sig i at indskrænke disse til den tarveligste Nødtørftighed, for at det, hvorpaa det efter hans Mening egentlig kommer an, kan faae større Plads*. Det vilde desuden netop for Øieblikket være dobbelt vanskeligt her i Landet at enes om et enkelt Fags Betydning og Omfang; thi det er umiskjendeligt, at en Vaklen

* Dr. *Flemmer*, som vil have den historiske Underviisning indskrænket til det Allertarveligste, vil derimod, at den philologiske Lærer ikke bør indskrænke sig til Minimum af latinske og græske Forfattere. (Tidsskr. f. Litt. 3, 307).

og Usikkerhed er indtraadt i vort lærde Skolevæsen, tildeels som Følge af Udsigten til en gennemgribende Reform. Nye Forslag komme frem, nye Forsøg gjøres, kort, Forventningen er spændt paa de Ting, som skulle komme. Under saadanne Omstændigheder vilde det være urigtigt, at forlange væsentlig Forandring i et enkelt Fags Behandling, der har indtaget sin Plads under de nuværende Forhold og ikke bør kastes ud deraf, med mindre en ny, omfattende Plan for den høiere Underviisning, udgaaet fra Overbestyrelsen for at realisere bestemte Anskuelser, nødvendig kræver enkelte Fags Bortfjernelse eller Tilbagetrængelse.

III

Men var det end tænkeligt, at et Maal for Massen af et enkelt Fag kunde udfindes, burde det dog aldrig skee uden i Forbindelse med Spørgsmaalet om *Hensigten* med Fagets Optagelse i Underviisningsgjenstandenes Kreds, og om *Maaden*, hvorpaa det bør behandles for at naae denne Hensigt. Alle ville indrømme, at enten skal Historien ganske bortvises fra Skolerne, eller der skal indrømmes den saamegen Tid og saamange Kræfter, som ere nødvendige til at naae det foresatte Maal; altsaa maae de vel ogsaa indrømme, at *hvormeget* der skal læres af Historien beroer paa, *hvorfor* og *hvorledes* den skal læres.

Hvorfor læres da vel *Historien* i Skolerne? – eller, for at stille Spørgsmaalet bestemtere: hvorfor har Regjeringen optaget dette Fag i Underviisningen? Dette Spørgsmaal har den, saavidt mig er bekjendt, aldrig besvaret offentlig; Svaret maa da søges i det, Lovgiveren har erklæret for Hensigten med det hele lærde Skolevæsen, og kan saaledes ikke blive andet, end at den historiske Underviisning skal bidrage til at uddanne de Unges Evner og Anlæg, og til at forskaffe dem det Forraad af Forkundskaber, som er nødvendigt til Fortsættelse af deres Studier ved Universitetet (Frd. 7. Novbr. 1809 § 1). Altsaa først og fornemlig som *Dannelsesmiddel* er Universalhistorien at betragte; men hvori ligger da dens dannende Kraft? saavidt jeg skjønner,

i Beskuelsen af de Metamorphoser, i hvilke den historiske Deel af Menneskeheden har aabenbaret sit indre Væsen, og hvorigjennem den har arbejdet sig frem til sit nærværende Standpunkt. Denne Beskuelse vil lade den Unge ahne de Love, hvorefter den evige Fornuft i Menneskelivet skrider frem, og saaledes give ham et Stof, der senere, under friere Studier befrugtet af hans egen Tanke, kan føre ham til en selvstændig Anskuelse af Menneskelivets Vilkaar, en eiendommelig Behandling af dets Forhold. Kunde den historiske Underviisning – ikke bevirke dette; thi hvo naaer Idealet? – men blot bidrage dertil: da vilde man vistnok ikke negte den en passende Plads ved Siden af de andre Hovedfag som Supplement til den Aandsgymnastik, der er Sprogenes og Matematikens Endemaal. Ved en saadan Behandling vil den historiske Underviisning ogsaa opfylde den anden Fordring: at forskaffe Disciplen de fornødne Forkundskaber til Universitetsstudierne; thi den historiske Side af Videnskaberne bliver i langt høiere Grad forstaaelig og let at holde fast paa, naar den slutter sig til en sikker Kundskab om Menneskehedens almindelige Udvikling, end om man havde søgt at arbejde mere umiddelbart for dem ved f. Ex. at udhæve Enkeltheder af deres Historie, der jo dog fra Skoleunderviisningens Standpunkt aldrig ville kunne tilknytningspunkter af nogen Betydning.

Det er da ikke for den umiddelbare Anvendelse af Historiens Enkeltheder, at den er optagen i Skolerne, ikke for disse Kundskabers haandgribelige Nytte i det daglige Liv, eller fordi Moden nu engang kræver, at den Dannede ikke tør være uvidende om en Julius Cæsars Mord og en Carl den Stores Keiserkroning. Men heller ikke som umiddelbart Hjælpemiddel for andre Studier enten ved Universitetet eller i Skolen bør den behandles. Vistnok bør alle Underviisningsfagene i Skolen understøtte hverandre, dersom de ikke skulle virke skadeligt paa den Unge ved en adspredende Polyathi; men ikke saaledes kan dette Maal naaes, at det ene Fag lemper sig efter det andet, eller med Tilsidesættelse af sit eget indre Væsen stiller de Sider frem, som umiddelbart kunne afgive Støttepunkter for andre Discipliner. Underviisningens Eenhed maa ligge dels i det rette Forhold mellem Fagene, dels i en saadan Behandling af de enkelte Fag, at alle Videnskabers indre Slægtskab bliver om ikke indseet, saa dog følt og ahnet

af den opvakte Discipel; men aldrig kan den opnaaes ved at gjøre det ene Fag umiddelbart til det andets Tjenerinde. Jeg kan derfor ikke billige Rector *Ingerslevs* Forslag*, at overdrage den gamle Historie til den *philologiske* Lærer; thi derved vilde dette Tidsrum ligefrem blive behandlet som et Hjelpemiddel ved Læsningen af Classikerne, omtrent som Mythologi og Oldsager. Middelalderens Historie vil komme til at savne sit Fundament og blive i mange Henseender uforstaaelig, naar den ikke foredrages umiddelbart som Fortsættelse af Oldtidens Historie, eller denne ikke behandles med Hensyn til den efterfølgende Periode, saa at de Forhold udhæves, som i Middelalderen udviklede sig til overveiende Vigtighed; hvorledes vil man f. Ex. forstaae Middelalderens store Magter, Pave og Keiser, eller overhoved de nye Staters Natur, uden en Behandling af den romerske Keisertid, der neppe kan blive den til Deel, naar Oldtiden betragtes med Philologens Øie? Men især vilde det være til Skade, at den gamle Historie, der saavel som det Øvrige bør sees fra et universalhistorisk Standpunkt, da overdroges Lærere, som, ihvor gode Kundskaber de end maatte have, i Regelen ikke kunne være virkelige Historikere.

Forstaaer man Hensigten med Universalhistoriens Optagelse blandt Skoledisciplinerne saaledes, som den her er fremsat, er det klart, at man maa forlange den foredragen i en vis Fylde af enkelte Data. Disse Data kunne naturligviis ikke være grebne paa Maa og Faa ud af den uendelige Masse, men maae være de, hvori Læreren erkjender, at Aanden har aabenbaret sig. En almindelig Forsikkring af Læreren, at denne eller hiin Tid var saa og saa beskaffen, er til slet ingen Nytte; thi hører end Disciplene hans Ord, ville de dog aldrig fatte deres Mening. Ikke *at* Noget er skeet, men *hvad* og *hvorledes* det er skeet, kommer det an paa, og dette kan kun gjøres indlysende ved at vise Disciplene det Concrete, hvori det Almindelige har havt sin Virkelighed, – vise det ikke som isolerede Enkeltheder, der altid maae præsentere sig som tilfældige, men i disses levende, indre Forbindelse, baaret og sammenholdt af Tanken. Det er – for at vælge det første bedste Exempel – til ingen Nytte at lade Disciplene lære Aarstal, Navne

* Om det lærde Skolevæsens Tilstand i nogle tyske Stater, S. 379 og 389.

og enkelte Begivenheder af Pavehistorien i det 13. og 14. Aarhundrede, naar Læreren ikke veed at give dem nogen indre Sammenhæng; men ligesaa unyttigt er det, at forsikkre ham, at Curien, ved Franskmændenes Overmagt i Italien, fik retfærdig Straf for det lidenskabelige Had, hvormed den forfulgte Hohenstaufferne til Døden; thi derved vindes ingen virkelig Indsigt, og al Tale om den hævnende Nemesis vil da kun blive det lydende Malms og den klingende Bjeldes tomme Lyd. Giver Læreren derimod de enkelte Facta baarne af hiin Grundtanke, viser han den stedse stigende franske Indflydelse i Cardinalscollegiet som en Følge af det franske Herredømme i Neapel, viser han Bonifacius den Ottendes Ulykke, Clemens den Femtes Valg, det store Schismas Nød og Skandale, som Frugter af denne Indflydelse – da ville ligesaalidt de enkelte Data staae døde for Disciplen, som det vil være ham et tomt Ord, at Manfreds og Conradins Blod kom over Paverne. Aldrig vil en skeletagtig *Oversigt* kunne vise Aandens Udvikling, altsaa heller ikke Enkelthedernes indre, sande Betydning. Disse komme da til at staae som Tilfældets Værk, og da maa det i Sandhed blive et byrdefuldt Hukommelsesværk at lære dem: – et Arbeide, som Disciplen med Føie kan beklage sig over bliver ham paabyrdet. Men det, hvori Tanken lever og kan gribes af Disciplen, vil ikke blive ham en utaalelig Byrde. Jeg vover den Paastand, at ved en saadan Behandling af Videnskaben ere mange Aarstal og Navne lettere at lære, end faa.

Dernæst følger ikke blot en vis Fylde i Foredraget, men ogsaa en *bestemt Methode* af den ovenfor angivne Hensigt med den historiske Underviisning. Ved Methode forstaaes her ikke Lærerens individuelle Adfærd, som beroer paa hans Charakter og hele Personlighed; men der menes den Form, hvori Underviisningens Stof bliver Disciplen meddeelt. Skal Mennekehedens Udvikling paavises, og det i et knap tilmaalt Timetal, da maa hele store Partier af det fra andre Synspunkter Videværdige ganske afvises, for at de universalhistorisk vigtige Momenter kunne vinde tilbørlig Plads og stilles i det rette Lys. Men dette kan ikke skee, naar Historiens levende Strøm presses ind i et Schemas ligesidede, retvinklede Rubrikker. Altsaa kan hverken den stive ethnographiske eller den stive synchronistiske Behandlingsmaade lægges til Grund: – *hiin* ikke, fordi den, idet den opfører

Folkene efter hverandre i bredere eller smalere sideordnede Colonner, giver ikke Menneskehedens Historie, men de enkelte Folks og Staters Historier, ei alene der, hvor virkelig de Enkelte som saadanne have været det Almindeliges Bærere, men ogsaa der, hvor de kun have haft en Rolle i et større sammenhængende Drama; – og den *synchronistiske* Behandlingsmaade endnu mindre, fordi den i sit Væsen ikke er forskjellig fra den ethnographiske, men kun overskjærer dette Schemas verticale Colonner ved horizontale Linier, der lægges over Punkter, som nødvendigviis maae være ganske betydningsløse for Fleertallet af Colonnerne, og saaledes sønderbryder den Smule Sammenhæng, det ethnographiske Schema giver. – Den rette Methode bliver da den *universalhistoriske*, den, der med Blikket stadigt vendt paa Underviisningens Hovedmaal, ikke lader sig indsnøre i et unaturligt Schema, men søger at bøie og modificere Formen efter Stoffets Eiendommelighed, saa at den snart grupperer Enkelthederne om en Begivenhed eller en Person af overveiende Vigtighed, snart fører dem frem i een Colonne, uden at lade sig forstyrre af de sideordnede Rækker, indtil disse gribe bestemmende ind i Hovedrækken, snart giver de *enkelte* Folks Historie, naar de netop i deres afsondrede Stilling have været Aandens Repræsentanter; med eet Ord: lader Formen slutte sig saa tæt som muligt om Begivenhederne selv.

Heri ligger det allerede, at *Fædrelandshistorien* hos os maa behandles paa en eiendommelig Maade. Dette Underviisningsfags Hensigt er ikke ganske den samme, som Universalhistoriens, idet ikke blot dets almindelige dannende Kraft, men dets umiddelbare Nytte for Livet væsentlig kommer i Betragtning. Fædrelandshistorien skal vække Kjærlighed til Fædrelandet, ikke ved en eensidig Fremhæven af dets Histories Lyspartier og en i den inderste Kjerne usand Apologi for Skyggesiderne, men ved at lade Nationens Liv træde klart frem for Disciplenes Bevidsthed som en *Totalitet*, i hvilken de fatte og føle deres egen Tilværelse som en Partikel. Men dette kræver en ikke alt for mager Behandling og kan her kun skee ved at gjøre Fædrelandshistorien til en *særskilt* Deel af Underviisningen, fordi Danmark har spillet en Rolle i Verden, der gjør det umuligt, fra det universalhistoriske Standpunkt at opfatte dets Historie som et Heelt.

IV

Spørger man, hvorledes denne Anskuelse bør realiseres i vore lærde Skoler, saaledes som disse nu engang ere, da tvivler jeg høilig paa, at en Overførelse af det preussiske tredobbelte Cursus i den historiske Underviisning* lader sig udføre med Nytte. Vi have færre Klasser, beholde vore Disciple eet eller to Aar kortere, end de preussiske Gymnasier, og Arbeidstiden er saaledes fordeelt hos os, at Lærernes Underviisning i langt høiere Grad, end i Preussen, gjennem alle Klasser overveier Disciplenes selvstændige Studium. Fordi det da gaaer an i Preussen, to Gange at sønderbryde den Form, hvorunder Kundskaben er modtagen, er det ikke sagt, at det Samme uden Skade kan gjøres hos os; tværtimod troer jeg, at man maa fraraade en Fremgangsmaade, der under vore Forhold kun vilde frembringe Forvirring. Er det Hensigten med dette tredobbelte Cursus at frigjøre Disciplens Kundskab fra Formens Aag, saa er det vel et stort Spørgsmaal, om et ungt Menneske imellem 16 og 18 Aar – denne er de fleste af vore Primaneres Alder – virkelig kan besidde et Fag, der nødvendig kræver tro Bevaring af en stor Mængde Enkeltheder, uafhængigt af den overleverede Form, især naar hans hele Skolegang langt mere har dannet ham til at modtage, end til selvstændigt at tilegne sig Stoffet. Saaledes er det jo virkelig her i Landet, og hvor meget de enkelte Lærere kæmpe, ville aldrig de, men kun Regjeringen, kunne bringe vor Skoleungdom til at studere istedetfor at lære Lectier. – Dog, selv om Emancipation af Videnskaben i og for sig var mulig i denne Alder, maatte den ældre Form kun nedbrydes, naar man var sikker paa at kunne bygge en ny op; men dette kan neppe skee i vore Skoler. Hvorledes vilde man vel fordele tre Cursus i Historien, der hver skulde give Videnskaben i dens hele Omfang, men i forskjellig Form og Udførlighed, paa fire Klasser? Det første Cursus, det saakaldte *biographiske*, men som hellere burde hedde det *fragmentariske*** , maatte absolveres i nederste Klasse; men jeg veed ikke, om man i vore Skoler i Almindelighed kan regne paa at beholde

* Jfr. det preussiske Underviisningsministeriums Rescript af 1830, hos *Bugge* II, 94.

** Thi Meningen er ikke, at det egentlig biographiske Moment skal stilles i Forgrunden, men kun, at Begivenhederne bør grupperes om fremragende Personligheder. Dette kan jo vel skee med

Disciplene i denne Klasse i to Aar, saaledes som i de preussiske Gymnasiers Sexta og Quinta. I Odense Skole er det kun de Færreste, vi beholde saalænge i nederste Klasse, – ikke at tale om, at de fleste Disciple først komme ind i de høiere Klasser. Men eet Aar er ikke nok til et nogenlunde tilfredsstillende Bekjendtskab med Hovedbegivenhederne. Det *ethnographiske* Cursus maatte dernæst henlægges til *anden og tredie Klasse*; thi det kunde under ingen Omstændigheder have mindre end fire Aar; men neppe kunne vore Disciple i anden Klasse med Nytte følge et sammenhængende Foredrag af Universalhistorien, der kræver en Modenhed, som ikke tør ventes hos dem, hvis Underviisning i de andre Fag er og maa være afpasset efter Drengalderens Fornødenhed. De skulde da i Historien nyde samme Art af Underviisning som tredie Klasses Disciple, endskjøndt de dog i Øvrigt staae første Klasse meget nærmere; thi ved vore fire faste Klasser er Overgangen fra anden til tredie Klasse Aasen i Skolen, hvorfra Underviisningen har Aftækning til begge Sider. Men i ethvert Fald vilde de to Aar i *fjerde Klasse* være aldeles utilstrækkelige til at forstyrre det ethnographiske Schema og bygge Historien op i en ny Form, hvortil der i Preussen er henlagt et fireaarigt Cursus og det, vel at mærke, i Gymnasier, som først slippe deres Disciple i en modnere Alder, end vore Skoler. Vi vilde ikke opnaae andet, end at frembringe en chaotisk Forvirring i det hidtil Lærte. Endelig maa det ikke oversees, at det, man i Preussen kalder det ethnographiske Cursus, er, saavidt man kan skjønne af det ovenfor anførte Rescript, meget langt fra at være indsnøret i et saadant Schema, som det, vi hos os kalde det ethnographiske. Den gamle Historie maa efter sin Natur foredrages ethnographisk; men i Middelalderens og den nyere Tids lader man i Preussen ikke det ene Folk efter det andet passere Revue; thi Tydslands, Fædrelandets, Historie er i denne Tidsalder Hovedsagen, hvortil der, ifølge den Rolle, som dette Fædreland har spillet i Verden, let og bequemt lader sig knytte de vigtigste universalhistoriske Momenter. Her kan altsaa det, der skal tages med af de øvrige Nationers Historie, meget vel samles om en

Alexander eller Hannibal eller Cæsar eller Luther; men der ere store Partier af Historien, Partier, som ikke bør lades uomtalte endog i det nederste Cursus, der ikke uden Tvang lade sig ordne saaledes, f. Ex. Korstogene.

Hovedmasse, hvorved Underviisningen faaer en Eenhed, hvis Mangel netop er den væsentligste Anke imod det egentlige ethnographiske Schema. Men i Danmark kunne vi ikke gruppere Verdens Historie om Fædrelandets. – Altsaa, den Form for deres historiske Kundskab, som Disciplene medbringe fra tredie til fjerde Klasse, maa i det Hele bibeholdes, om end med saamegen Frigjørelse fra Formen, som skee kan uden at nedbryde dens Grundtræk. Have de da i anden og tredie Klasse fulgt et ethnographisk Schema, maa dette bibeholdes. Men dette Schema er, som sagt, ikke hensigtsmæssigt, og Disciplene ville da, naar de forlade Skolen, ikke kjende Universalhistorien, men de enkelte Landes Historie. Hr. Adjunkt *Mørch* anbefaler – har jeg ellers forstaaet ham ret – et tredobbelt Cursus, dog med en Modification, hvis Beskaffenhed imidlertid ikke forekommer mig ganske klar. Hr. *Mørch* har ikke givet denne Modification noget bestemt Navn; og hvad bliver vel efter denne Plan den væsentlige Forskjel imellem den ethnographiske Underviisning i Mellemlklasserne og den, der efter hans Mening bør meddeles i øverste Klasse? Den skal ikke bestaae i en Forstyrrelse af det ethnographiske Schema, men i en Fremhævelse af de universalhistoriske Hovedpunkter; men saalænge den ethnographiske Grundform bibeholdes, saalænge den sidste Repetition i Skolen foretages efter det samme Schema, som paa det lavere Stadium har ligget til Grund for Underviisningen, saa indseer jeg ikke, at denne Fremhæven af Hovedpunkterne udenfor Schemaet kan skee anderledes end ved mundtlige Belærelse*. Men hvor uundværlig denne end er ved enhver Underviisning, hvor energisk Læreren selv end monne være, ville hans Ord aldrig have Magt og Indflydelse nok til at trænge den Form tilbage, Lærebogen og Underviisningens Grundtræk uvilkaarligt paanøde Disciplens historiske Kundskab. Saavidt man kan see af Skoleefterretningerne fra Metropolitanskolen, følges der

* At benytte en efter en anden Grundform udarbejdet Bog ved Siden af Lærebogen til Mere, end at eftersee en eller anden Enkelthed, anseer jeg for upraktisk; thi enten trænger den sig frem som den egentlige Lærebog, og da paanøder den Underviisningen sin Form med Forstyrrelse af de hidtil brugte; eller den faktisk ikke bliver benyttet af Disciplene. Holder Læreren nøie over, at Disciplene bruge en saadan Nød- og Hjælpbog, vil det Første skee; hvis ikke, ville Disciplene holde sig til den Bog, hvis Indhold de skulle gjøre Regnskab for.

ogsaa ved den sidste Repetition det ethnographiske Schema, som f. Ex. ligger til Grund for *Kofods* Lærebøger.

Erkjendes det da, ifølge de ovenstaaende Bemærkninger, at det er *Universalhistorie*, ikke Frankerigs eller Englands eller Polens Historie, der bør læres i de lærde Skoler; indrømmer man, at et virkeligt tredobbelt Cursus ikke passer for vore danske Skoler, saa kan Underviisningen hos os kun have to Cursus: det *forberedende*, som nødvendigt maa blive fragmentarisk, om man end bruger et stilistisk sammenhængende Compendium, og det modnere *universalhistoriske*. Men da det første Cursus kan fuldendes i to Aar, altsaa kun behøver at gaae indtil det andet Aar i anden Klasse, og da *Fædrelandshistorien* bør have en eiendommelig Behandling, og det saa hurtigt som Omstændighederne tillade det, d. e. saa tidligt som Drengen er moden for mere end Barneunderviisning, synes Overgangen til det høiere Cursus passende at kunne gjøres med en sammenhængende Behandling af dette Fag, der i Almindelighed interesserer Drengen mere, end de fleste andre, og saaledes rettest henlægges til det sidste Aar i anden Klasse.

V

Til Slutning tillader jeg mig at fremsætte et kort Omrids af den Maade, hvorpaa den historiske Underviisning, ifølge de i det Forgaaende skizzerede Ideer, meddeles i Odense Cathedralskole. Med min Rectors Tilladelse følger jeg herved det Exempel, Lærerne ved Borgerdydskolen paa Christianshavn⁷ have givet, fordi jeg er overbeviist om Gavnligheden af, og Interessen ved, den gjensidige Meddelelse imellem Lærerne, hvorved alene en større Eensformighed i de enkelte Fags Behandling ved de forskjellige Skoler under de nærværende Tidens Vilkaar kan forberedes. – Det første historiske Cursus hos os omfatter nederste Klasse og det første Aar i anden Klasse. Her læres *Kofods* fragmentariske Lærebog indtil de nyere Tider, dog aldrig til Enden af denne Bogs senere Udgaver, der mere og mere ere afvegne fra den oprindelige Plan og have antaget en Vidtløftighed, som deelviis er upassende endog for de høiere Klasser. Bogen fordres lært med Nøiagtighed

og repeteres først ugentlig, dernæst i større Afsnit til de forskjellige Examina, saa at den, ved Overgangen til det sidste Aar i anden Klasse, er gennemgaaet 3 à 4 Gange. Hvad her fortælles til, har kun til Hensigt at oplive Underviisningen, ikke at forøge Mængden af det, der skal læres.

Overgangen til det høiere Cursus skeer med *Fædrelandshistorien*, der gennemgaaes i sidste Aar i anden Klasse efter *Suhms* Udtog⁸. I de to første Tidsaldere, eller overhoved i Hedenold, læres Alt, senere kun det egentlige Historiske, og repeteres først efter hvert Tidsrum, derpaa i større Afdelinger til Foraars- og Efteraars-Examina. Denne Underviisning bestræber jeg mig især for at gjøre tiltrækkende for Disciplene, og den er i Almindelighed den behageligste og meest øieblikkelig lønnende af alt mit Skolearbeide. Jeg fortæller da Meget til – meget Mere, end jeg siden forlanger Regnskab for. De fleste Disciple følge ogsaa Underviisningen med levende Deeltagelse, og deres hyppige Spørgsmaal, Bemærkninger og hele Holdning gjøre det umiskjendeligt, at det fornøier dem at høre om Hrolf og hans Mænd, om Christendommens og Hedenskabets Kamp, om Christian den Anden og Grevens Feide, om Kronprinds Frederik og Bondefriheden o. dsl. Lad meget deraf glemmes, endog inden det første Aar er omme, saa bliver dog et Indtryk tilbage i mange Hjerter, og den Tid vil neppe Nogen ansee for ilde anvendt, hvor Interesse for Fædrelandet er vakt. Det Vanskeligste derved er, ikke at tilsidesætte det andet Parti i Klassen, der maa dele de tre Timer om Ugen med det første Parti.

I tredie Klasse begynder det høiere Cursus. Da vi i dette Aar have været saa heldige at faae denne Klasse deelt i en øverste og nederste Afdeling med særskilt Underviisning i de fleste Fag, har Historien i hver Afdeling kun faaet to Timer om Ugen; imidlertid er det dog gaaet bedre, end i de foregaaende Aar, hvor dette Fag havde tre Timer, men fælleds for begge Afdelinger, om vi end ikke have naaet slet saa langt et Pensum. I den nederste Afdeling er den gamle Historie læst efter *Estrups* Lærebog; i den øverste Middelalderen og den nyere Tid, fra Carl den Stores Død indtil Aar 1660. Naar fire, sex Lectier ere læste, repeteres de, og da notere Disciplene Indholdet kortelig i *historiske Tabeller*, hvortil der hver Gang opgives dem et Schema. Hensigten med disse Tabeller er deels at bringe Disciplen til at

tydeliggjøre sig mangt et enkelt Punkt, idet han skal udvælge det Vigtigste og nedskrive det i bestemte Ord; deels at løsne Kundskaben fra Bogens Form, idet Schemaet ofte afviger fra denne, ja i den nyere Tids Historie, hvor denne Lærebog fremstiller Begivenhederne i Sammenhæng, bliver reent ethnographisk, saaledes at de fælleds Hovedbegivenheder anføres under en af Staterne, hvortil henvises i de øvrige. Tabellerne maae, ifølge Sagens Natur, eftersees i Disciplenes Nærværelse; men da Tiden ikke tillader at læse dem alle heelt igjennem i Timen, bliver En efter Anden kaldt op til Cathederet i vilkaarlig Orden og maa da høit oplæse et Afsnit, imedens de Øvrige strax corrigere i deres Tabeller hvad der udpeges som Feil. Kunne ikke alle Tabeller gennemgaaes paa denne Maade, bliver Resten i det Mindste flygtigt gennemseet.

I fjerde Klasse har Historien tre Timer om Ugen, men fælleds for begge Afdelinger. Det vilde saaledes være meget vanskeligt, at udrette Noget med denne Klasse, som hos os i Almindelighed er den talrigste og desuden deri den vanskeligste at behandle, at her optages mange Disciple, som ikke have gennemgaaet de andre Klasser, og hvis Underviisning sjelden passer ind i Skolens Plan. For altsaa at undgaae to Partier i denne Klasse, bliver hvert andet Aar den nederste Afdeling staaende ved det Punkt, den havde naaet i tredie Klasse, saa at den det følgende Aar kan føres frem med de nyopflyttede Klassekammerater. I dette Skoleaar have saaledes de ved dets Begyndelse Opflyttede i Vintersemesteret læst den sidste Deel af Universalhistorien fra Aar 1660 med det ældre Parti, i Sommersemesteret repeteret det Hele, hvorved dog er taget Hensyn til, at det kun for det ældre Parti har været en sidste Repetition. Desuden er med Candidaterne Fædrelandshistorien i nogle Timer gennemløbet endnu engang. I næste Skoleaar (October 1841-42) ville de, der rykke op fra tredie Klasse, først komme til, i Forbindelse med det ældre Parti at repeterer Fædrelandshistorien, dernæst Universalhistorien, men kun indtil det Punkt, hvor de bleve staaende i tredie Klasse (Aar 1660). Herfra maae Partierne adskilles, saa at det ældre fortsætter Repetitionen indtil Enden, det yngre derimod i de sidste to eller tre Maaneder beskæftiges med en yderligere Indprenten af de Afsnit, hvori det befindes at være svagere. I det paafølgende Skoleaar (Octb. 1842-43) skal

altsaa dette Parti, som da er det ældste i Klassen, i Forbindelse med dem, som da opflyttes fra tredie Klasse, læse den sidste Afdeling af Historien første Gang og repetere det Hele, o. s. fr. Paa denne Maade undgaaer man den for-
dærlige Adskillelse i to Partier – med Undtagelse af et Par Maaneder hvert andet Aar – uden dog at maatte opgive den universalhistoriske Behandlingsmaade, der efter sin Natur intet Spring i Underviisningen taaler.

Det kunde vel synes, som om det Parti, der i det sidste Skoleaar skal lære Slutningen af Universalhistorien og repetere det Hele, bliver stærkere medtaget end det, hvis Afgang falder i det næste Aar; men det er dog kun tilsyneladende; thi da de saa i det foregaaende Aar yderligere have repeteret det da allerede flere Gange Gjennemgaaede, bliver den sidste Repetition naturligviis saa meget lettere og kan, om fornødent gjøres, ogsaa indskrænke sig til enkelte Afsnit. Det Nye, der læres i denne Klasse, indføres ligesom i tredie Klasse i de historiske Tabeller.

Estrups Lærebog bruges i de to øverste Klasser, fordi den er udarbejdet fra et universalhistorisk Synspunkt og saaledes kan bruges for den Plan, her i Skolen følges, uden at man er nødt til bestandig at kæmpe imod dens Grundform. Denne Fordeel er saa stor, at man hellere maa bøde paa Bogens Mangler ved det mundtlige Foredrag, end opgive den; men da den ikkun gaaer til 1826, maa den nyeste Tids Historie tilføies mundtlig. Dette skeer i tre, høist fire Timer efter en universalhistorisk Plan, saa at ikke de enkelte Landes Historie, men de almindelige Kriser og Vendepunkter bestemme Grundformen. Saaledes følges Revolutionens Gang fra Frankerig over Belgien, Tydskland og Polen; derpaa Reactionen fra Warschus Fald til Ministeriet af 13. Marts og Forbundsbeslutningerne af 28. Juni 1832. Det forstaaer sig, at kun Hovedpunkterne i strengt Udvalg berøres; og vel veed jeg, at saavel af dette sidste Afsnit, som af det, der ellers mundtlig udvikles, læres den mindste Part af Disciplene; imidlertid er dets Hovedhensigt heller ikke at indprente dem en Deel Specialiteter udenfor Lærebogen, men at stille det, der enten er behandlet for kort efter min Plan, f. Ex. Perseres og Grækernes Kamp, den peloponnesiske Krig, Syvaarskrigen, Partikampen i den franske Revolution, i et klarere Lys, eller at udvikle de mange Vink, hvor Bogen ligefrem giver Anviisning paa Læreren, eller blot at sætte Liv i

Underviisningen ved at føre en eller anden interessant Begivenhed frem i dens enkelte Træk. Disse Tilsætninger ere dog ikke flere, end at det Fornødne kan noteres i Bogens Rand.

I Øvrigt bemærkes, at der aldrig dicteres, og at kun ganske enkelte Lectier gjennemgaaes, *før* de læres. Det Første ville Alle billige; men maa-skee ikke det Sidste. Erfaring har dog lært mig, at der i Almindelighed ikke kommer noget ud af denne Gjennemgaaen af et historisk Pensum, som Disciplen endnu ikke kjender. Læreren maa holde sig til Hovedpunkterne; men veed Disciplen endnu ikke, hvilke disse ere, vil han kun halv forstaae det Sagte, altsaa ogsaa kun halv indprente sig det, især naar det ikke bliver dicteret ham i Pennen. Har han derimod lært Lectien, ville Lærerens Ord staae anderledes klart for ham; og om det end da bliver umuligt, at anvende største Delen af Timen paa Examination, saa vil derved Intet tabes i det *endelige* Resultat, naar Læreren ellers nogenlunde er Herre over Underviisningen. Det er sandt, at saaledes som Skoleunderviisningens almindelige Charakter nu engang er her i Landet, bliver det en vigtig Deel af Lærerens Arbejde, nøie at kontrollere Disciplenes Hjemmeflid; men dette kan ogsaa nok skee uden just i hver Time at trække dem alle igjennem en Examinations Skjærsild, og alle Dage lige saa vigtigt, som at kontrollere skarpt, er det at bringe Liv i Underviisningen. At historiske Udarbejdelser jævnligen skrives i de to øverste Klasser – i Almindelighed en Gang om Maaneden, – behøver vel neppe at siges; kun bemærker jeg, at Opgaverne vælges saaledes, at de i en jævn Gradation løsnes fra Bogen, indtil de tilsidst blive ganske uafhængige af dennes Form og kræve et Overblik over et større Afsnit og Samling af adspredte Data. Derved, i Forbindelse med de historiske Tabeller og Ledelsen af Examinationen, tilsigtes saamegen Befrielse fra den overleverede Form, som Underviisningens Natur i vore Skoler tilsteder; thi fuldstændigt kan denne Emancipation neppe gennemføres.

Spurgte man mig, hvad de bedste af mine Disciple vide ved deres Dismission, vilde Svaret blive: de have et, til bestemte Data knyttet, nogenlunde omfattende Overblik over Gangen i den historiske Deel af Menneskehedens Udvikling og over Hovedbegivenhedernes Sammenhæng; men kun om Fædrelandet og nogle af Hovedfolkene have de en ethnographisk sammenhængende Kundskab. Meget af det, der maa forekomme i de Skoler, hvor *Andersens* og *Kofods* Lærebøger⁹ bruges, vil være dem fremmed; og spørger en Examinator dem f.Ex. i Bayerns og Brandenburgs, eller i de ældre spanske Rigers, eller i det byzantiske Keiserdømmes Historie om mere end enkelte Hovedpunkter af universalhistorisk Vigtighed, ville de ikke kunne klare for sig. – Om dette kan ansees for et tilfredsstillende Resultat, henstilles til upartiske Sagkyndiges Dom.

HENVISNINGER OG NOTER

INDLEDNING

1. »Dagbøgerne«, tre bind i folio, Ny kgl. Saml. 1690, 2°, er beskrevet af Ellen Jørgensen i den i note 2 nævnte afhandling s. 379.
2. C. P.-M.'s liv og arbejde er på forbilledlig vis skildret af Ellen Jørgensen i afhandlingen »Caspar Paludan-Müller« (Historisk tidsskrift, 9. række, 5. bd., 1926-27, s. 349-446). For så vidt angår C. P.-M.'s liv henvises til denne afhandling samt til Ellen Jørgensens artikel i Biografisk leksikon og til afsnittet om C. P.-M. i hendes bog om »Historiens studium i Danmark i det 19. århundrede«, 1943. Henvisninger i det følgende til Ellen Jørgensen tager sigte på afhandlingen i »Historisk tidsskrift«.
3. Ny kgl. Saml. 2790,4°.
4. Hof- og statskalenderen 1880, sp. 30.
5. »Indbydelsesskrift til universitetsfesten den 6te juli 1840...«. S. 50.
6. Den Augustenborgske reform: J. Paludan: Det høiere skolevæsen i Danmark, Norge og Sverig. 1885. S. 99-109.
7. J. Paludan s. 113f. og 180f.
8. Doktorvita'et i »Indbydelsesskrift til universitetsfesten... 1840«. S. 50.
9. Ellen Jørgensen s. 369f.
10. Universitetsdirektionens forestillinger 1839, nr. 1969, og H. P. Selmer: Kjøbenhavns Universitets årbog for 1839. S. 87. – Om de almindelige betingelser for doktorgradens erhvervelse i Fritze Smith: Bidrag til doktordisputatsens historie. 1950. S. 68ff.
11. Dispensationsansøgningen: Forestilling 1842/nr. 2317 i Direktionen for universitet og de lærde skoler, fremlagt til 1847/nr. 2948. – Ansøgning om overlærerembedet, samme sted 1843/nr. 2414.
12. Den kgl. resolution i forestillingen (1843/nr. 2414).
13. J. Paludan s. 183.
14. J. Paludan s. 140ff. og Per Krarup i »Johan Nicolai Madvig. Et mindeskrift«. 1955. S. 222ff.
15. J. Paludan s. 167ff. – Mod den nærmere udformning af undervisningen efter den nye lov rettede Paludan-Müller en skarp kritik i det lille skrift: »Om gennemførelsen af den nye undervisningslov for de lærde skoler«. 1871.
16. Kultusministeriet. Kontor for højere undervisning. Skolesager. Brevsag 182-83/1854.
17. Ellen Jørgensen s. 393. Med hensyn til discipeltallets stigning – 1854 var det 47 (Programmet 1855, s. 43), 1864 var det 86 (Programmet 1864, s. 13) – må det erindres, at elevtallet i de lærde skoler i det hele var stigende i disse år: 1848/53 var det gennemsnitlige årlige elevtal i statens latinskoler 1.129, et tal, der steg til 1.601 i femåret 1858/63 (A. C. P. Linde: Meddelelser angående Kjøbenhavns Universitet... de lærde skoler... for årene 1849-56. 1864. S. 238f.).
18. Johs. Lollsgaard: Nykøbing Katedralskoles historie. 1932. S. 238. Heri om P.-M.'s rektorat i det hele s. 229-44.
19. Georg Brandes: Levned. I. 1905. S. 143f. – P.-M. havde fire døtre (en femte var død som spæd); den ældste Louise Judith (1833-1903) var gift med adjunkt,

- justitsråd Michael Wittrup (1825–1909; Lollesgaard anf. skrift s. 241f.). Den datter, Brandes omtaler som den ældste, er sikkert Frederikke Amalie (1837–1900, ugift), de to andre var Henriette Philippa (1841–1907, ugift, skolebestyrerinde) og Julie Vilhelmine Dorette (1846–1912, ugift). C. Søltoft: Stamtavle over slægten P.-M. 1895. S. 6 og »Dødsfald i Danmark« 1903, 1907 og 1912; Frederikke Amalie P.-M.'s dødsår oplyst af Københavns Stadsarkiv.
20. Biografien af Jens Paludan-Müller i »Samlede skrifter«. II. 1899. S. 508.
  21. Jfr. Georg Brandes: Levned. I. S. 145. – G. B. skrev forordet til udgaven.
  22. Ellen Jørgensen: Historiens studium. S. 183f.
  23. Talerne findes i Ny kgl. Saml. 2791,4°.
  24. Skoleprogrammerne 1858, s. 89, 1860, s. 87, 1864, s. 52 og 1867, s. 92.
  25. Programmer 1855, s. 63 og 1860, s. 71. – Blandt emnerne var dog også mere konkrete som: Falsters naturforhold. – Om luftpumpen – Electromagnetisme; historiske emner var også repræsenterede: En sammenligning mellem Themistocles og Colbert. – Lex Licina agraria og lex Semproniana agraria: deres lighed og deres forskellige betydning. – Om Saxos Danmarks krønike.
  26. Citeret efter »Den danske kirkes historie«. VI. 1954. S. 198 (Hal Koch).
  27. Lollesgaard anf. skrift s. 234 ff. Jfr. Lindes »Meddelelser 1849–56«, s. 225–30 og »Meddelelser 1857–78«. 1879. S. 786.
  28. Selvbiografien, s. 48.
  29. Om P.-M.'s politiske standpunkter: Ellen Jørgensen s. 383–89 og 409f.
  30. Om Saxtorph, Henrichsen og Kalkar se artiklerne i »Biografisk leksikon«. – Om højtideligheden 13. oktober: »Indbydelsesskrift til højtideligheden ved Odense Cathedralskole den 13de october 1843«, Fyens Stiftstid. 12. og 17. okt. 1843.
  31. J. Paludan anf. skrift, s. 105.
  32. »Udvalg af biskop Jens Paludan-Müllers efterladte papirer«. 1862. S. 316–337 (brev til C. P.-M.).
  33. Hal Koch i »Den danske kirkes historie«. VI. 1954. S. 320.
  34. Brev af 30. april 1842, citeret efter Ellen Jørgensen s. 369.
  35. Frederiksborgrectoren, dr. phil. H. M. Flemmer i »Tidsskrift for litteratur og kritik«. III. 1840. S. 291 ff.
  36. »Entwurf eines Systems der Sittenlehre«, § 147 (optaget som 3. bd. i »Friedrich Schleiermachers literarischer Nachlass«. Berlin 1835).
  37. Efter Harald Høffding: Den nyere filosofis historie. 8. bog. 1921. S. 151f.
  38. »Indbydelsesskrift... Nykøbing Cathedralskole 1854«. S. 36.
  39. »Indbydelsesskrift... 1854«. S. 37f. Først senere i 50'erne og 60'erne indskrænkedes karaktergivningen i de andre skoler så radikalt som tilfældet var i Nykøbing, J. Paludan, s. 190. – Det er sikkert kendskabet til det præjsiske system, der smitter af på danske skolefolks syn på karaktererne; i Prøjsen var eksamenskaraktererne blevet afløst af det lakoniske »reif« eller »unreif«, se C. F. Ingerslev: Om det lærde skolevæsens tilstand i nogle tyske stater og Frankrig. 1841. S. 41, 106–17 og anhang XIII–XV.
  40. Lindes »Meddelelser... 1849–1856«, s. 109 og 217 ff. og samme »1857–78«, s. 363–69 og 707 ff.
  41. Lindes »Meddelelser... 1849–1856«, s. 45 ff. og J. Paludan s. 145f.
  42. Forhandlingerne i »Rigsdagstid., folketinget« 1854/55, navnlig sp. 228–456, 1945–2076 og 2420–2476. Om rigsdagsforhandlingerne Holger Hjelholt i »Den danske rigsdag 1849–1949«. I. 1949. S. 233, Niels Neergaard: Under junigrundloven. 1916. S. 267f. og Tormod Jørgensen: Anton Frederik Tscherning. 1938. S. 242. En kritik af det lærde skolevæsens ufolkelige karakter er optaget på fremtrædende

- plads i »Dagbladet« 7. febr. 1855; forfatteren, »en praktisk skolemand«, foreslår bl.a. også en udelt folkeskole til 14 år og derefter enten 4-årigt gymnasium eller 2-årig realskole. Artiklen blev imødegået af »j« 16. og 17. februar; »j« var identisk med Madvig, jfr. dennes »Livserindringer«. 1887. S. 249, hvor angives datoerne 11. og 13. februar.
43. Lindes »Meddelelser... 1849-1856«, s. 238f.
  44. Rigsdagstid., folket. 1855, sp. 2039ff.
  45. Lindes »Meddelelser... 1849-1856«, s. 240f.
  46. Rigsdagstid., folket. 1855, sp. 2031.
  47. Side 4.
  48. Side 44 ff. – På grund af forskellige opgørelsestidspunkter er elevtallet 3 mindre end angivet side 36.
  49. Lindes »Meddelelser... 1849-1856«, s. 212, 270 og 276 ff.
  50. J. Paludan s. 183. – Ved skoler med mere end 100 disciple (dvs. Odense, Ålborg og Århus) deltes skolepengene for de elever, der var mere end 100, mellem overlærere og adjunker.
  51. H. Martensen: Af mit levnet. III. 1883. S. 63f. – H. J. H. Glædemark: Kirkeforfatningsspørgsmålet i Danmark. 1948. S. 374 ff. Disse års kirkelige stridigheder er skildret af P. G. Lindhardt i »Den danske kirkes historie«. VII. 1958. S. 68-88.
  52. Fortegnelse over skrifterne i Lindes »Meddelelser... 1857-78«, s. 39. – Indholdet i adskillige af skrifterne er refereret i E. Manicus: Om forslagene til en reform af det lærde skolevæsen (»Dansk måneds-skrift«. 1861. S. 73-114).
  53. Om drøftelsen af skolereformen: Lindes »Meddelelser... 1857-78«, s. 3-169, J. Paludan s. 160-66 og Per Krarup i »Johan Nicolai Madvig«. I. 1955. S. 234 ff.
  54. Udtalelser til ministeriet, Lindes »Meddelelser... 1857-78«, s. 44 og 108f.
  55. I februar 1863 indsendtes fra grundtvigske kredse en adresse med over 1.000 underskrifter om indførelse af oldnordisk (trykt i Lindes »Meddelelser... 1857-78«, s. 117 ff.).
  56. I en anmeldelse af P. W. Bechers magisterafhandling om Danmarks forhold til Skotland og Frankrig 1511-14, refereret hos Ellen Jørgensen s. 358.
  57. C. P.-M.: Jens P.-M. 1914. S. 34.
  58. Citeret efter Ellen Jørgensen s. 404f.
  59. Citeret efter Ellen Jørgensen s. 366.
  60. I Landsarkivet for Fyn, Odense.
  61. Hans Morten Flemmer (1797-1864), cand. philol. 1823, dr. 1836, 1826 overlærer i Slagelse, 1830 rektor i Randers, 1836 ved Frederiksborg til 1864. Biografi i Bjørn Kornerup: Frederiksborg Statsskoles historie. 1933. S. 234-41.
  62. S. 291-366.
  63. »Tidsskr. f. litteratur og kritik«. V. 1841. S. 323-376 og 423-436.
  64. Bolle Herman Mørch (1809-1890), 1833 lærer Frederiksborg, 1838 cand. philol., 1839 Metropolitanaskolen, 1841 overlærer i Randers. Biografi med litteraturhenvisninger i F. E. Hundrup: Biografiske efterretninger om de kandidater, som... have underkastet sig philologisk embedsexamen. 1849. S. 96. Data i Kornerup, anf. skrift. S. 259.
  65. J. Paludan s. 102 og 142.

SELV BIOGRAFI

1. Jens P.-M. (1771-1845), biskop i Århus fra 1830, moderen (1775-1820) er i kirkebogen indført med stavemåden Marie Benedicte (efter meddelelse fra Landsarkivet for Sjælland m.m.). »Biografisk leksikon«.
2. Christian Kjølen B. (1786-1835), sognepræst i Linå fra 1830. Wibergs præstehistorie. II, 311.
3. P. H. Steenschwang, f.o. 1780 i Felsted ved Åbenrå, død 1817 i Konstantinopel. Om-

- kring 1814 lærer hos Jens Paludan-Müller («Dansk kirketidende», 1848, sp. 549), i 1815 var han huslærer hos familien Ægidius på Skovbølgård ved Åbenrå. Herfra udgav han »Glædens kilde eller en åndelig tale« (Sønderborg 1815). Bogen blev forbudt 1816, da han deri på en hånende måde angreb kongens person, forfatningen, gejstligheden m.v. Af Jens Paludan-Müller omtales bogen 1816 som »Steenswangs lumpne bog« (Personalhist. tidsskr. 1939, s. 198). I maj 1816 tiltrådte han rejsen mod Kaukasus; han blev overfaldet og udplyndret i Moldau og døde kort efter på det franske hospital i Konstantinopel. – Om P. H. St.: »Dansk kirketidende«, bd. 2, 1847, sp. 705–720, bd. 3, 1847, sp. 74–79 og sp. 548–50, endvidere »Breve fra theologen P. H. Steenschwang på hans udenlandske reise, udgivne af broderen H. H. Steenschwang i Tombyll ved Apenrade« (Haderslev 1822) samt »Sprogforeningens almanak 1907«, s. 25f. Data i D. L. Lübker: Lexikon der Schleswig-Holstein-Lauenburgischen und Eutinischen Schriftsteller. II. 1830. S. 578.
4. Peter Sandal (1789–1854), søn af sognepræst, sidst i Udby på Sjælland, professor Henrik Paulin Sandal. Student 1809, anden examen 1810. Studerede teologi, men interesserede sig navnlig for tysk, fransk og engelsk. Forlod universitetet uden eksamen, huslærer hos P.-M. 1814–16. Forskellige huslærerstillinger, indtil han i 1827 oprettede et drengestitut i Roskilde, hvor han samtidig var assistent ved stiftsbiblioteket. Standsede skolevirksomheden 1853. F. C. Hundrup: Nekrolog. Peter Sandal. 1854 (Særtryk af Roeskilde avis).
  5. Den pryglelystne O. var Horats' lærer, en tidligere soldat, se Epist. 2, I, 70–71.
  6. Carl P.-M. (1800–25), cand. jur. 1822. A. Falk-Jensen og H. Hjorth-Nielsen: Candidati og examinati juris 1736–1836 o.s.v. 1957. S. 307.
  7. Klasserne var, efter den Augustenborgske reform, ofte to-årige og deltes i visse fag i to afdelinger.
  8. Frederik Plum (1760–1834), biskop i Odense siden 1811. »Biografisk leksikon«.
  9. Niels Munk P. (1803–65), død som sognepræst i Tårnby. Boede det første år som student i København sammen med C. P.-M. Gerhard L. Grove: Slægten Plum. 1903. S. 133–38.
  10. Den senere præst og filosof (1805–74). »Biografisk leksikon«. Om latinundervisningen hos biskoppen fortæller L. Z. i »Mine første 25 år«. 1866. S. 63f.
  11. (1768–1825). Student 1784, ingen embedseksamen, 1802 universitetets guldmedalje i medicin, s.å. adjunkt i Odense, 1814 overlærer. Erslews forfatterleks. I. S. 111. En skildring af Bergenhammer svarende til C. P.-M.'s giver Zeuthen i anf. skrift s. 64 og Jens Kragh Høst i »Erindringer om mig og mine samtidige«. 1835. S. 165f.
  12. »Jeg er vendt tilbage fra rejsen, men optaget af mange embedsforretninger og skal snart igen rejse ud, men sender Eder, kære unge venner, en farvelhilsen for et stykke tid«. (Oversættelse: Helge Søgaard).
  13. Se indledningen s. 31.
  14. Anden eksamen afholdtes sidste gang i 1853, den bestod af to afdelinger en filologisk (sprog, historie og matematik) og en filosofisk (filosofi, fysik og astronomi), den sidste toges ca. et år efter examen artium. Anden eksamen afløstes af filosofikum. J. Paludan s. 133f. og 149f.
  15. H. N. C. (1793–1877), prof. fra 1822. »Biografisk leksikon«.
  16. Den senere, fra 1834, professor C. E. S. (1803–77). »Biografisk leksikon«.
  17. (1754–1815), død som rigsbankdirektør. »Biografisk leksikon«. Kneyl efter moderen, Marie Benedicte (1718–99), af officerslægten Kneyn, varierende stavemåder: Kneil, Kneyl, Kneyn, se »Biografisk leksikon« XX, s. 146, Personalhistorisk tidsskr. III, 4, s. 165f., 246f. og IX, I, s. 196

- samt om slægten (mundtlig tradition) i Fr. Lange: Frederik Paludan-Müller. 1899. S. 13f. og C. Søltoft: Stamtavle over slægten Paludan-Müller. 1895. S. 16. – Hustruen (1766 (døbt) – 1818) er i kirkebogen indført som Lovise Juditte K. (efter meddelelse fra Landsarkivet for Sjælland m.m.).
18. Indledningen s. 24.
  19. Indledningen s. 31.
  20. Indledningen s. 31.
  21. Nicolai F. (1789–1848), biskop fra 1834. »Biografisk leksikon«. Jfr. indledningen s. 31.
  22. P. C. Stenersen Gad (1797–1851), 1845 biskop på Lolland-Falst., 1848 i Odense. »Biografisk leksikon«.
  23. Historikeren C. Th. E. (1805–89), 1834 prof., 1851 biskop. »Biografisk leksikon«.
  24. Uvist, hvad der sigtes til. Bind 5 standser med side 416. I »Samlinger til Fyens hist. og top.«. III. S. 245–61 har C. T. Engelstoft skrevet en »Udsigt over Fyens stifts litterære selskabs virksomhed« med kort omtale af C. P.-M.'s formandsskab S. 261. Om selskabet jfr. Johs. Pedersens afhandling om dets historie i »Fynske årbøger«. VI. 1956. S. 68–152.
  25. Af skoleprogrammerne fremgår, at det må have været adjunkt F. V. L. Øhlenschläger (1817–1892), der var C. P.-M.'s elev fra Odense (student 1836). Han forlod skolen 1859 for at blive sognepræst. Løllesgaard anf. skrift s. 225f. og Hof- og statskalender 1893. Tillæg, sp. 56.
  26. Overlærer G. F. V. Lund (1820–91). Cand. philol. 1842, 1843 i Nykøbing, 1845 dr. phil. og overlærer s.st., 1863 rektor i Ålborg, 1868 i Århus, afsked 1885, sprogvidensk. forfatter. »Biografisk leksikon«. – Adjunkt Fr. T. Nielsen (1820–86). Cand. philol. 1847, adjunkt i Nykøbing 1851, afsked 1886. Løllesgaard anf. skrift s. 228.
  27. Teksten brudt ved indskud.
  28. Se note 7.
  29. Siden sidste halvdel af 1850'erne havde man haft en højere og en lavere eksamen, den første beregnet for vordende polyteknikere, forstmænd og landinspektører, den sidste for vordende veterinærer, farmaceuter og danske jurister. I forbindelse med omordningen i 1871 bortfaldt denne tvedeling. J. Paludan s. 152f., 176f. og 531f.
  30. C. F. A. (1811–71), 1851 prof. »Biografisk leksikon«.
  31. Frederik S. (1816–82), 1851 prof. »Biografisk leksikon«.
  32. A. D. Jørgensen giver i »En Redegørelse«. 1901. S. 128 en anden skildring af baggrunden for C. P.-M.'s overtagelse af professoratet.
  33. Schiern og Edv. Holm (1833–1915), prof. 1867–99. »Biografisk leksikon«.
  34. Jfr. f.eks. forelæsningerne over dansk historiografi i 18. årh. Historisk tidsskr. V., 4. s. 117f.

TALER

1843.

Titel: Tale ved Skolehøitideligheden i Anledning af Rectors og Overlærers Indsættelse den 13de October 1843. – *Indledningen* s. 30f.

1. Biskoppen Nicolai Faber, der indsatte rektor Henrichsen, og rektor H., der indsatte P.-M.
2. Saxtorph var titulær professor fra 1807.
3. Adjunkt Peder Eskildsen (1782–1863), der efter ansøgning havde fået bevilget afsked

22. sept. 1843 (Odenseprogram 1843, s-6). C. G. Koefoed: Alfab. fortegn. over... statsskolars lærerpersonale siden 1818. Rønneprogram 1906. S. 31. – Eskildsen stod 1836 fadder ved Jens P.-M.'s dåb, C. P.-M.: Jens P.-M. 1914. S. 9. – Efter henvendelsens indhold må formodes, at Eskildsen har været huslærer hos J. P.-M. i Kerteminde; i forbindelse med hans ansættelse 1827 som adjunkt i Odense oply-

ses det, at han, der ikke havde embeds-eksamen, men blot var student, havde vist gode evner som huslærer flere steder på Fyn. Direktionen for universitetet og de lærde skoler. Forestillinger: 1827/nr. 1036.

1850.

Titel: Tale ved Translocationen i Odense Cthd-skole 31.7.50. – *Indledningen* s. 33.

1. Om slaget ved Isted meddelte Fyens Stiftstid. på et ekstrablad udsendt ved middagstid 26. juli: »Kampen med insurgenterne er begyndt og vor brave armee gået frem med seier«. Først et ekstrablad af 28. juli gav endelig meddelelse om sejren.
2. Skoleåret skiftede fra 1845 1. september med hele august som feriemåned; dette gjaldt Metropolitanskolen, Kolding lærde Skole og Odense Katedralskole som de tre forsøgsskoler forud for skolereformen af 1850. »Indbydelsesskrift til den offentlige examen i Odense Cathedralskole i september 1844«. S. 24.

1853.

Titel: Ved min Indsættelse i Rectorembedet i Nykjøbing p. F. d. 3die October 1853. – *Indledningen* s. 33.

1. Muligvis det almindelige embedsløfte.
2. Undervisningsplan og examensbestemmelser af 13. maj 1850 angav som skolens mål (i modsætning til skoleloven af 1809) først udbredelsen af sand og grundig almindelig dannelse, derefter forberedelse til det akademiske studium; jfr. J. Paludan s. 142.

1854.

Titel: Translocation i Nykjøbing Cathedral-skole d. 22. Juli 1854. – *Indledningen* s. 34. – Her er udeladt manuskriptets to sidste sider, der henvender sig til årets to dimittender m.m.

1855.

Titel: Nykjøb. p. F. Translocationen 1855. – *Indledningen* s. 34. – Her er udeladt manuskrip-

tets fire sidste sider, der redegør for eksamenens udfald og henvender sig til årets dimittender, blandt hvilke var C. P.-M.'s søn Jens P.-M.

1. Det lærde skolevæsen opretholdtes væsentligst af skolefonden, hvori bl.a. indgik afgifter (landgilde m.m.) af jordegods, der tidligere havde hørt under skolerne. J. Paludan s. 118f. og 187f.

1857.

Titel: Translocationen d. 22. Juli 1857. – *Indledningen* s. 37.

1. Math. 20,3.

1862.

Titel: Translocation 22. Juli 1862. – *Indledningen* s. 38.

1. Debatten forud for skolereformen af 1856, se Joachim Larsen: Den danske folkeskoles historie 1818–98. 1899. S. 176–245.
2. Salme 111,10.

1863.

Titel: Translocationen 22. Juli 1863. – *Indledningen* s. 40. – Denne og talen fra 1869 trykt efter »To taler af professor C. Paludan-Müller«. 1882.

1. Først skoleloven af 24. april 1903 indførte (i § 9) formelt betegnelsen studentereksamen, for den prøve, der hidtil (siden loven af 1850) i lovsproget var betegnet som afgangsksamen, men nok tidligt i daglig tale kaldtes studentereksamen.

1869.

Titel: Translocationstale 22.7.69. – *Indledningen* s. 40. Manuskriptet bærer den overstregede påskrift: 21/7 1866. Betænkt, men ikke holdt Translocationstale.

1. Fra »Translocations-Sang til Sorø Academi«, skrevet o. 1840 af C. P.-M.'s broder, præsten Jens P.-M. (1813–99, »Bio-

- grafisk leksikon«); trykt s. 111 f. i Arthur Arnholtz, Karl Clausen og Finn Viderø: Fest-Sange. 1947. (Efter meddelelse fra ordbogssekretær Gudrun Dahlerup-Petersen).
2. Beskrivelse og afbildning i Emil Hannover: Thorvaldsens værker. 1907. S. 27 og tavle 62.
  3. Beskrivelse og afbildning i Hannover s. 35 og tavle 82.
  4. Den ufuldendte buste af Luther, Hannover s. 36.

NOGLE ORD OM DEN HISTORISKE UNDERVISNING

1. Bl.a. i »Månedsskrift for literatur«. Bd. 11. 1834. S. 339-355 (J. F. Schouw). Samme. Bd. 12. S. 177-216 (A. S. Ørsted). »Dansk literatur-tidende«. 1834. S. 17-31, 33-38, 88-93 og 101-112.
2. C. F. Ingerslev: Om det lærde skolevæsens tilstand i nogle tyske stater og i Frankrig, tilligemed betragtninger og forslag angående det lærde undervisningsvæsen i Danmark. 1841. – F. M. Bugge: Det offentlige skolevæsens forfatning i adskillige tyske stater tilligemed ideer til en reorganisation af det offentlige skolevæsen i kongeriget Norge. 1-3. (Chria. 1839). – Begge værker var blevet til efter statslig anmodning som forberedelse til ændringer i de pågældende landes skolevæsen. – C. F. Ingerslev (1803-68, »Biograf. leks.«), cand. theol. 1825, forsk. skolestillinger sidst rektor i Århus. Frederik Moltke Bugge (1806-53), filol. embedseksamen 1829, 1833-51 rektor ved Trondheims Katedral-skole.
3. Botanikeren og politikeren J. F. Schouw (1789-1852, »Biograf. leks.«), kritiserede i sin i nævnte artikel navnlig »Lærebog i geografin for den studerende ungdom« (1821 og senere udg.) af J. C. Riise (1794-1875, »Biograf. leks.«) og »Geografisk håndbog efter de nyeste politiske forandringer« (5. oplag) af H. A. Kofod (se note 6).
4. Sigter formentlig til »Efterretninger om det von Westenske institut. 1840«. S. 42 med skolebestyrer V. A. Borgens (1801-84, »Biograf. leks.«) omtale af sin »Latinske læsebog for de første begyndere« og den kritik den mødte.
5. »Budget for året 1841 samt normalreglement. Publiceret fra finants-deputationen«. 1841.
6. Overlærer ved Metropolitanskolen, H. A. Kofods (1777-1829, »Biograf. leks.«), lige til århundredskiftet meget benyttede bøger »Historiens vigtigste begivenheder« (1808 og sen.) og »Udtog af fædrelandets historie« (1816 og sen.). – Historikeren, akademidirektør, senere godsejer H. F. J. Estrup (1794-1846, »Biograf. leks.«) udgav 1826 »Lærebog i den almindelige verdenshistorie«, der dog ikke opnåede flere oplag.
7. I »Beretning om Borgerdydsskolen på Christianshavn« (1840, skolens første program) redegjordes indgående for undervisningens form og indhold.
8. Historikeren P. F. Suhms (1728-1798) »Historien af Danmark, Norge og Holsten udi tvende udtog til den studerende ungdoms bedste« (1776 og sen. med lidt ændret titel, også tyske udgaver).
9. Om Kofods bøger se note 6. Andersens lærebog var den af adjunkt i Slagelse C. P. Andersen (1785-1853) udgivne »Middelalderens og den nyere historie, ethnographisk udarbejdet« (I-II, 1833). Erslews forfatterleks. I, 15 og suppl. I, 18.

Under udarbejdelsen har Det kongelige Bibliotek, Landsarkivet for Sjælland m.m., Rigsarkivet og Statsbiblioteket ydet beredvillig og værdifuld hjælp, som jeg er taknemmelig for. Ved udgavens forberedelse har jeg nydt godt af bistand fra fru Annegrete Dybdahl, registrator Sigurd Jensen og arkivar, cand. mag. Finn H. Lauridsen, en bistand, som jeg hjerteligt takker for.

V. D.